

VAKIFLAR UMUM MÜDÜRLÜĞÜ NEŞRİYATI

VAKIFLAR DERGİSİ

Metinden hariç 217 Resim, 44 Plân ve Makta, 13 Levha nota ve
1 Renkli tabloyu hâvidir.

Sayı : III

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA — 1956

TEFSİRÎ MEVLÂNA MUSTAFA VE VAKIFLARI *

Ebu-Hafs HADDÂDÎ
(Çilingir baba)

Hüseyin Sıdkı KÖKER

Nâfia Vekâleti Şirket ve Müesseseler Başmürakıbi

On yılı aşan bir zamandan beri Tosya ve Devrez çevresi tarihini tesbit için çalışmaktayım.

Bir yerin tarihiyle müesseselerini, ehemmiyetli vak'alarını tesbit ve tedkik ederken, vak'aların doğup yaşamasında, müesseselerin kurulup geliştirilmesinde, çürüyüp dağılmasında rolleri olmuş zevatın hayat, fa'aliyet, te'sir ve eserlerini tedkik ve tesbit etmek de iktiza eder.

İşte bu yazıya konu olan Tefsirî Mevlâna Şeyh Mustafa Efendi de kurduğu ve idare ettiği vakıf müesseseleri ve deruhte ettiği vazifeler bakımından

* Vakıflar tarihi üzerinde yapılacak araştırmalarda, mevzuun lâyikeyle tenevvür edebilmesi için, vakıf hizmetlerini ve müesseselerini, yalnız mücerret bir surette tedkik ile iktifa etmeyip muhtelif zaman ve mekânlara ait müşahhas misallere yer vermek, bunların fonksiyonlarını ve işleyiş tarzlarını gözden geçirmek de icabeder. Vakıf müesseselerinin dinî ve tasavvufî, ictimai, iktisadî, askerî, bedî'î...sahalardaki tesirini lâyikeyle müşahede ve mukayese edebilmek, ancak bu yoldaki tedkiklere de müracaat edilmek suretiyle kabil olabilir.

Tosya kasabasına ve çevresine ait olan bu etüd, o nev'iden bir kalem tecrübesidir. Cami, dergâh ve su tesisleri gibi vakıf müesseseler kuran ve idare eden, şeyhlik, imam ve hatiplik, dersamlık, salâ müezzinliği, mütevellilik gibi dinî ve idarî hizmetlerle beraber esnaf vezzanlığı (Tartıcılık), düğülük, tahmis-ı kahve ve şem'hane, ahıbabalık gibi iş, ticaret ve sanayi hayatı ile ilgili bazı iktisadî ve malî hizmet ve vazifeleri de uhdesinde toplamış olan Tosyalı Tefsirî Mustafa Efendinin biyografisini teşkil eden bu yazıda incelenen mevzular, yalnız Tosya tarihinin değil, millî tarihimizin, bu arada tabiatıyla Vakıflar tarihinin de yakından alâkalı olduğu bahislerdir.

devrinde, Tosya'nın dinî, içtimaî ve iktisadî hayatı üzerinde müessir olmuş bir zattır. Bu zatın hayatı penceresinden o tarihteki Tosya'nın tam bir panoramasını seyredebilmek için Tefsirî Mustafa Efendinin hayatını dinî ve içtimaî yönlerden en ince teferruatına kadar incelemek gerekmiştir. Belki bu yönlerden yazı fazla büyümüştür; amma, ilerdeki dinî ve tasavvufî tarih tedkikleri için faydalı olabilecek bazı sözlü rivayetler de, bu arada, son mervilerinden tesbit edilmiştir.

Mevlâna Tefsirî Mustafa, Tosyalıdır. Hicrî 1050/M. 1640-41 yılları civarında doğmuş olmalıdır¹. Babası

Bazı mahallî hususiyetlerin izahında, tasavvufî mesailde ve biyografik malûmatta tafsilâta biraz fazla yer verilmiş olmasında, bunların tarihe mal olmadan unutulup gitmesi, kaybolması endişesinin ve mahallî tarihin etraflı bir şekilde yazılması düşüncesinin âmil olduğunu kabul etmek ve bunları hoş görmek yerinde olur.

Umumiyetle Başvekâlet ve Vakıflar Arşivleri, Tapu kayıtları gibi arşiv vesikalariyle şer'îye sicillerine, müellifinin himmetiyle mahallinde elde edilen vesikalara ve mahdud hallerde de yazı sahibinin zatî müşahedelerine ve ihticaca salih gördüğü beyanlara dayanan bu araştırma ve inceleme yazısında tedkik ve tettebbu erbabı, çeşitli sahalara ait, zengin malzeme bulacaklardır.

DERGİ

¹ Vakıf K. arş. Sarı sâlis muhasebe No.239, s.185, 22 Muharrem 1135/M.1722: Tosya'da mahalle-i cedidde Ş. Mustafa Efendi ibni el-Hacc Mehmed'in ihya eylediği 80 yıl önce harab olmuş Mahbûb (Mustafa) Çelebi zâviyesinden bahsedilmekte, Tosya şer'îyye mahk. mahfuz sicilli (Kastamonu müzesi) No.597, s.56 Z. Ka'de 1233/M. 1818: Tosya'da vâki Şeyh Tefsirî Mustafa'nın bina eylediği Halvetî

adı, Hacı Mehmed, Mehmed Big² dir. Anasının adı, kardeşleri olup olmadığı hakkında bilgimiz yoktur. Künye olarak yukarıya aldığımız "Abu Hafs" a ve bu isimde oğlu bulunduğu dair hiç bir kayda rastlamayışımızdan anlıyoruz ki, Halvetiyye ve Fütüvvet pirllerinden olup icazetnâme (klişe:I) de yazılı şeyhinin cediti Şihabü'd-din-i Sühreverdi'den H.632/M. 1234 veya Ebu Hafs al-Haddâdî H.260/M 873-4 * den teberrük olsa gerektir. Haddâd, Çilingir ma'nasındadır ve halâ evlâd ve ensabına "Çilingir şeyhler" denir. Bundan, şeyhin çilingirliği geçim yolu yapmış olduğu anlaşılıyor. Tefsirî, *Kur'an-ı Kerim* den me'al ve ma'na çıkarmakta ilmi ve rûsûhu olanlara isnad olunur ki, klişesini verdiğimiz icazetnâme, bu yolda ehil ve salih olduğunun da delilidir. İhya ve vakfeyletiği Âsitâne-de tefsir okuturdu. Hadîs ilmi dışındaki tahsilini nerelerde, kimlerden, hangi tarihlerde, ne dereceye götürmüş olduğunu bilmiyoruz. Hadîs ilminin mesnedleri ve kitaplarının "ümmehat" ı olan *kütüb-i sitte*³ ve *seb'adan* mücaz oluşu, tahsil derecesinin ve irfanının işareti sayılabilir. Müdekkiklerimizden Halim Baki Kunter'in tesadüfiyle Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki Revan Köşkü kitapları arasında, 'Ali b.'Abdullah tara-

tekye-i âsitânesi) zikrolunmaktadır ki, H. 1082 yılından 80 yıl evvel harab olmuş bulunan Mahbûb Çelebi zâviyesinin Halvetî tekyesi, müessesinin adı da Mustafa, Tefsirî Mevlâna Mustafanın ihya tarihi aşağı yukarı 1080, dergâh ihya, icazet tahsil, seccadesini idare edebileceği çağ düşünülünce o tarihlerde yaşı da en az 30-40 olması iktiza edeceği anlaşılır ki, şu hale göre doğum yılını H. 1040-1050/M.1630-1640 arası olarak tahmin edebiliriz.

² Başv. arş. İbnü'l-Emin tas. Evkaf karton 2, No.723, 18 Safer 1082/M.1671: Mu'ameleli arz-ı hal. "Hacı". Vakıf k. arş. Kastamonu esas: 10/1 sıra 1246 tabloda, 6 Receb 1130/M. 1718 ve 19 Ramazan 1139/M. 1727, 7 C. evvel 1204/M. 1790 tarihli elimizdeki vesikalarda "Hacı Mehmed", tarih ve imzasız olup aslı elimizde bulunan bir arz-ı hal müsveddesinde de "el-Hacc Mehmed Big— beg" dir.

* Melâmetilerin şeyhi sayılır. *İslâm ve Türk illerinde Fütüvvet teşkilâtı ve kaynakları*. İst. İktisad Fakültesi Mec. 1-4 c. 2 Abdülbaki Gölparlı'dan.

findan H. 1136/M. 1723-24 tarihinde nefis bir "Nesih" le istinsah edilmiş *Riyazü'l-Mücâhidin* adlı bir eseri bulundu (No.202/88). Önce İlahiyat Fakültesinden Câvid Sunar'la birlikte eseri gördük. Sonra da aynı Fakülte tedarik heyetinden Kemal Edib Kürkçüoğlu tarafından tedkik edildi. Eserin tavsifi de şundan ibarettir: Eser, 25 yapraklık bir risaledir. III. Sultan Ahmed'in Sadr-ı a'zamı İbrahim Paşa adına te'lif olunmuştur. Kâğıdı Venediktir. Müzehheb, cedvelli, meşin cildli, şemseli, miklebli, yazısı güzel nesih, kenarları kayıtlı, etüd mahiyetindedir ve fazla husûsiyeti hâiz değildir. Metinde 17 şer satır vardır. Baş tarafında Ziyaî ad veya mahlâslı birinin Arapça manzum bir takrizi, du'a ve saire, âyat, ve ehadisle bezelidir. Muh-tevası: Allah yolunda mü'minlerin ittifağında, gâzilikte, cihâdda fazîlet ve Hz. Peygamber'in ba'zı zâtî eşyaları hakkında bilgi. Bir yaprağının sonradan tamamlanmış olduğuna göre, bu nüsha tek değildir. Fakat, henüz başka nüshalarını görmedik. Bu nüshanın Tosyevî Tefsirî Şeyh Mustafa Efendi te'lifi olduğu üzerinde yazılıdır. Bununla merhumun kalem sâhibi de olduğunu anlamış bulunuyoruz. Kendisinin ilme verdiği ehemmiyeti, oğullarından Ahmed'i İstanbul'da okutmak için ihtiyar ettiği fedakârlık⁴ tan anlıyoruz. Zaman i'tibariyle râyic ilimleri veren müesseselerin o devrede Tosya'da bol bol bulunduğu içindir ki, bu hareketi bir fedakârlık olarak ifade ettik.

Tefsirî evlâdı, neseb yönünden hem Ak Şemsü'd-dîn'e, hem Kaadirî Pîri sânilerinden Tosyalı Şeyh İsmâ'il-i Rûmî'ye müntehi olduklarını ve tarîkatle-

³ Bu kitaplar: *Sahîhayn* denilen İmam-ı Buhârî ve Müslim tefrik ve te'lifi iki kitapla, İmam-ı Mâlik te'lifi *El-Muwatta*, ve *Sünen-i Tirmizî*, *Sünen-i ibn-i Mâce* ve *Sünen-i Nesâî* adlarını taşıyan kitaplardır.

⁴ Baş v. arş. İbnü'l-Emin tas. Evkaf: karton 2 No. 723 Tefsirî, Tosya mukata'asından almakta olduğu Du'a-gü vazifesinin ferâğından İstanbul gümrüğünden alınmak üzere Suphi oğlu Ahmed'e tevcih ve berat ihsan buyurulması.. mu'ameleli arz-ı hal.

rinin de İsmâ'iliyye-i Rûmiyye usûl ve yolu olmakla beraber, zâviyelerine her kol ve yoldan züvvarın gelmekte olmaları sebebiyle hemen her tarîkten post-nişinlerinin mücaz bulduklarını, âyinlerde giyilir olduğunu bildiğimiz muhtelif tâc ü sikkelerin görülüşüne de bunun sebep teşkil ettiğini söylerler. Burada Tef-

⁵ Eski tapu tahrir defterlerinde Ulu köy Büyük Seki köyünün adıdır. Büyük ve Küçük Seki köyleri, Tosya'nın tam cenûbuna, Devrez-ırmağıyla Sarı ve Karakaya dağları, orman ve yaylalar arasına düşerler. Devrez'in şimal tarafında Ilgaz sıra dağları, doğusunda Kös, Saz dağları, cenûbunda Kızılca, Sevinçveren (Sevincüren okunmaktadır), Çukur, Murad köyleri, Ahlat çukuru çevresi içinde yaylalar vardır. Kös dağı, Devrez'in güneydoğusunda, Tosya-İskilip sınırı üzerindedir. Sekiler halkı hububat, çeltik ve bağ mahsûlleri, kereste ve odunla geçinirler. Çevlik, Karaköy, Ortalık gibi bu köyler de şehir medeniyetini tâkib ve imtisal ederler. "Sözerleri" ağalardan ziyade, "efendi"leridir. Efendilik, okur ve yazar, okutur ve yazdırır olmalarından gelirdi. Dağ ve bağ havası, ılık ve bol güneşle, her mevsimde zümrüd yeşillikleriyle bu oymak, çok gönül çekicidir. Urefa ve zurefası eksik olmaz. Mevlâna Mustafa'nın veya cedlerinin de buraya göçetmiş olduklarını *Tefsirî icazetnâmesinden* anlıyoruz.

⁶ Mevlâna Ak Şemsü'd-din Muhammed Şam'da doğmuş, babası Hamza'yla Anadolu'ya göçmüştür. *Amasya târihi* müverrihinin beyanına göre anası Osmancıklı imiş (*İslâm ansiklopedisi* C.I.s.230 Ak Şemsü'd-din maddesi): Bayramiyye tarikatının kurucusu Hacı Bayram Veli'den hilâfet almış ve makamını istihlâf etmiştir. Doğum târihi H. 792/M. 1390 dır. Şeyh Şihâbü'd-din-i Sühreverdi ahfadındandır. Zeyniyye tarikatı müessisi Zeynü'd-din-i Hâfi ile Hacı Bayram Veli'ye müridlik ve yedi def'a haccetmiş ve İstanbul'un fethinde Fâtih'in müşaviri olmuş, Ebu Eyyûb el-Ensari Hâlid'in meşhedini keşfeylemiş, Eyyûb Sultan câmi'inin inşasını hazırlamış ve Fâtih-Uzun Hasan arasında Tercan civarında cereyan eden meydan muharebesi H. 878/M. 1473'nden önce Fâtih'in gördüğü bir rüyayı da ta'bir etmiş olduğu söylenegelmiştir. Babası Hamza'nın "Şeyh Şâmi" diye tanındığı, Keskin karyesinde yattığı (Mustafa Rahmi Paşa-zâde: *Menakib-i Ak Şemsü'd-din*, İstanbul 1302 taşbasması s. 63) bilinmektedir. Fakat aynı eserin 6. sayfasında da Amasya'nın Kavak nâhiyesinde vatan tutup orada yatmakta olduğu yazılıdır (!). Menakib ve kerametleri çok imiş.

Mevlâna'nın Osmancıklı (*İs. ans.*C.I. s.230: Ak Şemsü'd-din) Hacı Bayram Veli (Hacı Paşa: *Menakib-i Ak Şemsü'd-din* s. 59)yi istihlâftan bir müddet sonra Beypazarı'nda,

sirî'ye icazetnâme veren hocası üzerinde duralım:

Tefsirî Mustafa Efendi'nin hocası Ulu Köylü Mevlâna Mustafa :

Ulu köylü⁵ Mevlâna Mustafa, Ak Şemsü'd-din Muhammed⁶ soyundandır⁷. Tefsirî Mevlâna Şeyh Mustafa'ya verdiği icazetnâmedeki kayda göre, Tosya kasabasında ikamet et-

İskilip'te (Köse dağı-Kösdağında Evlek köyünde: aynı menakib s. 10,11) oturmuş, bina ve evlâd bırakmış, Göynüğe göçmüş ve orada da mescid ve değirmen yapmış, (V.K.arş. Kastamonu esas 10/2 sıra No.995) Gökceöz-Göğcevüz köyünde Ak Şemsü'd-din câmi'i ve Saz ve Karakaya dağlarıyla Devrez-İskilip hudûdu arası sahada Şemsü'd-din köyü, Ulu köylü Mevlâna Mustafa'nın, bu köyün batı hizasında bulunan Büyük Seki köyünden Tosya kasabasına göçmüş olduğunu, klişesini vereceğimiz *Tefsirî icazetnâmenin* delâletiyle, anlıyoruz ki, Tosya'da da oturmuştur. Fakat, literatürlerde bu hususta malûmat bulunamamıştır. Ak Şemsü'd-din'in irtihali Göynük'te iken H. 864/M. 1459 vuku bulmuş ve orada defnolunmuştur. Arapça *Nuriyye*, *Def'i meta'in*, *Telhis-i def-i meta'in*, *Zikr'u'l-lah*, *Şerh-i akval-i Hacı Bayram* ve Türkçe muhtelif risaleleri (*Menakibnâme*:s. 10,11) olduğu gibi, tıbbî dair Türkçe *Maddetü'l-hayat*, tasavvufa dair *Hall-i müşkilât* adlı eserleri, hakkında yazılmış müte'addid menakibnâmeler vardır. Bayramilik, bu zattan yürümüştür (*Türk ans.* C.I s. 318). Koluna, ayramiyye-i Şemsiyye denirdi. Bayramiyye, Halvetiliğin celî (açık ve sesli), Nakş-i bendiyyenin hafî (gizli, sessiz) zikir sistemlerinin birleştirilmesinden ibaretti. Buna Pirin melâmet neş'esini de katmak iktiza eder ki, meşhur halifelerinden Bıçakçı Ömer ve mu'akkibleri bu neş'eyi tevarüs ve temsil etmişlerdir. Ak Şemsü'd-din yol ve kolu pirin hırka, tac, tekyesini muhafaza ettiği halde Bıçakçı Ömer Dede ve mu'akkibleri bunları terketmişlerdir.

⁷ Ak Şemsü'd-din Muhammed'in icazetnâmedeki neseb silsilesi: Şeyh Muhammed Ak Şemsü'd-din, babası fakir Nürü'd-din Hamza, babası Hacı Ali, babası Muhammed, babası Hidayetü'l-lah Şeyh Müsa, babası Ş. Muhammed, babası Ş. Ebu Hafas (Hafs) Şihabü'd-din-i Sühreverdi, babası Muhammed, babası Abdu'l-lah, babası Mes'ûd, babası Hasan, babası Asım, babası Nasr, babası Kâsım, babası Muhammed, babası Abdu'l-lah, babası Abdu'r-Rahman, babası Kâsım, babası Muhammed, babası Ebû Bekiri's-Siddik künyeli Abdu'l-lah.

Sözünü ettiğimiz menakibnâmede (s.5.) bu isim ve sıralarda fark var: Hidayetü'l-lah'ın babası Muhammed yok, Hidayetü'l-lah da

miştir. Doğum, ölüm yılları, nerede medfün bulunduğu, hangi dergâhda meşihat icra eylediği, hangi tarîkate müntesib ve mücaz olduğu, hangisi veya hangileri yol ve kolunda irşad yaptığı bilinmemektedir. Yalnız mensub olduğu tarikat hakkında yine icazetnâmede bulduğumuz şeceresinden ve Ak Şemsü'd-din merhumun Halvetiyye pîrlerinden Şihâbü'd-din Sühreverdi neslinden oluşundan anlıyoruz ki, belki; Ulu köylü Mevlâna Mustafa da Halvetiyye ve Bayramiyye yol ve kolundandır⁸.

Hediyetu'l-lahtır. Musa da bu zatın babası olup kendi adı değildir. Şihabü'd-din-i Sühreverdi'nin dedesi Abdü'l-lah'ın dedesi Hasan risalede yer almamıştır. Asım'ın babasının ismi ise Nasr değil, Nâsır'dır. Bu zatın dedesi Muhammed'den Ebü Bekir'e kadar icazetnâmede yazılı zevat, risalede yer almamıştır.

⁸ Halvetiyye, Ebü'n-Necib Ziyâü'd-din Abdü'l-Kâhir ve İbrahim Zâhidü'l-Geylanî taraflarından te'sis olunduğu kabul edilen bir tarîkattir. Birçok kollara bölünmüştür. Bayramiyye de bu kollardan biridir.

Bayramiyye 3 kola ayrılmıştır: Şemsiyye, Melâmetiyye veya Melâmiyye, Celvetiyye. Hacı Bayram'ın halifesi ve kaim-i makamı Ak Şemsü'd-din'den Şemsiyye, Bıçakçı Ömer Dede'den Melâmiyye, üçüncü halife Hızır Dedenin halifesi Muhammed Muhyi'd-din Üftade (*İlk mutasavvıflar*, s. 313: ölm. H. 978 / M.1570-71, H. 988 / M.1580-81) nin halifesi Aziz Mahmûd Hüdayî (ölm. H.1038 / M.1628-29)den de Celvetiyye yürümüştür. Şemsiyye de Tennüriyye, Himmetiyye, İseviyye kollarına ayrılmıştır. Bayramî şeyh tacı beyaz keçe, halîfe tacı ise Aselî (Bal rengi) keçeden; 6 terk (dilim)li olurdu. Bu terklerin sayısı 6 ciheti tarîkatın ihata etmiş olduğuna işaret (Bu taca Abdü'l-lah Eşref-i Rûmî bir terk daha katıp kendi kolu -Kadiriyye-nun alâmeti içine almıştır).

Bayramîlerde hafî zikir, gözler yumulup nefes tutularak, eller kayuşturulup zikrin ma'nası düşünülerek yapılmakta ve bu esnada kalbe teveccüh edilmektedir. Tekye ve zâviyelerin, türbelerin seddine ve türbe-dârlıklarla bir takım unvanların men ve ilgasına dair 677 (ve buna ek 5438) sayılı kanun çıktığı sırada yalnız Ankara, İstanbul, İzmit, Kastamonu'da dergâhları vardı (*İs. Ans. C. 2, S. 423-427 A. G.*).

Tosya'da câmi, mescid, tekye ve zâviye emsali şehirlere kıyasen çoktu. Bu arada hamam, bedestan gibi sıhhî ve iktisadî müesseseleri de boldu. Böyle iken bir Bayramiyye dergâhının târihine girmiş olduğu bilinmiyordu. Tefsiri merhumun ihya eylemiş olduğu dergâhın aslı bir Halvetiyye tekyesi olduğunu halen tesbit et-

Böyle oluşu, kendisinin Kaadiriyyeden nasibsiz olduğunu göstermez.

Tefsiri Mustafa'nın soyu ve nesli:

Tefsiri'nin değil de, hocası Ulu köylü Mevlâna Şeyh Mustafa'nın Ak Şemsü'd-din neslinden olduğu, icazetnâme (klişe: I)den anlaşılmaktadır. Fakat, Pîr-i sâni Şeyh İsmail-i Rûmî'nin, aynı zâtın soyundan olduğu hakkında ne kendilerinde bir vesika, ne literatürlerde bir kayıt ve yine kendilerinin Pîr-i sâni neslinden olduklarını vuzuhla gösteren ne bir silsile-nâme, ne de resmî bir tasdik ihtiva eden vesaik vardır. An-

miş bulunduğumuza göre, Ulu köylü Mevlâna Mustafa'nın irşadat yapmış olduğu dergâhın da aynı tekye olması ihtimali vardır. Bu husus, bina hakkındaki izahatımız sırasında tekrar ele alınacaktır. Çünkü, Tefsiri Ş. Mustafa Ef. den önce aynı dergâhı Mahbûb Mustafa Çelebi adında bir zâtın da inşa veya ta'mir etmiş olduğunu biliyor, fakat bu zatın hüviyet ve şahsiyeti hakkında da doyurucu kayıt, vesika, tafsilât bulamıyoruz. Bununla beraber hemen ilâve edelim ki, zikri geçen kanun çıkmadan çok zaman evvel tekye, Kaadiri vasfı taşıyordu. Bunları, Tefsiri merhumla ensalinden bahsederken daha genişçe anlatmağa çalışacağız. Tosya'da aynı asrın vâkıflarından bir de Hâcim-Hacı Baba ve te'sisleri varsa da, o da ayrı bir tedkik konusu olacak hacim ve ehemmiyette olduğu için, bu yazı dışında bırakılmıştır. H.767/M.1366, icazetnâme; 867 H. yılında Bursa'da Yıldırımîyye mahallesinde حوره هذه الاجازة الشريفة من هذه النسخة كاتبه موسى بن نصرالله المولى سلطان بن سلطان بن سلطان بايزيد خان طاب ثراه في بلد بروسا في محلة بلدرمييه في تاريخ النبي عليه السلام

Nasrul-lah oğlu Mûsa tarafından yazılmış olan nüshadan istinsah edilmiştir. İcazetnâme, Hacı Şeyh Abdü'l-Kerim Şerefü'd-din Osman al-Kastamûnî'nindir. Tosya'da yaptırdığı bina ve geçirdiği sülûk ve hizmet üzerine Seyyid Ahmed el-Kebîr Ebi'l-Hasan b. Rifa'i'den aldığı İcazetnâmenin ilâveli, hâşiyeli ve zeyilli bir nüshası olup torunu mevlâna (İshak Fakîh) Hacı Baba b. Hacı İbrahim b. Hacı Abdü'l-Kerim'e verilmiştir. Hacı Baba, *Şekayik terc. C. I. de Tûsî, Osmanlı Müellif. C. I. s. 273* de Tosyevî olarak zikri geçen âlim zattır. Evasıt-ı Safer 876/M.1471 tarihli bir de zâviye ve ve mevkûfatı vakfiyesi elimizde olup, her iki vesika da zamanı yazı karakteristiğini hâiz, fakat vakfiyenin her kısmı okunamayacak kadar kağıdı yıpranmıştır. Hacı Babanın birçok mühim eserleri olduğu halde asıl adı biyografilerinde görülmüyordu. İcazetnâme, hem bu meçhûlü, hem de yaşadığı devri aydınlatmış oluyor.

çak, bu husus, sadece mu'akkib meşayihin beyanları halinde resmî vesaike geçmiştir (Bş. V. arş. Cevdet tasn. Evkaf, defter: 4, karton 3, No.15963: Ceddimiz Kutbü'l-ârifin İsmâ'il-i Rûmî k.s. hz... Arz-ı hal); (Aynı defterde 7.Şa'ban. 1263 /M.1847 Tahrirat: İsmâ'il-i Rûmî sülâlesinden Şeyh Ahmed Selâhî..) gibi. Bunlar, neseb bağının Tefsirî'den Pîr-i sâniye hangi halkada ulaştığını göstermemekte ise de, bu yoldaki iddî'aları az-çok te'yid eylemektedirler. Bilinmiyen bu halkanın, el-Hacc Mehmed, Mehmed Big olarak yazılmış bulunan Tefsirî'nin babası olması bir ihtimal olarak düşünülebilir. Çünkü, Pîr-i sâninin oğulların⁹ dan biri ve bizzat icazet¹⁰ verdiği Mehmed Çelebi de aynı tarihlerde yaşamış sayılabilir. Bunu, Pîr-i sâninin doğum ve irtihalleriyle Tefsirî'ninkileri muhakeme ve mukayeseyle bulabiliyoruz.

Gerçi "*Tûmar-ı turuk-ı aliyye*" sinde Sâdık-ı Vicdânî, Kaadiriyye fashı (kitab: 2,s.50-54)nda Pîr-i sâninin erkek evlâd bırakmamış, Tophane'de te'sis buyurdukları hanekah seccadesine şeyhûhet devresinde Bağdad seccadesi şeyhi ve hâdimi, Pîr-i sâninin de o tarîkten şeyhi ve mürşidi bulunan Seyyid Şeyh Feyzu'llah Efendinin oğlu Seyyid Şerîf Halil Efendiyi damad ederek oturtmuş bulduklarını bildirmiş ise de, Tophane postuna damadı Seyyid Şeyh Halîl Efendiyi iclâsı sebebi oğullarının olmaması değildir. Zira, müşarünileyhin Tosya'da ve Sazcuğazdaki vakıflarına aid vakfiyye (V.K. arş. Zabıt kutusu 56, kuyûd 2438 dolap; Rebi'u'l evvel. 1044/M.1634)lerinde Muhammed, Ahmed, Hüseyin Çelebi adlı oğullarına meşrûtalar, istiğlâl yerleri ve hizmetler bırakmışlardır. Bunlar arasından yalnız Muhammed Çelebi'ye icazet vermiş olduklarının kaydedilmiş bulunması, gerçi diğer çelebilerin bu taltiften mahrum edilmiş olduklarını ifade

etmese bile, yaş ve baş büyüklüğüne işaret sayılmasına olsun imkân verir. Belki Pîr-i sâni oğullarından Şeyh Ahmed Çelebiyi kendi te'sis-kerdesi Tosya dergâhı seccadesine¹¹ me'mur buyururlarken, Seyyid Abdü'l-Kadir-i Geylânî tarafından âsitânelerine ma'nen da'vet vukû'una değin sülûk ve hizmet eyledikleri Halvetiyye tarikatının Tosya'da tek dergâhı ve belki de müntesib buldukları Halvetiyye Şeyhi Ahmed Efendinin seccade-nişini bulunduğu tekye olması hasebiyle Muhammed Çelebiyi önce (sonradan Tefsirî'nin ihya ettiği) bu dergâh seccadesine me'mur ve böylece aynı zamanda dergâhın yolunu Kaadiriyye-i İsmâ'iliyye-i Rûmiyyeye tahvil buyurmuşlardır. Bu ihtimal, Tefsirî'nin babası Hacı Muhammed'i, Muhammed Çelebi olarak kabule imkân verir ve Tefsirî ahfadının izahsız ve vüsûksuz da'vası bir yönden destek bulmuş olur. Bize bu düşünceyi sağlam gösteren iki sebep daha var:

1 - Ahmed ve Hüseyin çelebilerin merkadleri Tosya'daki Pîr-i sâni dergâhı ve Sarıkız makberelerinde olduğu halde, Muhammed Çelebinin medfeni orada bilinmiyor.

2 - Tophane'deki Pîr-i sâni âsitânesinin son şeyhi sayın İsmail Gavsî'nin bize bildirdiklerine göre Muhammed Çelebi, pederi tarafından açılan Tekirdağ ve sonra da Edirne Kaadirî-hâneleri postuna (seccadesine) me'mur buyurulmuş, orada irşadatta iken irtihal eylemiş, hanekah haziresine defnolunmuştur¹². Bize, literatürlerde görülen irtihal tarihleri

¹¹ Şeyh Ahmed Çelebinin oğlu Abdü'l-Vehhab Ef. ye verdiği icazetnâme elimizdedir. Pîr-i sâni biyografyasında neşredeceğiz.

¹² Hanekahın Vakıflar idaresince satılması üzerine mülkiyyetine geçen zât, makbereyi perdelemiş, Çelebinin mezar taşı kitâbesini de muhafaza etmiştir. Mâlik de irtihal eylemiş ve kardeşi aynı alâkayı esirgememiştir.

Çelebi'nin baştaşı kitâbesinin fotoğrafisini Edirne hastahanesinde Operatör Dr. Mustafa Alper'den rica ettik. Kıymetli zamanlarını, emeklerini esirgemiyen bu muhterem hemşehrimizden bir kitâbe resmi de aldık. Sayın İsmâ'il Gavsî ye gösterdik. (O değil!) dedi. Asıl kitâbeyi de başka yol ve vasıta ile edinemedik.

⁹ *Nefhatü'r-Riyazi'l-âliyye fi beyani tarikat-i'l-Kaadiriyye*: Muhammed Rif'atü'l-Kadiriyyü'l-Eşrefi sağ s.305.

¹⁰ Pîr-i sâninin diğer oğullarına bizzat icazet verdiklerine dair başka vesaike ve kuyûda rastlamadık. Ötekiler diğer zevattan müstahlef olmuşlardır.

ileri sürülerek, Pîr-i sâninin oğlu Muhammed Çelebi'nin, Tefsirî'nin babası olamayacağı söylenebilir. Fakat, İsmâ'il-i Rûmî'nin intikal tarihleri H.1041 yahud 1053 olmadığı gibi, doğum tarihleri de Emirgân şeyhi merhûm A. Muhyi'd-dîn Ef.nin "*Gülzar-ı Kaadirîden bir yaprak*" adlı küçücük risalesinde yazdığı ve mesnedini göstermediği gibi H.945/M.1538-39 da değildir.¹³ Gerek doğum, gerek irtihalinin tarihlerini kat'î olarak söyleyemeyeceksek de, isabetli tahminlere imkân veren iki sahîh vesika arzedebileceğiz:

1) Pîr-i sâni âsitânesi mahfuzâtı arasında, meşayih-i Kaadiriyyeden Şeyh Şemsü'd-din Nebatî Ef.nin 29. Receb. 1273 / M. 1857 de tasdikli sûreti alınmış bir vakfiyesini bulduk. Tarihi Gurre-i Receb. 955 / M. 1548 dir. Fotokopisi elimizdedir. Bunda vâkîf, vakıflarına mütevellî nasbeylediği Pîr-i sânidən şöyle bahs ediyor: "*Hazret-i şeyhü's-şüyûh fâzıl-ı mükemmel mürcidüna İsmâ'il-i Rûmî Hz. ...*"

H. 955 te bu hal ve sıfâtı kazanabilmiş, hal tercemesinde okuduğumuz sü-lûk ve hizmetleri, türlü dergâh ve te'sisleri, seyahatları yapabilmiş, ikinci pîrlîğe ulaşabilmiş bir zâtın yaşı 40-50 den aşağı olabilir mi? Bu ölçüyle doğum yılını H. 900-910 olarak tahmin etmekte (güzariş-i âlem kıyasıyla) zarûret vardır. Belki de daha evvele düşer. Gerek kendisinin, gerek oğlu Muhammed Çelebi'nin 25 er yaşlarında evlâd sâhibi olmuş bulunmalarını kabul eylessek, Tefsirî'nin H.1050 / M. 1640 - 41 civarında doğmuş olacağını kuvvetle söyleyebiliriz.

2) Gerek kitâbesinde gerek müellefâtta Pîr-i sâninin irtihal tarihi olarak gösterilen H. 1041 / M.1631-32 mutlaka doğru değildir. H.1053/M.1643 tarihi de şüphelidir. Fakat, leh ve aleyhinde kat'iyetle hüküm verilemez. Çünkü, II. Recep. 1053 / M.1643 de bizzat Dîvan-ı hümayûna arz-ı hal vererek (V. K. arş. D. Anadolu:

¹³ İsmâ'il Gavsi Erkmenskuloğlu'ndan istisrar edince öğrendik ki, kaydelediği malûmatı Şeyh Mehmed Ef. (Tosya dergâhı şeyhi bir ara İstanbul'a gelip âsitânedeki ayine riyaset de etmiş)den almış. Hiç bir mesned ve kaynak da göstermemiş.

249 s. 317), R.evvel. 1044/M. 1634 tarihli Tosya ve Sazcuğaz te'sislerine aid vakfiyelerinin tesciliyle sûretinin verilmesini istemiş olmalarından bahsile, ferman çıktığını biliyoruz.

Mevlâna Tefsirî Şeyh Mustafa'nın Ahmed ve Hüseyin adlarında iki oğlu vardı. Bunlardan başka oğlu olup olmadığını bilmediğimiz gibi, kız evlâdı olup olmadığını belirten kuyûd ve vesâik de bulamadık.

İrtihali tarihi H.1145/M.1733 olmak lâzım gelir ¹⁴. Medfeni hakkında iki rivayet var:

1) İhya eylediği (şimdi Tefsirî Câmî'i olan) Dergâhın, cümle kapısına yakın, sokak ve câmî duvarları arası hazire-sinde;

2) Câmî minberi köşesinin temeli içinde veya altında medfûndur. Her iki rivayeti de ensalinden hâlen hayattaki en büyük torunu Hasan Kâşif Yıldırım'dan naklediyoruz. Yukarıda da işaretle eylediğimiz vechile babasının medfeni hakkında bilgimiz yoktur. Eğer dergâh veya Pîr-i sâninin Tosya'daki âsitânesi hazirelerinde, yahud Sarıkız makberesinde medfûn bulunsaydı, rivayet kabîlinden olsun, ma'lûmat edinebilirdik.

Mevlâna Tefsirî Mustafa'nın şahsiyeti:

Tefsirî, müntesibi bulunduğu ilim ve tasavvuf erbabının bir çoğu gibi, intikalinden sonra kendisini tamamiyle nisyanaya verecek bir kayıdsızlık içinde ömrünü bitirmiş, hemen hiç bir kayıd ve vesikayla hal tercemesini tesbit etmemiştir. Bekanın ancak Allaha mahsûs olduğunu; ârizî ve izafî olan hayatın nisyanaya uğratılması, insanlığın ve âbidliğin idraki

¹⁴ Tosya Kadılığınca müseccel ve memhûr 3.Safer. II43/M.1730 tarihli bir hibenâmeyle oğlu Şeyh Hâfız Hüseyin Ef. ye evini, müstemlâtını, kitablarını vasiyyet ve teslim ediyor. 20.Z. hicce.1145/M.1733 tarihli bir Dîvan-ı hümayûn tezkeresinde de: ta'lim-i ilm hizmeti karşılığı olarak Ş. Hâfız Hüseyin Ef. ye, babasının vefatıyla boşalan Tefsirî câmî'i şeyhliğiyle vâ'izliğinin; İplik pazarı du'acılığının ve Debbag (Tabak), Sofcu esnafları Ahî babalığının tevcih edildiğine, beratının yazılmasına ferman çıkmış olduğu yazılıdır (Klişe:6).

muktezası bulunduğunu düşünen ve inanan ulema-yi sūfiyye de az değildir; belki, hepsi aynı inanca sâhibteler. Bu gün onlar hakkında bir şeyler buluyor ve biliyorsak, biri ötekine dair eserlerinde ba'zı şeyler yazmış olmaları sebebiyledir. Bununla beraber Tefsirî, hayatını ve fa'aliyetlerini, karakteristiğini, yaşadığı cem'iyet içindeki rol ve mevki'ini... bize anlatacak bir çok hamleler yapmak, eserler bırakmak sûretiyle kendisini tanımamız imkânlarını hazırlamıştır.

Tefsirî çok çalışkan, muhitinde muhabbet ve i'timad kazanmış, teşebbüs ehli, memleketinde o zamana kadar mevcud olmıyan veya unutulmuş, Ahî babalık, Du'a-gûluk, Tahmis, Şem'hane gibi ba'zı müesseseleri diriltirmiş; vakıflarına gelir kaynakları kattırılmış, dergâh ve zâviyesi için ta'amiyye tahsis ettirmiş, iktisadî ve sına'î büyük ehemmiyet arzeden İplik Pazarı vezzanlığı¹⁵ nı ihdas ettirerek, son 30 yıl öncesine kadar ahfadı için hizmet ve ma'îşet gediği halinde yaşatmış, bu gibi dileklerini güçlük çekmeden Dîvan-ı hümayûna kabul ettirebilecek derecede nüfûzunu yükseltebilmiştir. O kadar ki, "*Kângırı (Çankırı) Mîr-i Livası havassı*" nı iptal ve "*havass-ı mülûkâneye*" kaydını te'min¹⁶ eden ricası üzerine Tosya'nın kuzeyine ve kuzey batısına yayılmış olan Gâvur (Kâfûr) dağı yayla-

¹⁵ Vezzanlık, sonradan Belediye hizmetleri arasına giren kantar teraziyle tartıcılık demektir. Tosya'da sof, kaytan, kuşak, muhayyer gibi ihrac maddelerinde ibtidai maddeler rolünü yapan iplikler, iktisadî hayatta en'belli başlı ve en umumî havayicdendi. Bunların, hem muhtekirler elinde toplanmasını önlemek, hem tartı sıhhatını te'min eylemek, Vezzanın imtiyaz ve selâhiyeti idi.

¹⁶ Tapu kuyûd-ı kadîmesi: H.986/M. 1578-9 tarihli tapu d.No.300/578 "*Meşayihden kudvetü's-suleha ve'l-mesakîn eş-şeyh Mustafa'nın arz ve recası üzerine*" 15.C.âhar. 1130/M.1717 de Kâfir depesi yaylağının Kângırı Mîr-i Livası havassı kaydını iptal ve havass-ı mülûkâneye kaydını tashih edilerek, Tosya Tahmis-i Kahve ve Şem'hane lerine ilâveten Ş. Mustafa'nın yaptırdığı câmi ve tekve fukarasına it'am-ı ta'am olunması için ferman çıktığı Tevki'î el-Vezîr Mustafa imzasıyla 22. C.âhar. 1130/M. 1718 de kayd, mûmâileyhin Kângırı şem'hanesine de 500 akçe vermesi şartı ilâve edilmiştir.

ğının mâlikâne mukata'ası¹⁷ Dergâhı ve âile fukarası ta'amiyyesi olarak tevcih olunmuştur. Tosya'da o zamana kadar te'sis edilmemiş bulunan "*Tahmis-i Kahve*¹⁸" ve "*Şem'hane*¹⁹" gelirlerini ta'amiyye olarak Gâvur dağının Malikâne tevcih olunmasından daha evvel tahsis ve kendisine tevcih ettirmesi, şikâyet mevzû'u (Klişe:5) olmuştur. Tefsirî'nin halk içinde ve halk işinde kazanmış olduğu i'timad ve muhabbet, onu bir "Din" adamı sıfatı yaşamaktan fazlasına sevkettirir. Tosya'nın o asırlarda en mühim geçim ve çalışma mevzu'u olan muhayyer (donluk), sof, kaytan, kuşak (dış için, elvan) gibi dokuma ihrac emti'asının i'malinde kullanılan tiftik ve yün, ipek iplikleri²⁰ ayrı ayrı husûsiyetleri haiz buldukları cihetle çok kıymetli, ehemmiyetliydi. Yalnız Tosya ve civarında yetişen hayvan tüylerinden, kullanılacakları dokuma nevine göre eğirilirlerdi. Bunların alınıp satıldıkları yer "İblik bazarı" adını taşırdı. Ma'mûlleri ise Bedestan²¹ da satılırdı²².

¹⁷ Bin akçesi Miriye âid olmak üzere 19500 akçe.

¹⁸ Tahmis-i kahve, kavrulup döğülmüş kahve yapıp satma yeri.

¹⁹ Şem'hane ise, iç yağlarından mum ve câmi berat (kol kadar veya daha fazla kalın, içi kalın fitilli insan boyuna kadar yüksekliği olan mumlar ki kalaylı bakırdan ve yüksekçe kâ'idelere konulurları yapıp satan yerler. Bunlar da mukata'alı ve dolayısıyla inhisar ve imtiyazlı olurlardı. O zamanlardaki devlet inhisarı, böyle "İltizam" nevi mukata'a usûlleriyle tahakkuk ettirilmekteydi.

²⁰ Bu iplikler ve ma'mûlleri, ihracı yasak emti'a sayıldığı gibi hayvanlara dahi bu yasak teşmil edilmişti. Bu konu da ileride esaslı ve vesikalara müstenid bir tedkik yazısı takdim edebileceğimizi ümid ediyoruz.

²¹ Bu te'sis, Akkuş Mehmed Paşa'nın Amasya'daki evkafına gelir kaynağı olarak inşa ettirilmiş ve vakf olunmuştur. (Amasya tarihi: c.I,s.168 ve V. K. arş. Esas: 3/10 sıra No. 867. Vakfiyyesi: Arapça: M.Anadolu No. 57,sıra 45 Def. No. 590, s. 201 sıra 101. Tarihi: H. 896/M. 1491. Türkçeye tercemesi: Def. No. 1767/2 s.34-47).

Tosya'nın iktisadî ve içtimaî hayatında büyük bir yer tutan Bedestan bu gün târih mevzû'u olduğuna göre istitraden biraz ma'lûmat arz edelim:

Bedestan, kârgir ve tuğladan inşa edilmiş

İplikleri eğirenler ve ma'mûlleri doku-yanlar arasında bütün alıcılar i'timad kazanmış olmadıkları ve her halde biraz haksızca hareketleri yakalandığı için, bu pazara Vezzanlık kontrolü lüzumlu görülmüş ve Esnaf meşîhati²³ ilâve;

müstatil şekilli, dört demir kapılı (üçü Evliya Çelebi zamanından beri üç taraftan kapalı tutulmuş olduğu anlaşılıyor: C.2 s. 178) ikişer ikişer sıralanmış altı kubbeli, içi filayağı direkler ve dolaplı dükkanlar ve mağazalarla, taş küplerle dolu, dış etrafı da (Bv. arş. Tapu def. No. 438: 1000. Akçe hâsıllı Kervan-saray. İçeride 48, dışarıda 112 Dükân.), (Tapu k.k. Tapu - evkaf def. No. 578 s. 121, Tarih: H. 987/M.1580: Cem'an berayi Bezzazistan ve Dekâkin 8000.) Dükânlarla kaplı idi. (Resim: 7, 20 yıl kadar önce Tosya. Ortada siyah, müstatil, büyük bina. Bedestan) Kâtib Çelebi'nin *Cihan-nüma*'sında yer almamış olan Bedestan hakkında Evliya Çelebi epeyce ma'lûmat vermiştir. Vakfiyesinde vakıflarından her hangi birisi harab olursa ikinci, üçüncü, dördüncü def'a, dünyanın sonuna kadar yeniden yapılmasını şart kılan Hızır Paşa oğlu Akkuş Mehmed. Paşa ile zaman, âdetâ istihza etmiştir. Daha 1148 Şevvalı (M.1736: Mütevelli vekili Mustafa Çelebi imzalı temesük: Tefsiri'nin oğlu olması çok muhtemel. Şeyh Mustafa Ef.nin oğlu Mustafa'ya, "senevî 35 akçe icaresini taraf-ı vakfa edâ etmek üzere bezzazistan ve dükkânlarından olub bezzazistan haricinde İblik bazarında vâki" yanan kepenlerin bina edilmesine izin verilmektedir. Aslı elimizdedir.) tarihinde yangına uğramış, H.1072/M.1662 (Kastamonu müzesi: Tosya Ş.M, M.sc.No.54,s.168) de ise yangın, bezzazistanın içini de hırpalamış, içindeki dolap ve dükkânlarının yeniden yapılmasını iktiza ettirmiş, mütevelli kaim-i makamı Müderris Hüsâmü'd-dîn Ef. mu'accel icarlarına sayılmak üzere kiracılarına dükkânlarıyla dolaplarını yaptırma izni vermiş. Fakat, kiracılardan bazıları dükkânların içlerindeki taş küpleri atıp mahzen yaptırmışlar ve mütevelli kaim-i makamı "Vakfın aslından tagyir edildiğini" beyanla aslına irca'ı için Kadıdan hüküm istemiş ve almış, infâz olunmuş. Bu tabi'î âfetlerle çilesi dolamıyan Bedestanın etrafındaki dükkânların iyi kullanılmaması, satılması ve alanların inşaat sırasında Bedestan temellerine dokunmaları, içeriden ve dışarıdan durmaksızın işliyen rutûbete karşı asırlarca tedbir alınmaması, onarımsız bırakılması, depremler, rutûbet getirip getirmeyeceği düşünülmeksizin her türlü emti'a ve eşyanın depo edilmesi.. gibi türlü hata ve kusurlarla idare olunan bu muhteşem anıt. 1943 yılına kadar şehrin ve şehirlinin her kıymetli şeyinin bilhassa yaz mevsimleri için mahzeni, hazînesi olmuş, o yıl ehemmiyetli nisbette sarsılmış, yiktirılarak yerine Belediye Hâl yaptırılmıştır.

debbag (Tabak) ve sofcu esnafı için mevcut Ahî babalık da 32 esnafa teşmil olunmuştur²⁴. Sonradan Bedestan Du'acılığı adı altında nazarî; oğlu Şeyh Hafız Hüseyin Ef. zamanında da şeyh-i süfliyye²⁵, şeyh-i seb'a²⁶ unva-

²² *Evliya Çelebi seyyahatnâmesi*: C. 2 s. 178.

²³ V.K.arş. Defth. No. 1127 Tarih: H. Şevval. 1168/M. 1755 ve Defth. No. 1127 Tarih: C.âhar. 1127/M.1759 Ş. Hüseyin'e tecciden Berât. Bu şeyhlikler "ehl-i hiref" üzerine.

²⁴ 32 esnaf ta'biri, yakın zamana kadar ana san'atlere izafe olunurdu. Tosya'da Ahî babalık, sofçular ve tabaklar için Receb. 1120/M. 1708, R. evvel. 1126/ M. 1714 tarihlerinde beratları teccid (V.K.arş. Defth. 118: Tosya) edilmiş olarak Tefsiri Ş. Mustafa Ef.uhdesinde idi. Fakat Anadolu muhasebesinde kaydı olmadığı 9. Ramazan.1139 tarihli aslı elimizde bulunan, bir dîvan tezkiresinde yazılı olup, altında Baş muhasabede Vezzanlık kaydı olmadığı da ilâve olunmuş, daha altında ise "Sofcu hırfetinin Ahî babaları Memi fevtinden Tefsiri Ş. Mustafa'ya 1138 senesi Saferî'l-hayrında tevcih olunduğu" askerî ruznamçede kayıtlı olduğu, Vezzanlık kaydı bulunmadığı, Küçük Evkaf Muhasebesinde de olmadığı tesbit olunmuştur. Tezkire, İplik vezzanlığıyla Du'acılığın ve Ahî babalığın müceddeden kaydı ve Ş. Mustafa tekyesine ta'amiyye olmak üzere Ş. Mustafa b. el-Hacc Mehmed'e tevcihleri hakkındadır. Ahî babalık, evlâdından Mehmed, Hasan ve İsmâ'il'e verilen elimizde bulunan 3.R.âhır. 1202/M. 1788 tarihli beratta "Kaza bedestan du'acılığı ve İplik bazarı vezzanlığı ve Sofcu ve Timurcu ve Semerci ve Moytab esnafı Ahî babalığı" tevcih edilmiştir ki, bu esnaf, 32 esnafın başta gelenlerindendi. Dikkate değen cihet, esnaf arasında Ahî teşkilâtının zübdesi olan tabak esnafı, beratla yer almamıştır. Kırşehir'deki Ahî Evran post-nişini Ş. Musa imza ve mührünü muhtevi olup 5. C. âhır. 1234/M.1819 tarihinde Tefsiri seccade-nişini Ş. Ahmed (Selâhî)ye verilen bir icazet (fütüvvet) nâmede (klişe: 4)".. *Tosya'da vâki esnafân ve debbagân ve ehl-i hırfetin üzerlerine şeyh ve du'acı nasb ü ta'yin eyledim.*" denmiş ve selâhiyet daha çok tevsî olunmuştur.

²⁵ Şeyh-i Seb'alığın *Kur'an-ı kerîm* okunuş usûllerinde üstadlığa işaret olduğunu söyleyebiliriz.

²⁶ Esnafın ibtidâ'i malzeme alıp dağıtışı, ma'mûllerin belli vasıfları dairesinde dokunup, yapılıp satılması gibi şurûtun tatbik edilip edilmediğini re'sen veya şikâyet üzerine kontrol etmek vazife ve selâhiyetleri bulunan şeyh ve Ahî babaların, bu sebeble aldıkları bir unvan da şeyh-i süfliyye olabilir. Fi'len eksik kuşakları bunların yırttıkları olurdu. Diğer esnaf ma'mûlleri de bu türlü müdahalelere, esnaf ayrıca te'diblere uğrarlardı..

niyle tatbikî surette bu murakabe genişletilmişti.

Bedestan emin ve muhafızı, Pazar câmi'i ve Arı Pazarı tarafındaki tek açılan kapı üstündeki bir odacıkta oturur, Bedestana konulup çıkarılacak bir şey(iş) oldukça, caddeden bir kaç adım inen taş merdivenle kapıyı bulur, kocaman çift anahtarlı kilidi açar, işini bitirir ve kilidi yine takıp kapardı. Çift anahtardan birisi, hangi gece kimde bulunduğu Bedestan Emîninden başkasının bilmeyeceği bir tüccarda, birisi de Bedestancıda bulunur, ertesi sabah açılma sırasında ikisi birleşir, mevcut ise Du'acı, değil ise münasibi tarafından okunan bir du'a ve fâtihadan sonra kapı açılırdı. Tefsirî soyunun Bedestan Du'acılığı, bu du'adan ibaret değildi: pazarları, ya'ni alışverişleri açmak için de bunların du'a ve Fâtiha etmeleri uzun müddet devam eden bir âdet ve an'ane olmuş, fakat sonraları bu an'ane ihmal edilir olmuştu.

H.1246/M.1830-I de kopan Yeniçeri artıkları ayaklanmasını bastırılmış olan Kastamonu mütesellimi İsmâ'il Ağa ile ma'iyetindeki askerler tarafından kelleler alınır ve saraya koşturulurken, Bedestanın da yağma edilmiş olduğunu Hasan içinin Şâkir Ağa merhumdan dinlemiştim. Bu vak'aya âid vesaik foto-kopileri ve örnekleriyle elimizde ise de, bu türlü bir yağmadan bahsedeni yoktur.

Görülüyor ki, Tefsirî'nin Du'a-gûluğu ve Ahî babalığı, Vezzanlığı ve Esnaf meşihatı gibi sıfat ve unvanları, halkın ihtiyaç ve itimad mevzû'ları olarak nazara ve tedkike alınmak iktiza etmektedir. Bu kadar çeşitli ve ehemmiyetli vazifelerin kendilerine verilmiş olması da, şahsiyyet ve karakteristiğinin âmmece beğenilmiş ve inanılmış bulunduğu delâlet eder.

Tefsirî'nin muasırı mutasavvıflar gibi, hayli seyyahatler yapmış olduğunu, merhûm hoca Reşad Yılmazbilen²⁷

den dinlediğimiz aşağıdaki menkibesinden anlıyoruz:

“Sülûk erbabının ma'nevî feyzini iktisab edebilmesi için, zamanı urefasını ziyarete gönderilmeleri veya gitmeleri âdatan idi. Tefsirî de bu gibi ziyaret veya seyyahatlerinden birinde, elinde Teberi, boynunda Nefîri.. Aba-pûş Bendere varmış. Orada Anadolu Vâlisi Yahyâ Paşa kumandasındaki ordu, sefer halinde, ta'limlerle meşgulmuş. Keçeye kılıç, testiye kurşun atıyorlar, pek de beceremiyorlarmış. Tefsirî merhum durup bakmış, bakmış da, yanlarına sokulmuş: “*Erenler! fakîre de izin verseniz de bir tecrübe de biz yapsak!*” demiş. Gülüşmüş, alay etmişler. İsrar edince de dayanamayıp meydan vermişler.

Hazret bir vuruşta keçeyi bölmüş, bir atışta testiye vurmuş. “*Tesadüf!*” demişler. İkinci, üçüncü tecrübeler... Aynı netice.. Bu defa da şüphelenmişler, Yahyâ Paşaya kadar çıkarılmışlar. Paşa mu'tad tanışmadan sonra uzun uzun sohbet ve sonra, ordusunun mu'allimi olarak yanında kalmasını (ne kadar isterse o kadar serbestlik ve dünyalık verileceğini tasrih ile) teklif etmiş. Tefsirî, seyyahati bırakamayacağını bildirerek, izin istemiş. Paşa, makamının penceresi önünde uzanan kocaman mezarlığı göstererek: “*Bütün burada yatanlar, Tosyalı şehidlerdir. Ordu, bu günkü haliyle yapacağı harpte daha az şehîd de vermiyecektir. Bunları yetiştirmek gibi dîni ve vatanî bir hizmeti reddiniz yerinde olmaz ve umulmaz!*” diye ısrar edince: “*Paşam, biz bunları sizlerin emri altına verinceye kadar yetiştirenleri yetiştiriyoruz. Bunları yetiştirmek de size düşüyor!*” cevabını vermiş. Paşa, kendisini tatyîb ve teşyi etmiş!.”

Bu menkibeyle *Riyazu'l-Mücahidîn* risalesi bize anlatıyor ki, Tefsirî de bizzat askerlik ve mücahidlik yapmıştır ve bu, belki sülûkü başlamadan başlamış, belki sonra vuku' bulmuştur. Şu halde; O, iki âlemin de adamı idi, diyebiliriz.

²⁷ Bu zâta Küçük Osman -zâde derlerdi. Medresede okumuş, fakat bitirmemişti. Dedesi, müderrislerdendi. Kendisi fevkalâde zeki, mütefekkir ve derin görüşlüydü. Tarihi İbn-iHaldûn

zâviyesinden görür. dünya siyasetini her yönden güderdi. Görüş ve buluşları o kadar orijinal idi ki, hayranlık yaratırdı. Garb ilim ve felsefesini de bilirdi....

Tefsirinin sülûk yolu ve kolu:

Tefsirî Şeyh Mevlâna Mustafa'nın son ve ekber erkek torunu Hasan Kâşif Yıldırım, ecdadının tarikat i'tibariyle Kaadiriyyeden olduklarını, Pîr-i sâni İsmâ'il-i Rûmî yolundan (ve Koç ko-

²⁸ Bu hususta umumî bir ka'ideyi arzetmemiz lâzım:

Tac ve Gül, işleyecek zevat izinli, abdestli, işlerken okuyacağı Esmayı bilir, Fâtihaya icazetli olmalıdır. Böyle işlenen gülleri taşımak, "himayet ve vikayet"i mucib olur, kana'atiyle Celvetiyye Pîr-i sâni Ş. Mahmud Aziz Hüdayî âsitânesi meşayihî Kaadiriyye-i İsmâ'iliye güllerini façlarının içine dikerlermiş.

Kaadiriyyenin müşterek ve âmm tacı, Tac-i Bağdadî ve Tâc-i Müjgân diye anılan örnek olup, şeyhlerinkine ince, yeşil bir destar sarılırdı.

Tefsirî post-nişinlerince giyilegelmiş olan tac da, aynıdır: Beyaz çuha zemin, 8 terk (dilim), tepesinde küçük ve yuvarlak düğmeli. Fakat, Tefsirî emanâtı arasında her iki tipten olup da başkalıklı olanları vardı:

Tac-ı Bağdadî, düz dilimsiz olurdu. Tefsirî metrûkâtındakiler içinde 4 ve 5 olup da gâyet gizlice 4 dilim hali verilmişini buluyoruz (resim: 8). Bundaki işaretler de diğerlerinden farklı görünmektedir. Hattâ başka diğer birini de tedkik ettiğimiz zaman, onun az uz farkı bulunduğunu görmüştük.

Bu tactaki ağaç, Tûba'dır, iki dilimin etrafındaki müselleşler ekanîm-i selâse, Tûbaların ka'ideleri içinde ve iki tarafta ikişer murabba'dan yapılmış şekiller Mühr-i Süleyman, ortalarındaki de 4 kapı adını taşırdı. Ekanîm-i selâse, "darb-ı Esmaya" 4 kapı işareti (+) Şer'at, Tarikat, Hakikat, Ma'rifet mefhumlarına; Mühr-i Süleyman ise köşe sayılarına göre muhtelif ma'nalara delâlet ederdi: 5 köşelisi "Hamse-i Al-i Abâ'ya: (Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin), 6 köşelisi "Hamse-i Al-i Abâ + Vahdet"e, 7 köşelisi "Etvar-ı seb'a"ya işaret etti. Şecere-i Tûba işlenecek iplik sayıları da "aded-i esma"ya müsavi olmalıydı.

Tefsirî emanetleri arasındaki Tac-ı Bağdadînin 5 dilimli yapılmış olması da her halde "Hamse-i Al-i Abâ"yı hatırlatmak içindir.

Rûmiyye-i Kaadiriyye tacının 8 terkli olması iktiza edeceğini arzettik.

Tefsirî teberrükâtı arasında daha 7, II, 12 terkli taclar da vardı. 7 terklisi Pîr-i sâni Kaadiri Ş. Abdu'l-lah Eşref-i Rûmî kolu meşayihine âiddi. Âyinler sırasında bu kolun usûl ve devranı da yapılırdı. II terklisinin delâletini izah edemeyeceğiz. Yalnız Tefsirî'nin meşihat için veraseti esas tutan Koç kolu Kaadiriyyesiyle münasebetinden haberdar bulunduğumuz işaret edeceğiz. 12 terkli tacın da ma'lum

lundan) bulduklarını söylemiştir. İrşad yolunun Rûmiyye olduğu bilinmekteydi. Fakat tarikat veya kol mümeyyizeleri arasında en mühimmi olan Tac²⁸ ve Gül²⁹ âyinlerde sürülmüş olan esma, etvar-ı seb'a, sülûk ve terbiyye sistemlerinde bir husûsiyyet de gözükmektedir.

olmakla beraber âmmece ya'ni erbabınca tasvib ve kabul görmüş, ictihâd mahsülü olmadığı anlaşılmıştır. 12 rakkamının mevlid-i Nebiyye, 12 İmam'a ve 12 ana tarıkata remz için seçilmiş olabileceğini sanıyoruz.

Arakiyelerde fark, Güllerin işlemeleriyle dikdikleri yer i'tibariyle olurdu.

Kaadiriyyenin İsmâ'iliyye ve Eşrefiyye kollarında alelittak Kaadiriye âmm güller vardı (resim: 9) Resimde I No. Gavs-i a'zamın ma'nevî emirleriyle Eşref-zâde Abdu'l-lah tarafından ihdas edilen Şems gülüdür ve Kaadiriyyenin hep sine âmm ve şâmilidi. 4 No.lı gül de Eşrefî'lere mahsustu. 2, 3, 5 No.lılar İsmâ'il-i Rûmî'nin ictihâdları olup 18 köşelileri meşayihe, 19 köşelileri dervişlere âiddi.

Tefsirî teberrükâtı güllerden birisi 19 köşeli olup şeyhe mahsus bulunmaktaydı. Bir de 24 köşelisini gördüktü ki, bunun hangi yol ve kola âid, kimin ictihâd olduğunu bilmiyoruz. Hasan Kâşif Yıldırım'dan da tatmin edici bilgi edinemedik.

Mühr-i Süleyman'ın 8 köşelisi 7 kat sema + Arş ü Kürsiye ve 6 köşelisi de "Hayy, Kayyûm, Ferd, Vâhid, Ehad, Kuddûs "esma-i sıfatıyye ve tabakat-ı semaya işaret olduğu İ.G. Erkmen-kuloğlu tarafından bize bildirilmiş bulunuyor.

Farmasonların Mühr-i Süleyman'ı, iki üçgenin tekatu'larıyla husule gelen 6 köşedir. "Ortasındaki göz ezeliyyete ve menba'ı serair-i hilkate delâlet ettiği gibi yekdiğerine girift iki müsellesten birinin dılları kuvvet, hikmet, hasene ve diğerlerinininki ise hilkat, hayat ve memâta delâlet eder." (Farmasonlar: s.42 İstanbul, Kardeşler basımevi 1951 C.R.A.)

²⁹ Güllerin işlemeleri, rastgele desenler değildir. Tac ve gül i'mali, hem izinli olmağa, hem de ta'lim olunan usûle ve fâtiha-han olarak çalışmağa, mevzu' ka'idelere bağlı olmak şartlarına tâbi'dir. Fâzıl-ı muhterem İ. Gavsî Beyin bu husustaki izahlarını telhis edersek şunları arzeliyebiliriz:

Güller 7 renk ibrişimle işlenecektir. Renklerin ne olması gerektiği hususunda bir ka'ide ve mecburiyyet yoktur. Ancak; seçilen renklerin tam bir insicam arzetmesi, her rengin en açığından en koyusuna veya en koyusundan en açığına derece derece varan bir sıra ve tertibe konmak sûretiyle bu yedi rengin âhenkle işlenmesi lâzımdır. Yukarıda, belirttiğimiz vechile tac ve güllerin i'mallerinde remz edecekleri yol ve kolların kabûl etmiş ve

Âyin ve törenlerde Tophane'deki Âsitâne-i Rûmî, Sancak takımı kullanmadığı halde, Tefsirî ve Pîr-i sâninin Tosya'daki dergâhlarınca ihtişamlı Sancak takımları teşkilâtı kurulmuş bulunuyordu. Sancakların üzerlerinde birer İsmâ'iliyye-i Rûmiyye gülü dikili, etrafı âyât, ehâdis, tasliyelerle bezelidir. Tefsirî Sancağını tavsîfe çalışalım:

Açık yeşil Atlas (ipek) zemin. Boyu dış kenarda 2.16.5, eni 1.33m. İç kenarda boyu 1.80, eni 0.96 m. Sağ köşesinde İsmâ'iliyye-i Rûmiyye gülü ³⁰ Ortada nakş makinesiyle rengârenk ibrişimle (teknik değeri az), Sülüs celîsi iki satırla: besmele, tevhid, tevhîdle devamı "Muhammed-ün Resûlu'l-lah". Ortası kenarlarında Çihâr-ı yâr (fakat, Ebû-Bekir, Ömer sol; Osman, Ali sağ köşelere getirilmiş olarak) -1 güzîn hazarâtının adları yazılı. Dış kenarlarında: "İnn el-lahe ve melâikete-hû yusallûne alen-Nebiyy.." âyeti, hiç bir yerde bulup duymadığımız ve bu sebeble de en az mahallî ve belki de Pîr-i sâni veya Tefsirî merhum tertibi olabileceğini düşündüğümüz:

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا
مُحَمَّدٍ صَاحِبِ الْعَلَمَةِ وَالْغَمَامَةِ وَالنَّبُوَّةِ
وَالرِّسَالَةِ .

teva dışına çıkılamaz. Çıkılırsa, yol ve kolun remzi sayılmaz. Bu sebeble, erbabı tarafından yapılmış bile olsa, hem sıhhat-ı i'malleri te'yid edilmiş, hem de izne mazhar kılınmış olduğunun bir nev'i ilânı mahiyetinde olmak üzere Tac ve Arakiyyeler, mübarek gecelere müsadif âyinler ara ve sırasında Şeyhleri tarafından giydirilirdi. Kutlu gecelerde bunların iksası şart değil, teberrüktür. Nitekim icazet (hırka iksası) töreni de, inhilâl etmiş bir meşihat seccadesine halef iclâsı da böyleydi.

³⁰ (Resim 9) da (I Şems: şeyh, Eşrefî. 2, 3, 4) Eşrefî: Derviş. 5) İsmâ'iliyye-i Rûmiyye: şeyh, derviş için müşterek. 19 şu'alı olması şarttır.

Sancaklar, üst ucu altın gibi parıldayan ve içinde "Lâilâhe illâ Allah, Muhammedün Resûl ul-lah" yazılı dökme bir âlem, alt ucunda sivri ve uzunca bir demir, uzun ve düzgün bir gönder ve sivri demir ucu yine demir yuvasına sokulmuş bir sancak kemeri üzerinde, kametli ve sıhhatli dervişler omzunda törenleri süslemeye ve daha ziyade insanları ilâhî heyecana ve cezbeyle ulaştırılmaya hizmet ederlerdi. Sancaklar, dergâhların da'vetli oldukları dinî ve millî toplantılarda

"Allahumme salli ve sellim 'alâ seyyidînâ Muhammedin sâhib il-'alâmeti ve'l-gamâmeti ve'n-nübüvveti ve'r-risâleti." salavat-ı şerîfesi, "Nasr'ul-lahi ve fethun karîb ve beşşir'il-mü'minîne yâ Muhammed." "İnnâ fetahnâ le-ke fethan mübînâ." âyât-ı kerimesi yazılıdır.

Sancak kalkma denilen bu toplu yürüyüşlerde, cumhûr tarafından gür ve kalın sesle tekbirler, sancakta yazılı salavat, ilâhîler, na'atler okunur, kudümlere vurulurdu.

Başka yerlerde dinlediğimiz Mevlid salavatı arasında duymadığımız şu salavat-ı şerîfe, Tefsirî mevlid ve yetmiş bin âyinlerinde mutlaka okunduğu gibi, halâ da bütün mevlidlerde, doğum bahrinde okunmaktadır; arkasından üç de Tevhid toplu ve sesli okunur.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى
سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ عَدَدَ أَنْعَامِ اللَّهِ
الْكَرِيمِ وَأَفْضَالِهِ .

"Allahumme salli ve sellim ve bârik alâ seyyidina Muhammedin ve 'alâ âlihi 'adede en'am il-lâh i'l-Kerim ve efdalihi." Aslında "efdal— fazlın cem'i" olan son kelime,

ön safta (harb, sulh, asker ve hacı uğurlayıp karşılama, alel-itlâk donanmalar, meşayih düğünlerinde gelin alma, sünnet ettirme günü, hamam, meşayih ve mensûbîni cenaze kaldırma ve definleri, devlet rical ve ümerasının geliş, gidişleri gibi âmmeyi ilgilendiren içtima'larda) kaldırılır, Sancak takımı içinde Kudüm, Növbeye, pek az def'a Nefir, Topuz bulunduğu olurdu. Bu husûsta en mücehhez ve hareketli dergâh olarak Tefsirî'yi bilirdik. Toplantılarda, mu'tad meydanlara varılincaya kadar sancak takımları arasında ortada Kaadirî ve etrafında Rifa'i, Sa'dî, Nakşi.. meşayih yürürler, Du'a meydanına varılınca program dahilinde tören tamamlandıktan sonra Kadiriyye-i Rûmiyye, Tefsirî meşayihinden, yahud müfti ve müderrisinden biri tarafından dua okunur, cem'iyet dağılırdı. Sancak takımları, aynı sûretle ve fakat biraz daha pes sesle Salavat ve tekbir okumalara devam ederek dönerlerdi. Tosya'da Rifa'i ve Sa'dî dergâhlarının da sancak takımları vardı. Bu ihtişamlı takımların cezbeleri, halkta da cezbe ve halâvet, vecd yaratırdı. Resmî törenler için, resmî makamlar yazılı veya şifâhî da'vetnâmelerle dergâhları merasime çağırırlardı.

ma'na değişikliğinin fark edilememesi sebebiyle "ifdal" okunagelmektedir ³¹.

Tefsirî teberrükâtı içinde Növbe görülmezdi. Rûmiyye kolunda ise müte'-addidi vardı. Buna mukabil Selman yapıldı ³².

Tac, Gül, Sancak bakımlarından Tefsirî yolu, Rûmiyye yoluna ³³ tıpatıp uymamaktadır.

³¹ Bu salavat-ı şerîfenin husûsiyeti olup olmadığını araştırması ve bildirmesini olgun ve bilgin yaşlımız emekli Başöğretmen Mehmed Fâik Ünver'den rica etmiştik. 1285/M.1868-9 te'lif, 1287/M. 1870-I, basım tarihli *Vesile* adlı bir risalede (Osman Şemsi: İzzet Efendi Matba'ası, Mahmud Paşa'da Mengene hanı karşısı) "*Evrad-ı şerif*" şerhinden istinsâh edip göndermişler. "*Allahümme salli ve sellim ve bârik 'alâ seyyidina Muhammedin ve 'alâ âlihi 'adede en'am il-lâh el-kerîmi ve ifdalihi (efdalihi): fazl ü faziletlerin cem'i ma'nasına olmak üzere üstünle okunması bize daha doğru geliyor. Fakat, esreyle okunmaktadır)den sonra bu salavat şöyle devam ve tekerrür etmektedir:.. alâ Mürşidina Muhammedin ve 'alâ âlihi 'adede kemâl il-lâh ve kema yeliku bi-kemâlihi... 'alâ Şemsi'd-duha Muhammedin ve 'alâ âlihi 'adede kemâl il-lâh ve kema yeliku bi-kemâlihi .. 'alâ Bedri'd-duca Muhammedin ve 'alâ âlihi 'adede Kemal il-lâh ve kema yeliku bi-Kemâlihi.. Nûr i'l-hüda Muhammedin ve 'alâ âlihi 'adede Kemâl il-lâh ve kema yeliku bi-kemâlihi* „Risalede şu izah da yapılmış: *Bu salevatı sadat-ı Rifaiyye ve Bedeviyye ve Kaadiriyye ve Sa'diyye subh u mesada kıraat ederler. Âdabı: âyin sırasında okunursa gözler yumulup kemal-i ihlâs; yalnızken de alçak ses, kemal-i hulûs ve i'tina ve saffet-i kalb lâzımdır. Bu âdab ile okuyanlar gam, vehim, vesvese, kederden kurtulurlar.*"

Kaadirîlerin piri Ş. Abdü'l-Kadir-i Geylanî'nin tevhid ve şathiyata aid "*Vesile*" adlı bir risalesi vardır.

³² Selman, müstesna sese ve usûle sâhib, elinde ekseriyetle "*vesekahüm Rabbühüm şerâben tahûrâ*" "*Şehîd-i Kerbelânın aşkına*".. gibi yazılar işlenmiş bir tas, omuzdan beline asılı tabaklanmış deriden yapılmış musluklu bir kırba bulunan bir hâfız tarafından dergâhlarda, âyinlerde, meydan ve pazarlarda şerbet su, Zemzem... dağıtılmasına denirdi.

³³ Rûmiyye usûl ve sistemine, Tophane âsitanesini nazara alarak bu hükme varılmıştır.

³⁴ Tefsirî merhûmdan kalma mektûb bir kaynak olup olmadığı bilinmeyen bazı kayıtlara, mesmû'ata, müşahedelere, Hasan Kâşif Yıldırım'dan edindiğim te'yidata göre vereceğim malûmatı bir kaç bölümde topluyabiliriz:

- a) Dersler, b) Esmâ ve E'tvar-ı seb'a, âyin, c) İcazet, d) Sırr-ı hilâfet.

a) Mürîdin inabesi, resmiyeti hâizdi. Fakat, tören, âyin gecelerinde, şeyh tarafından *Fâtihayla* Arakiyye ve hırka giydirilmesinden, muktedirse (Aş) ve hedaya ile mürîdin muka-

âyin ve usûlleri i'tibariyle de mutabakat bulunmamaktadır. Şu halde, Tefsirî usûl ve sistemi için başka bir tavsîf yapılabilip yapılamıyacağını araştırmamız iktiza edecektir ³⁴.

Tefsirî dergâhında ve bu dergâhın son şeyhi Hâfız Mûsa Kelim Efendi (doğumu: H.1280/M.1863-4, ölümü: 3 Mart 1931)nin tatbikatına göre

bele etmesinden daha fazla husûsiyet taşımazdı.

Yalnız, şeyh, mürîde dersini kelime-i tevhîd olarak verecekse, ("*fa'lem ennehû*" sunu da öğretir ve söyletirdi. Bu, ilkte, böyledir. Devam, münferiden sâdece tevhide münhasır olurdu. Müte'-akib derslerin "*Allah, Allah, Allah. ya Allah, ya Allah, ya Allah. Hü,Hü,Hü. ya hazret-i Hakk, ya Hz. Hakk, ya Hz. Hakk. Ya Cebbar, ya Kahrâr. ya Settâr. ya Müzill ü ya Kahrâr, ya zül-celâl ü ve'l-ikram. Kerim Allah sen Kerîm, sen Kerîm, Sen Kerîm. Lâ-ilâhe illâl-lah. ya Şâfi, ya Kâfi, ya Mu'afi, ya Allah. Lâ-ilâhe illâl-lah.*" Başlangıçtaki tevhid de dâhil: müretteb adedleri 95 erdir." H.Kâşif Yıldırım'da mahfûz, yazma bir mecmû'adan. Mecmû'a eskice. Yazma belli değil. Sayı tertibinde neyin âmil olduğu tasrih edilmemiş. Aramayla da öğrenemedik.) her mürîdce münferiden ikmalî icab ederdi. İsmâ'iliyye-i Rûmiyyede bu dersler için mektûb vesâik görmemiştik.

b) Mecmu'ada, her tarîkate i'tibar görmüş olan "*E'tvar-ı seb'a*" ve "*Esmâ-i seb'a*" olarak ayrıca bir şey yok. Halbuki, İsmâ'iliyye-i Rûmiyyede bunlar mevcut olduğu gibi; asıl Kaadirî tarîkatınınki de câriydi.

c) Kaadiriyye "*Evrad-ı Kebîr*"inin metninde de fark görülürdü: Tefsirî dergâhında (ve Kâşif Yıldırım'ın beyanına, müşahede ve mesmû'atımıza göre Tosya'daki Pîr-i sâni İsmâ'il-i Rûmî'nin kurdukları Hanekâhda), "*Es-salâtü ve's-selâmü 'aleyke yâ Resûl al-lah*"dan sonra "*Es-salâtü ve's-selâmü 'aleyke yâ seyyid el-evvelîne vel-Âhurîn*" de katılarak okunurdu ve bu ilâvenin Pîr-i sâni ce yapılmış olduğu kabul olunurdu. Tophane Kaadiriî ânesindeyse bu kısım okunmaz ve böyle bir ilâve tanınmazdı.

d) Buna mukabil Tophane âsitanesinde "*Evrad-ı sagîr*"in sonuna Pîr-i sâni'nin ilâvesi olarak kabul edilen: "*Allahümme-c'al efdale salevatike ebeden.*" ile başlayıp, "*ve sellim ve radiyy al-lahü 'an ashab-i Resûl il-lâhi ecma'in*" ile biten kısım müşârunileyhe hamledilmezdi.

Kaadiriyye Pîri Gavs-i a'zam Ş. Muhyiddin-i Geylanî'nin ma'nevî emri üzerine ahfadından Hama'da medfun ve Bayramiyyeden intikalen Kaadiriyye Pîr-i sâniligine vâsıl Ş. Abdü'l-lah Eşref-i Rûmî'nin şeyhi Hüseyin Afifü'd-din tarafından tertib olunup, Hz. Gavsın ma'nevî tasvibine mazhar olan "*Evrad-ı Kebîr*"in tertibi şöyledir:

E'üzü Besmele, *Fâtiha, Mülk, (3) İhlâs*

Evrad-ı kebir ve *sagîr*in okunma zamanında, vaktin müsa'adesi hâkim olurdu. H. Kâşif Yıldırım'ın beyanına göre de Tosya'daki Pîr-i sâni dergâhında câri olan da buydu. Usûl ve âyinlerde hiç mi hiç fark

yoktu. Tophane'deki Pîr-i sâni âsitâne-sindeyse *Evrad-ı kebir*, civardaki meşayih-i Kaadiriyyenin de iştirakiyle yalnız mübarek bayram gecelerinde okunabilirdi. Diğer zamanlarda *Evrad-ı sagîr* okunurdu.

Felâk, Nâs, tekrar *Fâtiha* sûreleri, *Bakara* sûresinin ilk sahifesi (Müflihûn'a kadar), aynı sürenin 163,255,284,285. âyetleri birer, 286. âyeti (3) def'a *Ahzab* sûresinin 33,56. âyetleri birer def'a tilâvet ve sonuncu âyetini müte'akib âmîn. Sonra: "*Allahümme salli ve sellim ve bârik 'alâ seyyidina Muhammedin ve 'alâ âlihi ve sahbihî ecma'in. Sübhane Rabbike Rabbil-'izzeti 'ammâ yesifüne ve selâmün 'ale'l-mürseline ve'l-hamdü lil-lâhi Rabbi'l-'âlemine.*" Müte'akiben "*Es-salâtü ve's-selâmü 'aleyke yâ Resûl al-lah.., selât ü selâmın ilâvesiyle sırasıyla... yâ Nebiyy al-lah, yâ Safiyy al-lah, yâ Hayre Halk il-lâh, yâ Nûre 'Arş il-lâh yâ, Emîne Vahy il-lâh, yâ men Zeyyenehû Al-lah, yâ men şerrefehû Al-lah, yâ men Kerremehû Al-lah, yâ men 'Azzamehû, Al-lah, yâ men 'Allemehu Al-lah, yâ Seyyid el-Mürselin, yâ İmam el-Müttekîn, yâ Hatem en-Nebiyyîn, yâ Rahmeten lil-Âlemîn, yâ Şefî' al-müznibîn, yâ Resûle Rabb il-Âlemîn. Salevat ul-lahi ve Melâketihî ve Enbiyaihî ve Rusûlihî ve Hameleti 'Arşihî ve cem'i Halkihî 'alâ seyyidina Muhammedin ve 'alâ âlihi ve sahbihî ecma'in. Allahümme salli 'alâ seyyidina Muhammedin 'abdike ve Nebiyyike ve Habibike ve Resûlik en-Nebiyy il-ümmiyyi ve 'alâ âlihi ve sahbihî ve sellim* (3) Bu son salavat-ı Şerifenin, Pîr-i sâni A b d u l l a h - i E ş r e f i R ü m î'nin ilâvesi olduğu, "*Evrad-ı sagîr*"de bunu ta'kib eden: "*Allahümme salli 'alâ Seyyidina Muhammedin in-Nebiyy il-Melîhi sâhib il-Mekamil-A'lâ vel-lisan il-Fasîhi* (3)"n de müşâ-rünileyhin ilâvesi bulunduğunu İ. Gavsî Beyden öğrenmiş bulunuyoruz. Kerre içindeki (3) rakamları, metnin arasında istisnaen o kadar okunur olduklarını gösterir.

"*Evrad-ı sagîr*"in, ilk kısmının mürettibi kim olduğunu bilmiyoruz. Muhtemel olarak "*Evrad-ı Kebir*"in mürettibidir. Tertibi şöyleydi: E'üzü, Besmele, *Fâtiha* sûresi, *Ahzab* sûresinin 56 ncı âyeti, âmîn, *Evrad-ı Kebirde* sûre ve âyetlerden sonraki "*Allahümme salli ve sellim ve bârik*"i ta'kiben okunan "*Sübhane Rabbike..*" "*Es-salâtü ves-selâmü 'aleyke yâ: "ve* (3)er kerre okunan: "*Allahümme salli 'alâ seyyidina Muhammedin 'abdike ve Nebiyyike.., Allahümme salli 'alâ seyyidina Muhammedin-in-Nebiyy il-Melîhi.., Allahümme ec'al efdale salevatike ebeden ve enmâ berekâtike sermeden. Ve ezkâ tahiyyatike fadlen ve 'adeden. 'Alâ eşref il-halâik il-İnsaniyyeti. ve Mecma' il-Hakaik il-ımanıyyeti. Ve Tûr it-teceliyyat il-ihsaniyyeti. Ve Mehbit il-Esrar ir-Rahmaniyyeti. Ve 'Arûsi memleket ir-Rabbaniyyeti. Ve Vâsitati 'ıkd in-Nebiyyîn. Ve Mukaddimi ceş il-Mürselîn. Ve Kaaidi rekb il-enbiya il-mükerremîn. Ve efdal il-Halkı ecma'in. Haamili Liva'il-izz il-a'lâ. ve Mâliki ezimmet il-mecd il-esnâ. Şâhidi esrar il-Ezel. Ve müşahidi envar is-sevabik il-üvel. Ve tercemani lisan il-kıdem ve Menba' il-'ilmi vel-hilmi vel-hikemi. Mazhari*

sırr il-câdi'l-cüz'ıyyi vel-küllıyyi. Ve İnsani 'ayn il-vü-cüd il-'ulviyyi ves-süfliyyi. Rûhi cesed il-keveyni (3). *Ve 'aynı hayat id-Dareyni. El-mütehakkıki bi-'alâ ruteb il-'ubüdiyyeti vel-mütehallıki bi-ahlâk il-mekamat il-istifa'ıyyeti. El-Halîl il-'azami. Vel-Habîb il-ekremi. Seyyidina Muhammed bin 'Abd il-lâh bin 'Abd il-Muttalibi. Ve 'alâ sair il-enbiyâ'i vel-mürselin. Ve 'alâ Melâketike vel-Mukarrebîne. Ve 'alâ 'ibad il-lâh is-sâlihîne Min ehl is-semavati ve ehl il-aradîne. Küllema zekerek ez-zâkirüne. Ve gafefe 'an zikrik el-gâfîlüne. Ve sellim ve radiyy al-lahü 'an eshabi Resûl il-lâhi ecma'in.*" ile biterdi. Yukarda kaydettiğimiz vechile bu kısım mürettibi Pîr-i sâni Ş. İsmâ'il-i Rûmî olduğunu Tophane'deki âsitânenin son şeyhi İsmâ'il Gavsî Bey bize bildirmişlerdi. "*Es-salâtü ves-selâmü 'aleyke ya Resûl al-lah*"dan sonra: "*Es-selâtü vesselâmü 'aleyke ya seyyid el-evveline vel-âhirîn*"i de katarlardı. Bunun Pîr-i sâni Ş. İsmâ'il-i Rûmî tarafından ilâve buyurulmuş olduğu söylenir. Tophane âsitânesinde bu kısım okunmazdı ve ilâvenin Pîr-i sâni ye atfını reddederlerdi.

Evrad-ı kebir'in tertib ve terkibi şöyledir: Eüzü besmele, *Fâtiha*, *Mülk* sûresi, (3) *İhlâs*, birer *Felâk, Nâs*, tekrar *Fâtiha*, *Bakara* sûresinin ilk sahifesi (müflihûn'a kadar) aynı sürenin 163, 255, 284,285. âyetleri birer, 286. âyeti üç def'a, *Ahzab* sûresinin 33 ve 56. âyetleri birer defa tilâvet ve sonuncu âyeti âmîn, "*Allahümme salli ve sellim ve bârik 'alâ seyyidina Muhammedin ve 'alâ âlihi ve sahbihî ecma'in. Sübhane rabbike rabb il-izzeti ammâ yesifüne ve selâmün 'alel-Mürseline vel-hamdü lil-lâhi Rabb il-âlemine.., den sonra: "Es-selâtü ves-selâmü aleyke ya Resûl al-lah.. ya Habib al-lah.. ya Halîl al-lah.. ya Nebiyy al-lah.. ya Safiyy al-lah.. ya Hayre halk il-lâh.. ya Nûre 'Arş il-lâh.. ya Emîni Vahy il-lâh.. ya Men zeyyenehû Al-lah.. ya Men şerrefehû Al-lah.. ya Men kerremehû Al-lah.. ya Men azzamehû Al-lah, ya men Allemehû Al-lah.. ya seyyid el-Mürselin.. ya İmam müttekîn.. ya Hatem en-Nebiyyîn.. ya Rahmeten lil-âlemîn.. ya Şefî' al-müznibîn.. ya Resûle Rabb il-âlemîn* (Tosya'daki Pîr-i sâni âsitânesi dâhil, Tefsiri ve Hamza baba dergâhlarınca Pîr-i sâni Ş. İsmâ'il-i Rûmî'nin ilâvesi olarak daima okunagelmiş bulunan; fakat, Tophane âsitânesi tarafından kabul edilmiyen.. *ya Seyyid el-Evveline vel-âhirîn*), *salevat ul-lahi ve Melâketihî ve Enbiyaihî ve Rusûlihî ve Hameleti 'Arşihî ve cem'i halkihî 'alâ seyyidina Muhammedin ve 'alâ âlihi ve sahbihî ecma'in.*"Üç kerre" *Allahümme salli 'alâ seyyidina Muhammedin 'abdike ve nebiyyike ve habibike ve resûlik en-nabiyy il-ümmiyyi ve 'alâ âlihi ve sahbihî ve sellim.., Evrad-ı sagîr* ise; *Fâtiha, Ahzab: 56, âmîn,*

Tedkiklerimiz ölçüsünde hüküm vermek mevki'inde kalınca kat'î bir şey söyleyemesek bile, Tefsirî'nin Pirlük yolunda yürümüş olmasının pek za'if bir ihtimal olamayacağını söyleyebiliriz.

Gavs-i a'zaman emir ve tensib-i ma'nevîleriyle ahfadlarından Ş. Hüseyin 'Afif ü'd-din (Kadirî pîr-i sânilerinden Ş. Abdu'l-lah Eşref-i Rûmî'nin mürşidi) tarafından tertib buyurulmuş olup bundan önce yazılan *Evrâd-ı kebirdeki: Allahümme sallî ve sellim ve bârik 'alâ seyyidina Muhammedin ve 'alâ âlihi ve sahibihi ecma'in. Sübhane Rabbike Rabb il-'İzzeti 'amma yesfün. Ve selâmün 'al el-Mürselin. Vel-hamdü lillâhi Rabb il-âlemîn.* den *Es-salâtü ves-selâmü 'aleyke ya Resul al-lah..* ile başlayıp biten metni takiben (ki, son salevat-ı şerife ve müte'akıbi Abdu'l-lah Eşref-i Rumî'nin, ondan sonrası da İsmâ'il-i Rûmî'nin tertib ve ilâveleri olduğu muhterem İsmâ'il Gavsî tarafından bize bildirilmişti. Fakat; 1273 de Muhammed Recai nezaretinde İstanbul'da Darü't-Tiba'a-i Âmirde taşbasması ile basılmış bulunan Ş. Abdu'l-Kâdir-i Geylânî ve mensublarına aid *Delâil-i şerifin* 16. sayfasında başlayan ve 17. sayfasının 10. satırında biten metinde, Ş. İsmâ'il-i Rûmî'ye atf olunan tertib, az farkla mevcut olduğuna göre, İ. Gavsî'nin yukarıda işaret ettiğimiz beyanlarını bir ibda' ve telif karması olarak anlamamız iktiza edeceğini zannediyoruz.): "*Allahümme-c'alefdale salevatike ebeden*" den sonuna kadarki kısmıyla nihâyet bulur.

Âyinlerde toplu, müntesiplerce sessiz ve gizli okunan *Evrâd-ı şerifler*, aynı besteyi her iki tarafta muhafaza etmişlerdi. Bestenin ve metnin topluluk içinde dahi bozulmasına katlanılamazdı.

Tefsirî (ve H. Kâşif Yıldırım'ın beyanına göre Tosya'daki Rûmiyye âsitânesi) âyinleri şöyle cereyan ederdi:

Yatsı namazından yarım sa'at önce Nakîb ve Dedegân Sema'hâneye girer, Berat, Kandil ve Mumları uyandırır (Bu ta'bir, umûmîdir. Bütün dergâhlar kullanırlardı). Mensûbîn, yatsı ezanına kadar kisvelerini giyerek gelsinler diye cehren salevat-ı şerife getirmeğe devam ederler. Yatsı ezanı okunup da şeyh Sema'hâneye girerken salevat kesilir. namaza geçilirdi. Namaz bitince şeyh, Post (Seccade üstüne konmuş geyik, elik, koyun tüylü post)una otururdu. Dervişler de dereceleri sırasıyla yerlerini alırlar, halkalanırlardı (Muhibb ve ziyaretçi diğer şeyh ve dervişlere yerleri gösterilerek haleka kapanırdı (Oturuş halinde). Şeyh, Seyyidü'l-istigfar denen şu istigfar ile zikir açardı: "*Estagfir ul-lah, estagfir ul-lah, estagfir ul-lah el-'Azîm el-Kerîm ellezi lâ ilâhe illâ Hû el-Hayy el-Kayyûm ve etübü ileyh ve neselühü el-tevbete vel-magfirete vel-hidayete innehü Hüve et-Tevvâb ür-Rahîm.*"

Sonra şeyh veya işaretiyle güzel sese ve

Fakat, ikinci "Pir"lik, tarikat pîr-i aslîsinin ma'nevî emr ü işareti üzerine iktisab olunan bir vazife telâkki olunan turuk-ı aliyye müntesiblerince kabul olunmadıkça unvan olarak zikir ve tescil

kıraate sâhib bir zat Âsım tarzıyla şu sûreleri okurdu:

Birer def'a *Mülk*, *Tekâsür*, 3 def'a *İhlâs*, birer def'a *Felâk*, *Nâs*, *Fâtiha*, Müflihûn'a kadar *Bakara* sûresinin ilk sahifesi, aynı sûrenin 163 ve 255, 284, 285. âyetleri bu sonuncu âyetin "*Va'fü 'anna vagfir lena verhamna*"sı (3) Dervişler âmîn dedikten sonra: *Ya Erham er-Rahimîne irhamna* (3), *Hûd* sûresinin 73, *Ahzab* sûresinin 33,56. âyetlerini okur. *Ahzab* sûresinin 33. âyeti okunurken herkes elleriyle göğüslerini ve dizlerini sıvazlardı (Sıvazlama, âyetteki ruh ve beden temizleme emrine ve ehl-i beyt feyzine imtisal ve du'a olsa gerek). Büyük veya küçük evrad, şeyh ve dervişler tarafından okunmağa bundan sonra başlanırdı. Şeyh veya işaret edeceği bir zat tarafından *Tevbe* sûresinin 128. âyeti tilâvet olunduktan sonra, şeyhin ta'limi vechile 80-100 kadar Besmele-i şerif cumhûren okunurdu. Müte'akiben de şeyh "*Este'izü bil-lah fa'lem ennehü Lâ İllâhe illâ-llah*" diye "*Tevhid*'e başlar ve haleka, şeyhin ses perdesini aşmadan ve bestesini bozmadan iştirak ederdi. Sonra "*Allah*" (zat) ism-i şerifine geçilirdi. Sırasıyla "*Hû*", "*İllâ-llah*" "*Ya Allah*", "*Ya Allah*", "*Hû*" esması sürülür ve bu sonuncu "*Hû*"ya geçilirken Şeyhin işareti üzerine: "*Seyyah olup şol 'âlemi gezerken*" ilâhisi okunmağa başlanır ve cümleten ayak üstü zikre kalkılırdı. "*Hû*" ism-i şerifi ayakta ağır ağır sürülürken ilâhi bitmiş olacağından Zâkirlerden biri: "*Ey yanılma sakın râhi*" ilâhisine başlar ve bu ilâhi arasında diğer Zâkirler: "*Zâkir olagör Zâkir*" mısra'ına gelince şeyh: "*Zâkir*"; dervişler de bestesiyle: "*Allah Hû Lâ ilâhe illâl-lah Hû*" diye bağırırlardı. "*Şâkir olagör şâkir*" mısraında şeyh "*Şâkir*"; dervişler de evvelki üzre hareket ettikleri gibi, "*Hâzır olagör hâzır*" ve "*Nâzır olagör Nâzır*" mısra'ları okunurken şeyh bu kelimelere göre yine yüksek sesle bağırır, dervişler de yukarıdaki vechile mukabele eylerlerdi. Bu ilâhi de okununca şeyh kibleye dönüp boyun kesip geriye adımlarla halekanın ortasına girer, yüksek sesle kendi başına: "*Eveli Allah, Âhiri Allah, Zâhiri Allah, Bâtını Allah*" diye bağırır, dervişler de her Allah ismi söylenirken boyunlarını eğerek "*Hû*" diye ağır ve uzunca mukabele ederler, sonra ağır ağır halka ile "*Hû*" ismine devam edilirdi. Bu isimde "darb"e çevrilip bitince ağır ağır kelime-i tevhide geçilirdi. Önce kafalar sağdan sola kalbe doğru sallanır, sonra zikir temamiyle kalbe yöneltilip "darb"e; Zâkirler tarafından da: "*Müminün kalbini yuyup artan. Lâ ilâhe illâ-llahdır ya nedir?*" ilâhisine geçilir, bu ilâhiye başlanınca şeyh: "*İllâ-llah*" diyerek *Tevhidi* keserdi. Bu safhada Zâkirlerden biri na't, gazel, kasîde gibi mü-

edilmezdi. Bu itibarla Tefsirî'ye bu unvanı veremiyoruz. Prensip olarak Pirlilik, kabûl-i âmmeye meşrûttu.

Tefsiri Câmi'i ve Tekkesi ve bunlara merbût cihetler :

a) Câmi' hizmetleri:

1) Selâ müezzinliği lâzım ve mühim olmakla Hacı Mustafa'ya nim (Yarım) akçeyle Z.Ka'de. 1131/M.1719 da ihdasen tevcih (V.K.arş. Defth. 118 Tosya),

2) Nim akçeyle muhdes ve mücedded olarak Ahmed Halife (bu zâtın Tefsirî'nin oğlu Ahmed olması ihtimali vardır.) ye Kayyimlik tevcihi: Nişan-ı hümayûn 27.C.Evvel.1135/M.1723 elimizde.

3) İmâmet ve Hitâbet: Tosya Kadısının 16. Safer. 1130/M.1718 tarihli müraselesi (elimizde) ile Şeyh Hafız Hüseyin Ef.ye tevcih.

Bu iki cihetin merhûma babası Tefsirî'nin ferag ve müraca'atı üzerine 12. C.âhar. 1136/M.1724 de tevcih edilmiş olduğunu gösteren bir arz-ı hal kaydı (Bv. arş. Cevdet Evkaf Defth.4.s.3957 bâlası Hatt-ı hümayûnla müveşşahdır).

nasib güftelerden seçerek güzel sesle bir "dinlenme" imkâmı verir; ney v.s. nefesli çalgı varsa üflenir, şeyh de yerine dönerdi.

Dinlenme bitince şeyh, tekrar kelime-i Tevhîde başlar, ism-i Celâle geçer, darb-ı esmaya girer, nakiblerin kıdemlilerinden ba'zılarına, varsa misafir şeyhlerden müstehiklerine "*Meydan*" verip halekayı idare ettirir, bu ismin sürülmesi bitince şeyh: "*Allah Hû*" diye yine "*Hû*" ismine geçip bir kaç def'a Hû dedikten sonra, sesler boğazdan çıkmak sûretiyle "*Darb-ı esma*"; sonra da şeyhin: "*Kalbi*" diye bağırmasıyla "*inler gibi*" devam edilir. Bu da bitince "*Pervaneler şem'a yanar*" ilâhişiyle "*Devran*" a geçilir ve devranda "*Hû*" dan "*Hayy*"e geçilerek devran yapılırdı. Devran, *Hayy* ismi yüksek sesle okunarak haleka halinde soldan sağa uzun adımlı yürüyüş şeklinde dönüştür. Bu sırada vecd artıp halâvet çoğalınca şeyh: "*Bede'î*" diye bağırır ve bu ta'lim üzerine sağ eller, sağındakinin sağ omuzuna gelmek şartıyla halekadakiler soldan sağa dönerken şeyh de "*Kutubhane*"de zikri idare eylerdi. Bu arada Zâkirler Salât ü selâmları nihayetine kadar okurlar, şeyh: "*vel-hamdü lil-lâhi Rabb il-âlemîn*" der ve halkadakiler yerlerine dönerler du'a edilir, âyin biterdi (Du'adan önce ba'zan: "*Hasbi Rabbî cell al-lah, mâ fi kalbî gayr ul-lah, Nûr-i Muhammed Sall al-lah, Lâ İlâhe illâ-llah*" yahud "*Ent el-hâdi*

Berat'ın bu tarihe kadar gecikmiş olması ihtimalini düşündürüyor.

4) Ders-i âmlık-Vâizlik, Hâfiz-ı kütüblük: Bu cihetler 22. Muharrem. 1135-/M.1722 Vakfiye hilâfına ihdas edilmiş olduğundan 17.R. evvel. 1135/M.1722 de ilga olunmuştur. (V. K.arş. Kastamonu esas I/10 sıra 1246, ANADOLU: 96, Defth. 1255, S.sâlis muh. 1105). Fakat; 20. Z. hicce. 1145/M. 1733 tarihli Nişan da vâiz ve ta'lim-i *Kur'an* ciheti de, diğer cihetlerle birlikte Ş. H. Hüseyin Ef. ye tevcih edilmiştir ki, yukarıdaki ilga keyfiyyet ve kaydını ibtal eylemektedir. Bununla beraber; yetiştiği devrede bu cihetlere âid hizmetler artık yok olmuştu.

5) Hayır sahiblerinden Hacı Mustafa Ef. adında ma'ruf bir zâtın hayratı olan Seyid oğlu suyu kadim mecrası zamanla harab olduğu için Tefsirî, kendi maliyla bu suyun yolunu "*tamir ve termim*" sonrada "*Kara Pınar ve Gürleyik nam mahalde câri olan suya ilhak*" ve "*kasaba-i mez-burede dört mevzi'de dört geçmeye icra ve ahali-i kaza ma'rifetiyle birin bina eylediği tekyesine icra edüp dahl icab etmez iken hal-i ashab-ı ağrazdan ba'zı kimesneler sekiz sene*

ent el-Hakk Leys el-Hâdi illâ Hû "yahud da" *Ya Mütecellî ashh halî, ya Müte'ali* (ba'zıları Mütehalli okurlardı) *irham züllî* "gibi ilâveler yapıldığı da olurdu.) Du'adan önce bir *Aşir* ve du'adan sonra şeyh tarafından: "*Azamet-i Hudâra tekbir*" ta'lim ve teklif edilir; *Aşir* yalnız münasibi, tekbir cümle tarafından birlikte ve aynı ses tonuyla okunur, bu üç tekbiri topluca salât ü selâm ve Fâtiha-i şerife ta'kib eder, sonra hep birden ayağa kalkılır, kıdem sırasına göre Musafaha yapılırdı. Âyinlerde selman yapıldığı da olurdu.

Tefsirî âyin sistemi, İsmâ'il-i Rûmî ninkine mutabık olduğu ilgililerce ısrarla iddi'a edilmesine rağmen, Tophane âsit ânesinde vaktiyle gördüklerimize asla uymamaktaydı. Tefsirî sisteminde yukarıya kısaca aldığımız tarz, tekti ve ihtisar edilmedikçe aynen icra olunurdu. Tophane'deyse, müte'addid usuller câriydi (ileride bu sistemi, Pîr-i sâni'nin biyografileriyle bir arada ayrı bir etüd halinde neşretmeyi ümid ediyoruz.).

Tefsirî ve Tosya'daki Rûmî dergâhlarında âyinlerde asla fark görülmiyen cihet, ilâhileri kısmındaydı. Kıymetli dostum merhum Kemal Altınkaya, gerek zikir seslerini, gerek ilâhileri H. Kâşif Yıldırım'dan notaya alverdiler. Onları da bu yazı sonunda takdim edeceğiz.

mürurundan sonra mezbûrlar biz ol suyu kat' ve âhar yere icra ederüz diyü hilâf-ı şer' te' addi eyledüklerin ve bu babda cânib-i şer'den huccet-i şer'iyyesi olduğun bildirüb mücebince amel olunub hilâf-ı şer' te' addileri men'u def' olunmak babında hükm-i Hümayûnum rica itmeğin buyurdum ki hükm-i şerifümle vardukda mukaddemâ bir def'a şer' ile görülüüb fasl olunmyan da'vasın tamam hakk-u adl üzre mukayyed ve yedinde olan huccet-i şer'-iyyeye nazar idüb göresin arz olunduğu üzre zikr olunan suda mezbûrların, alâkası olmayub fil-vâki' tekye-i mezbûrenin kadimi mahsus ve müstakil suyu iken.. dahl ü ta'arruz itdirmeyüb men'ü def' eylesin ve Kasabada medhali olmyanları dahl itdirmeyüb inad üzre olanları yazub bildirüb husus-ı için tekrar emri-i ahir irsaline muhtac eylemiyesin.. evasut-ı ş. R. ahar sene III8/M.1706 (klişe: 10) Bu sudan evvelce kısaca bahsettik. Bu ferman muhtelif bakımlardan kıymetli bir vesikadır: a) Tosya tarihi içinde önemli yeri olan Seyid oğlu suyunun asıl bânisini; Tefsirî'nin bu suyun mecrasını ta'mir ve termim, Kara pınar ve Gürleyik sularını ilhak, dört yerde dört çeşmeye icra ve birini Câmî' ve tekyesine tahsis eylemiş olduğu ve bu tahsise önce kaza ahalisi muvafakat etmişlerken sonra mu'araza ettiklerini, bu safhaların H. 1118/M. 1706 tarihinde Divan-ı Hümayûna intikal etmiş bulunduğuna göre Tefsirî evkafının bu tarihlerden de evvel te'sis edilmiş olması iktiza edeceğine, b) Tefsirî'nin bu fermanı bizzat isteyip aldığını, kadı marifetiyle eserini korutamadığını, kadının ahali karşısında gerilemiş olduğuna inanarak o zamanın üslûb ve te'amülüne göre ender olan bir beyan tarzı (ceza tehdidi) kullanmakla Divan-ı Hümayûnun Tefsiri'ye i'timad-ı mahsus duyduğunu bize anlatmaktadır. Ferman, Kângrı (Çankırı) Emirü'l-Ümerasıyle Tosya Kadısına hitap eylemektedir (Mürur-ı zaman haddinin o zamana göre 8 seneden veya daha az bir süreden ibaret olduğunu da bu vesika isbat etmektedir.)

Babası sağlığında vakfın mütevellisi olan Şeyh Hafız Hüseyin Ef. de Divan-ı hümayûna şikâyette bulunmuş ve evahir-i C.ülâ. 1130/M.1718 tarihli (eli-

mizde) bir diğer fermanla yukarıdaki hüküm te'kid olunmuştur.

Gerek babası, gerek kendi zamanı devamınca çok hareketli yaşayan ve çalısan Şeyh Hâfız Hüseyin Efendi, Muharrem. 1181/M.1767 (V.K.Arş. Defth.1126) da vefat etmiş bulunuyordu. Bu tarihte Bedestan Du'acılığı ile "Ehl-i hiref Şeyh-i seb'alığı oğulları Şeyh Mehmed, İsmâ'il ve Hasan Efendilere tevcih olunmuştur. Bu zevâtın da doğum ve ölüm yılları belli değildir.

"Vazife-i mu'ayyene"li cihetlerden imamet ve hitâbetten Şeyh İsmâ'il Ef. kardeşleri lehine (3. Muharrem. 1199/M. 1784 elimizde bulunan Nişan) feragat eylemiş ve bu keyfiyet, vakfın mütevellisi Şeyh Mehmed Ef. tarafından Divan-ı hümayûna arz olunmuştur. Halbuki, mezkûr tarihten önce tekye şeyhliğinin ve mütevelliliğin Şeyh Mehmed Ef. ye tevcih edildiğini gösteren vesika yoktur. Meşihatın ve vazife-i mu'ayyenesiyle tevliyetin (müştereki Şeyh Hasan'ın vefatı sebebiyle) kendisine tevcihi (Nişan: 7. C. Evvel. 1204/M.1790 bizde) için Şeyh Mehmed Ef. tarafından yapılmış bir müraca'atı ve bu dileğinin yerine getirilmiş olduğu biliniyor ise de; bu iki cihetin kardeşleriyle müşterek olarak ilk def'a hangi tarihte tevcih olunduğu ma'lûmumuz değildir. Nâib Mehmed Sâdık Ef. arziyle kendisi ve kardeşleri uhdelerine, "Ehl-i hiref üzerlerine şeyh-i seb'a"lık tevcihi yapılırken, tekye şeyhliğiyle tevliyetin de tevcih edilmiş fakat, kaydı tesbit ve vesikası (berat-nişanları) tevzi edilmemiş veya edilmiş de muhafaza olunamamış bulunduğu düşünülebilir. Şeriklerden Şeyh İsmâ'il (biraderes) in R. evvel. 1202 / M.1787 (V.K.arş.Defth. 1126) tarihli kayda göre vefatı ve hissesinin Şeyh Mehmed Ef.ye tevcihi vuku'bulmuştur. Fakat, elimizde 5.Z.ka'de. 1198/M.1784 tarihli bir tapu temessükü vardır ki, Şeyh İsmâ'il Ef.nin "bilâ veled" vefat ettiği Şeyh Mehmed Ef.ile müşterek ve muşaf Saz kazasında Karmış köyü toprağındaki tarlaların (Sülüs) üçte bir hissesi mahlûl kaldığı cihetle Şeyh Mehmed

Ef. ye Sakallı oğlu Osman Ağa imza-
siyle verilmiştir. Şeyh İsmâ'il Ef. nin
imâmet ve hitâbetten feragatı kaydındaki
3. Muharrem. 1199/M. 1784 tarihinin
yanlışlığı bu temessükle sâbit olmaktadır.

28. Şa'ban. 1202/M. 1788 tarihli ve
Dedeli oğlu Osman imzalı bir diğer
tapu temessüküne göre Oduske topra-
ğında Çadircı oğlu Ali'nin tasarrufun-
daki tahminen dört kilo tohum alır çel-
tik tarlasının ³⁵ Şeyh Mehmed Ef. ye
tefviz eylenmiş olduğundan resmi alınıp
hakk-ı tapusu tanınmıştır.

Kardeşleriyle müşterek olduğu ehl-i
hiref şeyh-i seb'alığında Şeyh Hasan
Efendinin hissesi Z. hicce. 1220/M. 1806
(V.K. arş. Defth. 1126) tarihinde oğlu
Şeyh Abdü'l-Gani Efendiye tevcih
olunmuştur. Şeyh Hasan Ef. nin sec-
câdede meşihat icra edip etmediğini kat'i
surette anlamıya imkân veren kayıd veya
vesika bulamadık. Elde, ihticaca ne nis-
bette değeri olduğunu ta'yin edemediği-
miz bir borç (geri alınmış olmasına göre
aynı zamanda ibra) senedi mevcut olup bu
da (tarihi: I. Z. hicce 1259. kendi mührü basılı)
Z. Ka'de guresinden mah-ı Muharrem gayesine
kadar Tosya Tahmis-hânesinin doksan kuruş
icarı ve ikiyüz kuruş Tahmis-hâne-i mezkû-
run merbût olduğu Hânekah fukarasının it-
am-ı ta'amiyyesi bedelinden cem'an yekûn iki-
yüz doksan kuruş deynim olup nisf yüz kırk
beş kuruş ider, 45 gün va'desiyle edası müyes-
serinde yedinde olan temessükümüz halâs oluna.
İmza: El-fakir Şeyh Abdü'l-Gani Ef. 45
gün müddetle Karbeyaz Osman ağa ke-
fil-ün bil-maldir." denmektedir ki; bu ifade,
Abdü'l-Gani Ef. nin seccâde-nişin olma-
makla beraber hisse-i iştirakli şeyh oldu-
ğuna delâlet eyler. 551 No. lu vuku'at
zabtı (Tosya ş.s.) ndan öğrendiğimize göre
bu zata, İmam Şeyh Abdü'l-Vehhâb
Efendi kasr-ı yedinden Nâib Mehmed

Adil Ef. inhasiyle (29. C. evvel. 1237/M.
1822) imamet tevcih edilmiştir. Abdü'l-
Gani Efendinin de doğum ve ölüm
yılları tesbit edilememiştir.

Şeyh Mehmed Efendi, vakfin seyri
itibariyle şahsiyeti belirgin bir hüviyet
olabilmiştir.

Elimizdeki (9. Z. Ka'de. 1221/M. 1807)
bir Nişan'a göre "sulbî kebir oğlu Ahmed
halîfeye tekve şeyhliğini, diğeri Abdü'l-Veh-
hâb'a da vazife-i muayyeneli vakıf müte-
velliliğini ferag" ve tevcihini te'min eylediği
gibi; "Ehl-i hiref şeyh-i seb'alığındaki üçte
iki hissesini de (V.K. arş. Defth. 1126) Şeyh
Ahmed, Abdü'l-Halim ve Abdü'l-
Vehhâb adlarındaki oğullarına ferag ve tev-
cihini" te'min eylemiştir.

Abdü'l-Vehhâb Efendinin elimizde
bulunan Şevval. 1248/M. 1833 tarihli bir
temessüke göre Kâfir dağı ³⁶ Karako-
lunda tahminen 3 kile tohum alır vakıf
tarlayı müteveli sıfatıyla satmış olduğu
anlaşıyor ki hakkında daha başka bilgi-
miz yoktur.

³⁶ Ruznamçe kayıd sûretlerinden ba'zıla-
rında yalnız "Sanid", bu gün "Harsand" dir
Gâvurdağı (Kâfir, Kâfir deposu) nin hudud-
ları dâima, şehirliyle Berçin ve Ekincik köyleri
arasında ihtilâf mevzû'u olur. Mahkemeler, ri-
vayet şâhidlerinin hiç bir zaman hakikat olmayan
beyanlarından başka delil bulamazlar. Halbuki,
tapu emlak ve vakıf eski tahrir defterlerinde,
vakıf kayıtlarında bu dağın ve emsali yaylakların
parça parça veya bütünüyle tahsis olundukları, köy,
aşiret ve mahaller yazılıdır. Fakat, edinilip ibraz
olunmaz. Defterlerde Kâfir deposu, Harsand
cema'atine tahsis edilmiş görünür. Ancak, hudud-
ları sarih bir sûrette gösterilmemiştir. Bununla
beraber, Tefsiri âilesi metrukâtı arasında, hayli
işlek ta'lik yazıyla, Ali kurna kâğıdına yazılmış,
târihsiz üç izah bulduk :

¹ "Kâfir deposu demekle ma'ruf olan yerlerin
hududu: bir taraf Harsand mezarlığı bir taraf Kal'a,
yukarı taraf Naldöken (Dökân) ve bir taraf
Kise deresidir."

² "Harsand mezarlığı, Saraycık harkı, Kö-
sen pınar, Kuz-(Koz) pınar."

³ Harsand mezarlık ve bir taraf boğazı ve bir
taraf Kise deresi demekle ma'ruf olan yerlerin ta'sir ve
resimlerin alagelmışler iken ba'zı kimesneler dahl ü
taarruz etmekle."

Aynı kâğıd üzerindeki işbu notlardan üçün-
cüsü anlatıyor ki, şeyhlerden biri tarafından,
ma'rûz kalınan müdahaleyi önlemek için resmi
bir müracaat hazırlığıdır. Bu yöndendir ki, ihti-
caca değer kazanmaktadır.

³⁵ Bu tarlaların hududları şöyle imiş: Deli
Hacı, Çavuş Alemdar, Durmuş oğlu, Sa-
kallı oğlu tarlaları diğerinin: Batacı oğlu
bağı, Karmış harkı, Kurdlu oğlu ile
Güdek oğlu tarlaları, Diğerinin: Karmış harkı,
Kanber Hüseyin beşe, Süleyman oğlu
Uzun Hüseyin oğlu tarlaları. Bunlar üç
hisse itibariyle yarı hissesi Şeyh Mehmed Ef.
ye âid.

Abdü'l-Halim Efendi ise Z. hicce. 1221/M.1807 (V.K.arş.Defth. 1126) tarihli bir kayda göre, diğer kardeşleriyle müşterek olmak üzere Bedestan Du'acılığında faydalanmış olup, başkaca ma'lumat edinilememiştir. Bu ikisinin de seccâde - nişin şeyh olmadıkları kana'ati doğmaktadır.

Seccâde-nişin Şeyh Ahmed Efendiye gelince: Vakfın inkişafında, kaynaklarının korunup büyütülmesinde emeği verimli olmuştur, denebilir. Bu cümleden olarak: 7.Şa'ban.1263/M.1847 tarihli bir tahrirat (Bv.arş. Cevdet Evkaf, sıra 2336), post-nişini olduğu dergâh ta'amiyyesine tahsis olunan 20 kile pirincin Tosya kilesiyle verilmesini tebliğ sadedinde olduğu gibi; C.Evvel.1265/M.1849 tarihli bir arz-ı hal (aynı yer ve kategori: 24215 sıra No.) de, ta'amiyye hakkındadır. Tapu Kadastro kuyud-ı atika arşivinde Kangrı Tapu: 578/300 deft, sayfa 115 Visale kaydı da bu zatın teşebbüsünü anlatmaktadır. Bu resmî kayıtlar dışında elimizde bu gün vesika değeri kazanmış, 12.Z.Ka'de. 1256/M.1840 tarihli, bir mektup da var ki; *Tosyalı tabib Hakim Hanım* mührünü ve imzasında da Fatıma adını ihtiva etmekte; Tosya'da Çerkez Oğlundan alınan bağı "*bir münasebette bakub hayırlısıyla furuht idüb parasını bir yere bağlayub hayratları idare idüb battal ittürmiyesiz sizler ra'na bulursanız.*" ta'limatını muhtevi bulunmaktadır. Dergâhın ne böyle bir bağı, ne de vakıf parası bulunduğunu, seddine kadar işitmiş değildik.

Şeyh Ahmed Selâhi Efendinin de doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Fakat; merkadi Tefsirî Câmi'i iç kapısı sağında ve sandukalıdır. Elimizde bulunan ve Tosya malsandığından, muhassas yüz kuruş ta'amiyyeyi almış olduğuna dair bir makbuz (Tarih:65/M.1849 Mayıs ayı) daki mühründe: "*Lutf-i Hakk ola kâfi es-seyyid Ahmed Selâhi* , (Ta'lik yazısı) yazılıdır.

Bu zâtı, Şeyh Abdü'l-Kâdir Efendi ta' kib etmiştir. Babasının vefatı ve kendisinin seccâdeye oturuşu tarihleri, doğumu tarihi belli değilse de elimizde bulunan üç mektupta sırasıyla 127(?), 7. Şa'ban.

1281/M.1864 tarihlerinde "*Ed-Dâi Es-Seyyid Şeyh Abdü'l-Kâdir Post-Nişin-i Tosyevî hanekah-ı mezbûr*" mevcuttur. Tosya Şer'iyye mahkemesi mahfuz sicillerinden 601 No.lısında (Kastamonu müzesi) da 15.Z. Ka'de.1281/M.1865 de Seccâde-nişin olduğu yazılıdır. Tefsirî vakfi kayıtlarından (V.K.arş.Kastamonu esas 10/1 s. No. 2140) biri, bu zat adına fuzulen ve mükerreren yapılmıştır.

Torunu Hasan Kâşif'ten getirttiğimiz nüfus kütüğü kopyasında Şeyh Abdül-Kâdir Ef.nin ölüm tarihi 15 Mart.1297/ M. 1881 olarak yazılıdır.

Kabri babası yanında ve sandukalıdır. Yerine büyük oğlu Şeyh Ahmed Ef. (Doğumu 1277/M.1860-1, ölümü 16. Teşrin-i evvel. 1321/M.1905) geçmiştir. Anası adı Emine, oğullarının adları Mustafa İhsan (deliye yakın Behlülce, doğumu: Rûmî 1307/M.1891; ölümü 15. Kânun-ı evvel.1321/M.1906); diğer oğlu Mehmed Muhyi'd-Din Ef. (doğumu R.1311/M.1895, ölümü 27/11/1943 depremde)dir. Kızı Sa'ide hanımın doğum tarihini bilmiyoruz. Ölümü 23/5/1940 da vuku'bulmuştur. Şeyh Ahmed Ef.nin karısı ve bu çocukların anaları Emine Hanım Mart. 1326/M.1910 da ölmüştür. Şeyh Ahmed Ef. kimya, simya, cifir ilim ve tecrübeleriyle çok uğraşmış bir zât idi. Ahlâkı ve kemâli, ilâhi aşkta şiddeti dile gelmiş olduğu söylenirdi.

Vefatında meşihat, ortanca kardeşi Şeyh Musa (Kelim) Ef.ye (doğ. 1280/M.1863-4, ölümü 3/3/1931) bil-intihab tevcih edilmiştir. Câmi imâmet. ve hitâbetini yapardı. Aşkı, safveti, iyi huyları, medenî ve içtimâî hamle ve cesaretleri, şefkatı ve gâyet kuvvetli zekâ ve hafızası vardı. Tosya Namaz-gâh hadisesinde bu yüzden ta' kibata uğramıştı. Du'a-gülukla ehl-i hiref meşihatını, Ahî babalığını, Bedestan ve İplik pazarı Du'acılığını ve İplik Vezzanlığını, bir aralık mahkeme ve idare meclisi a'zalıklarını ifa etmiş olduğunu hatırlıyoruz, fakat tarihlerini bilmiyoruz.

Gençliği taşkın bir aşk ve dögüşken hal ile geçen Şeyh Hâfız Musa Kelim Ef., zamanın kutbu diye anılan merhum

büyük Müftü Halil Hilmi Ef.nin ortanca kızı Zeliha Hanımla evlenmiş, bu izdivaç, sonra iktisab eylediği hal-i kemali çabuk ve kolay bulmasına hizmet eylemiştir. Bu izdivacın mahsulü olan Emine ve Şerife adlı iki kızı hayatta değillerdir. Emine Hanım ortancaları ve çok cezbeliydi (Bu ocağın çocuklarından birinin mutlaka cezbeli, Behlülce olduğu Kandıra Vergi me'murlarından Tosyalı İbeçoğlu İbrahim Candaş tarafından anlatılmıştı.) Hasan Kâşif (Câmi'in bu günkü imam ve hatibi) ağabeyleri (doğumu: 1315/M.1897-8) hayat ve sıhhattedir. Teyze-zâdesi ve Bardak - zâde Hâfız Ahmed (Türk musikisinin her kısmında fevkalâde behresi, tegannide i'caz-kârlık bahş eden gırtlak san'atı, gür, dâvûdî sesi, usûl ve makamlara hakimiyeti şayan-ı gıpta ve hayretti.) Ef.nin ikinci kızı Emine Hanımla evlenmiş, ve bu sâliha kadından beş kızı olmuştur.

Şeyh Abdü'l-Kâdir Ef.nin üçüncü ve en küçük oğlu Halil İbrahim Ef. (doğumu 1281/M. 1864-5, ölümü 31/3/1939), bir ilkokul muallimi iken gözlerine hastalık gelmiş, tamamiyle kör halde mesleğinden ve gelirinden mahrum, evde mahbus yaşamış, fakirliğe düşmüş, büyük Şeyh Musa Ef. ile kendi karısı Safiye hanımın âilesi ve diğer şefkat, hamiyet erbabının yardımlarıyla ikmal-i enfas eylemiştir. Ziya (doğumu 1322/M.1904-5), Abdü'l-Kâdir (doğumu 1324/M.1906-7) adlarındaki iki oğlu hayat ve sıhhattedirler.

Gerek Şeyh Ahmed ve Musa, gerek Muallim Halil Efendilerin zamanları bilgilerini edinmiş, bu arada medrese tahsili görmüş oldukları muhakkaktır. Fakat; icazetnâmelerini bulamadık. Belki, almamışlardır. Bu noktada Kaadirî meşayihinin icazetnâmeleri ile defnedilegeldiklerini ve bu husûsun her hangi bir sebeble yapılamaması halinde Mürşidi olan Şeyhe iadesi şart bulunduğunu hatırlamalıyız.

Tekye ve munzam cihetleri

b) Şeyhlik : Tefsirî'den sonra Ş.H.

Hüseyin³⁷ Efendiye (20.Z.hicce. 1145 /M.1733 Nişan);

³⁷ Her tarikat dergâhının bir müratebe ve hizmet kadrosu olurdu. Müratebe kadrosunun ilk kademesini Mürid-Derviş, son kademesini de Şeyh teşkil ederdi. Bunların dışında bir de *Muhibb* vardı. Muhibb, henüz niyyetinde samimîliği, kaabiliyetinde kifayeti belli olmamış ve fakat tarikate intisaba arzu göstermiş veya âyinlere katılacağı kimselerdi. Tedkik ve tecrübe devresi başarıyla sona ermedikçe asıl kadroya giremezlerdi. Fakat, devamda serbesttiler. Bir muhibbin asıl kadroya girişi, ahvalinde salâhın -hatâ payı haric-,daimî olması şartına bağlıydı. Bu devrede şeyh, kendisine tariki usûlüne göre hazırlık vazîfeleri verir ve gerek kendisine, gerek muhibbe vuku'bulacak ma'nevî tebliğleri ve muhibbin kazanabildiği feyzin İnabesini haklı kılmasını beklerdi. Şahsî ilgi ve sevgi, bu hususta müessir olmazdı; olmamalıydı. İnabe, Erba'in içindeki âyinler sırasında, şeyhin ve muhibbin onbeşer günlük oruçlarının sonunda yapılırdı. Erba'in devresi inabe için şart değildi amma, efdal sayılırdı. İnabe gecesinde şeyhe biy'at eder, şeyh tarafından da Arakiyye si, varsa Hırkası giydirilirdi. Müridin iktidarı varsa şeyh de dâhil olduğu halde yetiştiricilerine münasip hediyeler verirdi. Biy'at merasiminde Muhibbin, islâmî usûlde *el el üstünde* terbiyyesini şeyhine kayıtsız ve şartsız teslim ettiği kabul olunurdu. Artık mürid, nefsinin ve iradesini tamamen şeyhinin emr ü murakabesine bırakmış, tarîkın buyruğu olan ölçüde ittika'yı te'ahhüd etmiş olur ve buna dikkati derecesine göre ma'nevî feyze irerdi. Müridlik dersleri bundan sonra başlardı. Bu bağlantının asıl hedefi, iki Âlemde şeyh ile müridin birbirine yardım misakı akdetmeleriydi. Şartiyse, tarîkatın en ince teferru'atına dahi i'tibar ve ri'ayetti. Mürid, hudûs ve ma'na âlemlerinde gördüklerini yalnız şeyhine anlatır, müsa'adesi olmadan kimseye söylemez ve bu meşhûdatın şeyhinin çıkardığı neticeye göre yaptığı telkinleri dikkat ve i'tinayla tatbik ederdi. Muhibblik devrinden i'tibaren bütün telkinler, *Tevhid'e Allahı* ve bütün *Varları* Allahda birleme esasına bağlanırdı. Canlı, cansız her şey, tevhid sebebiyle Allahın *zuhûr'u* olunca, ihtiram, ihtimam, yardım ve ikrama lâyık olurdu. Hırstan ve başkalarını zararlandıran ef'al ve mesa'idten kaçınmak şartıyla dünya için çalışmak da elzemdi. İstekler edinilemezse, Tevekkül'e dayanmalıydı.

Bu yoldan gidilerek, İnsanlığın, Allahın rahm ü şefkat ve keremine nâil olabilmesi için, bu sıfatlarıyla huylaşmış olması lâzım geldiği anlatılmak istenir; insanî ahlâk ve islâmî vazîfeler öğretilir; içtimaî tesanüd ve yardımlaşma düşüncesi yaratılır ve yayılırdı. Müridlik devresi, Hilâfet devresine kadar uzayan tefeyyüz merhalesiydi. Bu merhale, müridin kendisinden geçip, her şeyini Allahın ve mahlûkatının hizmet ve

c) Ahî babalık³⁸: Sofçu ve debbag esnafı şeyhliği ve Ahî babalığı (6. Receb. 1130/M. 1718 Kılıç: 11) ve berber, semerci esnafları şeyhliği H.1166/M.1752-3: V.K. arş. Defth. 1130) ve timurci (Demirci), boyacılar esnafları Şeyhliği (Şevval. 1168

hayrına vakf etmesi, verilen dersleri bitirmesi, Hilâfet verilmesiyle sona erer. Fakat bundan sonraki vazifeleri daha da çoğalırdı. Muhibb ve mürid yetiştirmekle de mükellef olurlardı. Dergâh, Halvet (âyinlerden önce ve sonra cema'atin toplanma ve dinlenme odası ki, semt ve sokak erkeklerinin diğer zamanlarda da gece toplantıları, sohbetleri orada yapılırdı.) bahçe, mutbak hizmetlerini yapmak vazifesi, Muhibb ve Müridlere verilirdi. İş tevzi'ini şeyhin tasvibini alarak Çavuş Dede yapardı. Kontrolü de ona ve mu'avinine âid. Müridler arasında kıdem câri idi. Tefeyyüzü itibariyle kıdemsizlerin kıdemlileri geçmesi câizdi. Fakat, bunu şeyh tensib ve emredebilirdi. İnabeyle tarikate intisabı kabul edilen muhibb, şeyhin elini öperek, şükranını göstereceği gibi, üst mertebedekilerle kıdemli dervişlerin ellerini de öperek ihtiramını anlatmalıydı. Bütün bu merasim, bir iç otoriteyi temsil ederdi. Bu otoritenin kökü, tarikat an'anesine dayanırdı. Baş mümessili ise Şeyh idi. Şeyhin icra vâsıtası da *Çavuş Dede* idi. Âdab ve erkâna aykırı bulduğu her fi'il ve hali men' etmeğe, hattâ halkadan bir kimseyi zikir sırasında bile çıkarmağa yetkiliydi. Âyin ve törenlerde intizamı te'sis ve idameye me'mur ve mecburdular. Bunları müridlerin yetişkin, dikkatli ve üst dereceye lâyük kıdemlileri içlerinden şeyh seçerdi. Bir de mu'avini olur, kendisine yardım ederdi. Ayrıca Nakîbler ve mu'avinleri bulunur ve bunlar da muhtelif hizmetleri ifa eyerler, elbise ve ayakkabı gibi emanetleri muhafaza; halvette cema'ate kahve, su ikram ederlerdi. Türbedarlık, yalnız türbenin hizmetine, temizliğine bakan yaşlı, kıdemli ve gönüllü vazife gören bir müntesib olurdu. Sonra Zâkirler, bunlardan üstte de Zâkir başılar gelirdi. Bunlar, *Kur'an*, ilâhî, na't v.s. gibi âyinde vecid ve halâvet artırıcı şeyler okurlardı. Müntesib iseler, dereceleri şeyhten sonra gelirdi.

Şeyh: Dergâh mensublarının târikat mürâtebesi itibariyle başı, mürebbisi ve mürşidiydi. Tefsiri dergâhında şeyhlik, irsiydi. Kaydı hayatlaydı. Şeyhin ekber, aslah ve erşed evlâdı seccadeye geçerdi. Bu vasıfların mevcudiyetini imtihan gibi usüllerle isbat etmeye lüzum görülmez, bu vasıfları hâiz bilinmek yeterdi. H. Kâşif Yıldırım, bu usülü Kaadiriyyenin Koç koluyla olan âlakalarına hamletmekte; ba'zı kayıtlar ise elde bulunmayan *Tefsiri vakfiyesinin* şartı olarak göstermektedir. Anlaşıyor ki, Tefsiri'yle haleflerinin meşihat icazetnâmelerini bulamayışımızın baş sebebi, bu veraset usülüdür. Belki İsmâ'iliyye-i Rûmiyye kolu meşayihinin, icazetnâme-

M.1755: Defth. 1127) ve demirci, semerci, boyacılar (kırkbeş sene evvel boyacılık tamamen Rum ve Ermenilerdeydi. Birinci umumî harp ve Lozan muahedesi gereğince yapılan mübadele neticesinde Türk'lere geçti.) "Ehl-i hiref şeyh-i seb'a ve

leriyle birlikte definleri de başka bir âmil olmuştur.

Hilâfet:

Tefsiri dergâhından mücaz Halifeler hakkında hiç bir kayıt ve vesika bulmadık. Hilâfet töreninin neden ibaret olduğu hakkında da bilgimiz yoktur. Fakat, icazete müstehik olanlara tevdi'i mu'tad Sırr-ı Hilâfetin "*Lâ Mevcûde illâ Hâ*" olduğu yukarıda sözü geçen mecmû'ada yazılıdır. Bunun ma'nası, *Allahtan başka mevcûd yoktur*, demektir ki, müride yapılan telkin ve terbiyenin bu esasan gelme olduğu şübhe götürmez. Bununla beraber Esma-i Hilâfet-i Kaadiriyyedeki: "*Kahhâr*"; İsmâ'il-i Rûmiyyedeki: *Yâ Nûr, yâ Basîr, yâ Allah*"; Eşrefiyyedeki: "*Yâ Habîr' yâ Kayyûm, yâ zil-Celâli vel-ikram*"; alel-itlak Kaadiriyyedeki: *Yâ Hayy, yâ Kayyûm, yâ zil-Celâli vel-ikram* (Mahasal-ı ömrüm: gayri matbu, İstanbul'da Tophane'deki Kâadirihane-i İsmâ'il-i Rûmî âsitâne-i meşayihinden Meclis-i meşayih reis-i merhum Seyyid Ahmed Muhyiddin Ef. İsmâ'il Gavsînin dedeleri. Eser de kendilerinde mahfûzdur. sahife: 319 ve 320) Hilâfet sırlarıyla bu kaydın mutabakatsızlığı derhal dikkati çekmektedir.

Tefsiri mahfûzâtı arasında bulduğumuzdan yukarıda bahs ettiğimiz mecmû'ada şöyle bir kayıt daha vardı:

"*Lâ ilâhe ill-Allah. Muhammedün Resûl ul-lah, Ebû Bekiri's-Sıddık, Ömer ibni'l-Hattab, Osman İbn-i Affan, Aliyy ibni-i ebi-Tâlib ve İmaman-ı düvazde...*"nin 12 şer ('Arab) harfli oldukları yazılmış ve bununla gâliba 12 sayısının (12 İmam, 12 ana tarikat, Peygamberin doğumunun birinci Rebi ayının 12 sine rastlayışı gibi..) bir mübecceliyet işareti saymak istemişlerdir.

Âyinlerde görülen âletler:

Bunlar üç grupta toplanabilir. a) Mûsiki için: Ney, nısıfiye, pek az da keman, kudüm, nefir. b) Şiş: Rifa'ilere mahsûs olmakla beraber, Tefsiri âyinlerinde kullanıldığı olurdu. Hattâ merhum Ş. Ahmed Ef.nin idare ettiği bir âyinde Halim Baba-zâde Hâfız Gâlib Ef. tarafından kullanılmış, Şiş çıkmamış ve bunun ihlâsı kaybetmekten ileri geldiğini anlayan şeyh tarafından ihtar ve itab olunduktan sonra bizzat şeyh tarafından çıkarılmış, çıkmakta olan kanın kesildiği ve yarığının kapandığı görülmüştür. c) Keşkül ve Teber: seyyahat erbabı içindi. d) Du'alı Kemer: hamlini kolay vaz edemiyen gebe kadınlara hamil sırasında kuşatılırdı. e) Du'alı Kılıç: aynı maksad için Tosya'daki Ş. İsmâ'il-i Rûmî'nin bina-kerdesi Hammamın Arslan ağzı denen [akar su altından

şeyh-i süfliyyeliği (C. Âhir 1172/M.1759 V. K. arş. Defth. 1127) (Şevval. 1168/M. 1755 aynı defter) Şeyh Hâfız Hüseyin Ef. ye tecdiden tevcih" olunmuştur.

d) Du'acılık: İplik pazarı, Be-destan du'acılıkları (Z. ka'de. 1166/M. 1753: V. K. arş. Defth. 1126, 1127...) Ş.H. Hüseyin Ef. ye tevcih edilmiştir.

Tefsirî âilesi uhdesinde toplanmış olan "cihet"ler, vukû'at kayıdlarıyla vesîkalarına istinaden şöyle tasnif edilebilirler:

- 1) Câmi' hizmetleri,
- 2) Dergâh hizmetleri,
- 3) Câmi' ve Dergâh müşterek hizmetleri,
- 4) Halk ve hayır hizmetleri,
- 5) Ahîlik ve Esnafşeyhliği hizmetleri,
- 6) Ticaret ve san'at işleri.

Birinci kategoride Tevliyyet, Selâ müezzinliği, Kayyimlik, İmamlık, Hatiblik;

- İkinci kategoride : Seccade şeyhliği, Zâviyedarlık (Taamiyye);
- Üçüncü ,, : Sibyan mu'allimliği, Ders-i 'âmmlik, Hâfız-ı kütüblük, şeyh-i seb'alık ve süfliyyelik;
- Dördüncü ,, : Du'a-gülük, İplik vez-zanlığı; Su.
- Beşinci ,, : Ahî babalık ve esnaf şeyhliği
- Altıncı ,, : Tahmis-i Kahve ve Şem'hane.

Münasebet düştükçe bu (5) kategorideki hizmetlerin vukû'at kayıdlarını, vesîkalarının hulâsa veya klişelerini arz ettik. En ehemmiyetlisi ve tarih bakımından faydalısı olduğuna sandığımız (5)ci kategorideki Ahîlik ve Esnaf meşihatından burada biraz tafsillice bahs etmek istiyoruz. Çünkü, muhitimizde esnaf ve

geçirilerek gebe ve hasta yıkanılırdı ve şifa-bahşiliğine inanılırdı. Kemer, âyin ve törenlerde Şeyh tarafından kuşanılan, mu'ayyen usûl ve şekilde, izinli kimselerce i'mal edilen bir tarikat kemeri idi. Kılıç ise, ba'zı âyetler işlenmiş, savatla i'tinalı sûrette süslü, uzun ve eğri, yanılmıyorsa Zülfikar denilen sivri çift uçlu olurdu. Tefsirî dergâhı Demirbaşları arasında bu âletlerden yalnız zincirli ve topuzlu şiş, kılıç, kemer, kudüm, növbe bulunur, ötekiler kullananlar elinde gelir ve giderdi.

³⁸ "Ahî baba": Halk dilinde Ahû baba, Ağu baba, Ağa baba diye de söylenegelen Ahî babalık, eski esnaf teşekküllerinin şeyhleriydi. Kırşehir'de medfûn "Ahî Evran Sultan Mahmûd ibn-i Abbas" a bağlanır. Bu zât, Dëbbağların pîridir. Bu zâtın postunda oturanlara da Ahî baba ve bunların başka yerlerde mümessil olarak ikame edip icazet verëgeldikleri zevata da Ahî baba vekili denirdi. "32" eski ana san'at işleyenleri ifade eden "32 esnaf" için de gerek asıl, gerek vekil olan Ahî babalar, bütün meslek ve san'at kademelerinin en büyükleri ve mercileriydiler. Bunların her yerde yaşatmakla mükellef oldukları âdab, erkân ve an'ane Ahî Evran'a atf olunur. Fakat, ileride hulâsasını vereceğimiz üzere bu mesleğin kökleri Hz. Muhammed (a.s.) a ve imam Ali'ye, Zerdüştiliğe, garbdeki kooperasyon teşkilâtına vardığı rivayetleri de var. Bu mesleğin menşei'nden ziyade mahiyyeti üzerinde durup, te'sirlerini ve devamını nazara alsak daha uygun olur.

Ahî Evran'ın bütün esnalar üzerinde kayıdsız hâkim ve nâfiz oluşunun şekil ve

şartlarını tedkik ve tesbit edemedik. Ancak, gördüğümüz müte'addid kayıt ve beratlar da, kurduğu sistemin yaşaması için devletçe devamlı te'yidler, te'bidler yazılıdır. Bu zat, vakflarımız tarihi bakımından da ehemmiyetlidir. (İstanbul'da By. arş. İstiklâl-i Osmanîye mütekaddim devre: esas 2. Tarih: 676/1277-8 varak: I) Kırşehir Nâibi Mehmed Asım Şemsü'd-Din tarafından 10.C.evvel. 1310/M. 1892 tasdik tarihli Arapça vakfiyesi kayıtlı olup bunda adı Nasrû'd-Dîn Ahî Evran"dr. Kırşehir ve Hacı Bektaş'taki gayr-i menkullerini tekye ve zâviyesine vakf etmiştir. Aynı defterde Türkçeye tercemesi de vardır. Aynı arşivde (Ticaret: Cevdet 22.Şa'ban. 1198/M. 1784 hüküm sûreti): *Kırşehirde medfûn Ahî Evran zâviyesinin zâviyedarlarından başka hiç bir kimsenin, memalik-i Osmanîyedeki Debbag esnafına şeyh Ahî baba, Yiğit başı v.s. ta'yin etmemesi ve bu işlere müdahale etmemesi*"ne dâir bir emir de vardır.

Ahî babalar (Kırşehir'deki Ahî Evran zâviyesi seccade-nişinleri), bir kaç yılda bir âdeta teftiş gezisine çıkarlar. Hemen her yere uğrarlar, esnaf teşekkülleri ve Ahî baba vekilleri tarafından ihtimamla ikram ve ihtiram olunur, ağırlanırlardı. Halli gelişine bırakılmış ihtilâflar ve mes'eleler varsa tedkik edip hükme bağlarlardı. Uğradıkları yerlerde mümessilleri yok da ehilleri varsa, icazet verip Ahî baba vekillliği verirler ve berat verilmesi için Divan-ı hümayûna arz eyerlerdi. Asıl Ahî babanın gerek esnafdan, gerek vekillerinden avaidi yoktu. Sadece seyyahat masraflarını karşılarsın diye Esnaf avarız sandığından yeter miktarda para verilirdi.

lonca teşekkülleri ve nizamları meydana gelmesi bakımından olmasa bile teşekkül ve nizamlarının korunma ve yaşatılmasında bu iki tarihî müessesenin rolü ve te'siri büyük olduğu muhakkaktır.

Tefsirî'nin Ahî babalığı :

"Ahî baba"lığın Tefsirî'ye tevcihi muhdes olmayıp, Memi veya Muhyi ismindeki Sofçu esnafı Ahî babanın vefatı üzerine (V.K.arş. Defth. 1118 Tosya) Receb. 1120/M.1708 tarihinde yapılmıştır. Bu kayıta tevcihin tecdiden yapılmış olduğu tasrih olunmuş bulunduğu göre asıl tevcihin III. Sultan Ahmed'in cülûs (H.1115/M.1703-4) u üzerine, usûlen "Berat"ların yenilenmesi sırasında yukarıdaki kayıt yapılmış ve asıl tevcih bu tarihten önceye rastlamış olmak lâzım gelir. Fakat, mahlûl Ahî babalığa vâris olduğu muhakkaktır.

Şeyh Hasan'ın vefatıyla mahlûl kalan Debbag (Tabak) esnafı Ahî babalığı da (aynı def. R. evvel.1126/M.1714) Sofçu esnafı Ahî babalığıyla birlikte tevcih olunmuştur.

Asılları elimizde bulunan 6.Receb. 1130/M.1718; 20.Z.Hicce.1145/M.1733 tarihli iki Divan-ı hümayûn (Nişan-Tezkire)³⁹ emrinde Tefsirî'yle oğlu Hâfiz Hüseyin'e yalnız bu iki esnaf (Sofçu, Tabak) Şeyhliği ve Ahî babalığı tevcih olunmuş ve birinci vesikada bu iki esnaf meşihatıyla Ahî babalığını kendinden sonra tekyesinde Şeyh olanlara şart ta'yin (bk. klîşe:6) ederek, Tefsirî'nin ihdası olmıyan bu iki müesseseyi vakfına meşrut kılmak becerikliliğini göstermiş ve bunun neticesi olarak loncaların ve şeyhlik, Ahî babalık müesseselerinin lâğvine kadar hâleflerine intikalini mümkün kılmıştır. Hat-tâ aslı elimizde bulunan 3.R.âhar. 1202/M.1788 tarihli Beratta: Tefsirî dergâhı Şeyhliği, Bedestan Du'acılığı, İplik

³⁹ Süretleri elimizde bulunan iki Berat ile Tefsirî Ta'amiyesine Maliye Hazinesinden de tahsisler yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Tekye ve Zâviyeler kaldırılıncıya kadar bu iki tahsis mikdarınca paranın her ay Tosya Vakıflar memurluğunca seccade-nişine verilegeldiğini biliyoruz.

pazarı vezzanlığı (Tartıcılık), Sofçu, Demirci, Semerci, Moytab (Kıldokuyucu) esnafları Ahî babalıkları da Tefsirî ahfadında toplanmıştır.

Ahî babalık. Esnaf meşihati :

Ahî babalık, fütüvvet-nâmeler, icazetnâmeler ferman ve beratlar, nişan (Divan-ı Hümayûn tezkireleri) gibi bir hayli me hazlerden istifade sûretiyle tedkik edilegelmış bir müessesedir. Bu müessesenin fikir ve meslek, meşreb bakımından mensubları hakkında ba'zı kana'atler de izhâr edilmiştir. Menşe'ini Zerdüştiliğe kadar götürülenler, İslâmî, tasavvufî, melâmetî kaynaklardan geldiğini kabul eyleyenler olmuştur. Bu hususları derinden derine incelemek ne plânımıza dâhildir, ne de imkân ve vâsıtalarımız buna kâfidir. Bu makaleye ise asla sığmaz. Yalnız, nazari cihetleri ıstabilecek ve eksikleri tamamlamaya yardım edecek ba'zı dokümanlar vererek, tedkik erbabına müstağni kalamıyacıkları hizmette bulunmak istiyoruz. Bu dokümanlar, daha ziyade esnaf nizamlarını tesbit ve tavzihe yarayacaktır. Fakat, Ahîlikle bu nizamlar arasında bir münasebet bulmak isteyecek okuyucumuza esas hakkında az çok fikir verebilmeğe de çalışacağız. Bunlar arasında Tosya Debbag (Tabak) esnafından Çoban oğlu Hacı Şâkir'in oğlu Mustafa Efendinin elindeki kopye iltifata değer⁴⁰ Tarihi 1107. Şa'ban olan bu şecerinin aslı, bir "Berat"-ferman olduğu ve sonradan ba'zı kısımları ilâve edilmiş bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer birisi de Kırşehir Ahî Evran post-nişini Seyyid Şeyh Musa Efendi tarafından, Tosya'yı ziyareti sırasında (H.5.C.âhar 1234) Tefsirî post-nişini Seyyid Şeyh Hacı Ahmed Ef. ibn-i Ş. Mehmed Ef. ye verilmiş olan icazetnâme olup asıl olması i'tibariyle ihticaca sâlih ve mühimdir. Bu vesikanın örneğini, İlâhiyat Fa-

⁴⁰ Kâğıdı yıpranık, yazısı teknik i'tibariyle değersiz ve muhtevası "Hâza şecere-i şerif" başlığı altında "Debbağana ve sair esnaflara", Kırşehirde medfûn "Sultan Mahmud Ahî Evran ibn-i Abbas"ın buyurdıkları fütüvvet esasları ve dolayısıyla bukaynaktan gelme esnaf nizamları zikr edilen tasdiksiz vesika.

kültesi Doçentlerinden Neşet Çığay'a vermiştik. Mûmaileyh, doçentlik tezinde istifade etmişti. Ayrıca çevremize düşen esnaf nizamlarına âid müteferrik ba'zı kayıd örnekleri, fotokopiler de vermek istiyoruz. Elimizde, bunlardan başka da hayli doküman kalmış olacaktır. Vesîkalara geçmeden, değerli müdekkik Abdül-Baki Gölpınarlı'nın işaret ettiğimiz etüdünden (İktisad Fakültesi mec. No.1-4 c. II: *İslâm ve Türk illerinde Fütüvvet teşkilâtı ve kaynakları* 1949-1950) şunları not ederek, bahsimize ışık vermek uygun olacaktır:

"*Ahî, Fütüvvet mesleğine girenlerin şeyhlerine denmektedir. s.6,7.*"

Fütüvveti kendilerine şî'ar edinen bir topluluğun, daha Hicretin ikinci yüz yılında mevcûdiyeti biliyoruz. İlk zamanlardan itibaren kendilerinin Süfîlerden ayırdıklarını, Melâmîlerle kaynaştıklarını, hattâ Fütüvvetin, Melâmîler tarafından benimsendiğini, Melâmî büyüklerinin aynı zamanda Fütüvvet ashabından olduğunu, Tabakat-ı Süfiyye sahibi Abdurrahmani's-Sülemî'nin (H. 412 / M. 1021-2) Melâmîliğe âid en eski metin olan "Risale-i Melâmîyye" sinden anlıyoruz (s.7)

Mü'ellif, Kuşeyrî'nin risalesinde Fütüvveti ayırdığı fasıldaki bazı sözleri istidlâl ederek Hâris-i Muhasibî, Cüneyd-i Bağdadî, Nasr-Âbadî.. ba'zı Süfî büyüklerinin de Melâmîle münasebetdar olduklarını kayd (s.8) eylemektedir. Yetişen büyük Süfîlerin, kurulan tarikatler pîrlerinin Cüneyd-i Bağdadî (H.297/M.909,910) ders ve terbiyesinden nasib ve miras almamış olanları pek azdır. Bu nokta üzerinde durmamızın sebebi, Tefsirî icazetnâmesi (klişe:I)nde muhaddisler silsilesi olarak gördüğümüz ve aynı zamanda bir tarikat silsilesi olarak da telâkki edebileceğimiz zevatın da Cüneyd-i Bağdadî'den gezen bulduklarına dikkati çekmek isteyişimizdir. Bu izahı benimserseniz, Tefsirî'de bir de Melâmîlik aramaklığımız iktiza edecektir ki, Ulu köylü Mevlâna Mustafa Ef.den Bayramîlik mirası almış olabileceğini kaydetmekle bu ihtimali hatırlatmıştık. Âhi babalık tevcihi de bu husûsu te'yid ediyor, diyebiliriz. Tefsirî-

nin Derbend'de geçmiş olan menkibesini ve silâhşörlük vasfını da itibara alınca Fütüvvetin "Seyfî" koluyla münasebetini kabul etmek mecburiyetini duyarız.

Burada bir mühim nokta tebellür etmektedir: Fütüvvet mevzu'u dâima mücerred olarak tedkik edilebilmiştir. Bunun sebebi, kana'atimize göre, Fütüvvet erbabının an'anelerini meslek sırrı olarak muhafazada gösterdikleri titizliktir. Bu sırları, titizlikten kurtulmaksızın kitab ve risalelerinde ele almış aynı meslek sâliklerinin açıklamalarına da imkân yoktu. Onlar, mesleklerinin ana prensiplerini kıymetli ve kusursuz hediyeler halinde devr etmekten fazlasına gidemezler, tatbikatı teşrihe yanaşamazlardı. Öyle zannediyoruz ki, artık tarih mevzû'u olan esnaf teşekkülleri nizamları, Fütüvvet ve Ahîlik müesseselerinin birer müşahhas ve tatbikî sistemleriydi. Arada sadece "ad" değişikliği ve zamana göre ihtiyac ve zarûretin gösterdiği yolda usûl ve müeyyide istihaleleri olmuştur. Bunları arayıp bulmak, oldukça zor ve külfetlidir. Büyük arşivlerdeki türlü defterlerden başka, bu maksadla çalışanların eski "Şer'iyye mahkemeleri mahfûz sicilleri" üzerinde araştırma yapmaları faydalı olur. Bu sicillerden vereceğimiz vesâikin asıl değerleri, müşahhas hâdiseleri ihtiva etmelerindedir. Onun içindir ki, erbabı için istiğna edilemeyeceğine yukarıda sarahatle işaret cür'etinde bulunduk.

Fütüvvet ile Ahîliğin, Ahîlikle esnaf nizamlarının ciddî irtibatları olup olmadığında biz mütereddid değiliz. Bir çok fermanlar, beratlar, nişanlar, icazetnâmeler ve kayıtlar, nizamların tatbikatı, bu müesseselere âid kaidelerin birbirine mümtezic halde yürümüş ve yaşamış olduklarını göstermektedir. Misal olarak yukarıda sözünü ettiğimiz "*Şecere-i şerif*"den ba'zı kısımları buraya alırsak, Ahîliğin "Fütüvvet"ten ve Esnaf nizamlarının Ahîlikten bir çok şeyler almış olduklarında şübhe kalmaz:

"*..Sebeb-i tahrir şeri'at ve tarikat ve hakikat ve ma'rifet-i Pir-i Pîran Aziz-i Azîzan serçeşme-i sultan Ahî Evran şecere-i kitab budur*

ki..”.. Şecere-i şerîflerinde Ahî sözü Pîri Ahî sözüne i'timad itmeyenlerin üzerlerine pîrleri lâ'neti olsun ve hûr u dîzar (Didar) larından merdûd olurlar ve Habîb ullah Muhammed el-Mustafa ('Aleyh is-selâm) nın şefa'atinden mahrûm olurlar ve pîrlerinin bed-du'ası onların üzerine olsun ve her medînede mevcut olan debbagan fukaraları ve sair esnafan fukaraları.. Ahî Evran Köçeklerine ve şecere-i şerîfine i'timad itmeyenin kendine zararı vardır.”

“Ol ki yakasın kesüb bir rükün (Börk'ün) alub Ocakdan redd oluna. Eğer reddolunmaz ise cem'i pîrlerin lâ'neti(ni) ve bizim beddu'amızı kabul itmiş olurlar. Pîrlerin taksim-i gureması budur ki Ahî baba üç hisse ala. Muhalefet olunmaya, Kethuda iki hisse ala. Muhalefet olunmaya. Yiğit-başı iki hisse ala. Muhalefet olunmaya ve otuz yıllık üstadlar ikişer hisse alalar ve yigirmi yıllık üstadlar birer buçuk hisse alalar, muhalefet olunmaya, ve onbeş yıllık üstadlar birer hisse alalar, muhalefet olunmaya ve on yıllık üstadlara hissenin rub'un vireler ve sairleri bu tertib üzere halli halince teselli olunub ve tekye-nişîn Gülbank-i Muhammediye hazır olalar. Du'a eyledikte pîrlerin ismini yâd ideler. Gülbank-i Muhammedi çekilüb selâmet birle dağılalar. Şöyle ma'lum ola ki otuz yıllık ve yigirmi yıllık üstadlar önünde ellerin sallayub söz ile mücadele ider ise yakasın kesüb Börkün alub tekrar şâkirdliğe vireler. Kabul itmeyecek olur ise redd oluna. Ve onbeş yıllık Kalfa serkeşlik ider ise ta'zir olunub tekrar şâkirdliğe vireler. Kabul itmez ise merdûd oluna. Ve on yıllık Kalfa serkeşlik ider ise ta'zir-i hakikat degenegini vurduktan sonra makramasın boğazına takub Zâviye kapusuna kurban asub yüz sürecek olur ise üç günden sonra suçu 'afv oluna. Meclis idüb (Lonca) postuna lâyıık idüb..... şe. Ya ma'lum oluna ki cem'i bilâd-ı islâmiyyede hânemize lâyıık olan deri (...) ve eğer muti Palamut olsa gerek. İstinsah edenin (P la ile Muti) arasına ve Eğer kelimesini karıştırmış olduğu anlaşılıyor.) ve eğer mazi ve eğer yaprak ve sair şeyler vârid ve cümle zâviye kapusuna yüklerin i(n)dürüb Ahî baba ve Kethuda ve Yiğit-başı ve Tekye-nişîn yedlerine teslim oluna. Sonra Yiğitbaşları cümle üstadları da'vet idüb ba'dehû herkes hidmetine gideler. Anlar

gitdükden sonra Ahî baba ve Kethuda ve Yiğitbaşı ve Tekye-nişîn bazar idüb Akçesin vîrsin. Sonra taksim oluna. Pîrlerin buyurduğu minval üzere üstadlar herkesin hissesin dükkânına ileter. Herkes halli halince teselli olunub Gül-bank-i Muhammedi çekilüb selâmet birle dağılalar. Şöyle ma'lum oluna ki sair diyardan gelen üstadlar keçi koyun ve oğlak ve sığır ve camus derilerini cem'idüb fukaralara zulmidüb ziyade baha ile alurlar imiş. Allahü te'âlâ ve Resûlün ahkâm-ı şer'iyyesin icra ideler. Kadı efendiler zîde fazlühü kutbü'l-ârifîn Sultan Mahmud Ahî Evran Pîrin şecere-i şerîf vusûl buldukda meclis-i şer-i şeriflerine dahil oldukda şöyle tahrir-i kelâm idüb mezburları taleb iderün didükde ol ma'kûle (mekule) kimesneleri meclis-i şer'a da'vet idüb şecere-i şerîfde devr-i Âdem'den berü bir ocakdan bir ocağa alınagelmüş değildir. Sultan Mahmud Ahî Evran Pîrimizin şecere-i şerîfinde mastûr ve mukayyed olan budur ki şer-i şerîfe icra ideler. Kadı Ef. ler şecere-i şerife i'timad ideler. Gaflet olunmaya. Tahriren fi şehri Şa'bani'l-mu'azzam sene seb-a ve mie ve elf.”

Asıl metin belki bundan ibaret. Fakat sûret devam ediyor:

“Hâza me'ani Cem'-i debbaglar ve otuz iki ve sair esnaflara cümlesine nâfi'dir. Bilgil ve âgâh olgul ki her kimse ki bu ma'naları ve bu erkânları bilmese yidüğü ve içdüğü haramdır. Ve ana şâkird almak yok ve öğretmek ve başka çirkarmak haramdır. Her kim bu tarikleri ve bu yolları bilmese pîr-perverliği yokdur ve şâkirde destur vermesi reva olmayub pîrlerin lâ'netine müstehik olurlar..Allahü a'lem bi's-savab. Terce-man-ı tühfet ü'd- Dünya...hâza kitab-ı fütüvvet-i ehl-i Erkân: kaçan Nakîb oğlanları içerü girdükde Köçekleri alub es-selâmü aleyküm ya tâlib-i ehl-i şeri'at diyüb dört kapunun selâmını bu vechile reva ideler. Tarikat karındaşları bir köçek yetişdürdiler. Erenler nazarında revan itmek mürad idiyorlar. Üstadlar! ne buyurursunuz. Hazır olan Erenler buyuralar ki ehlühü ve mahallühü diyüb üç kerre Allahü ekber Lâ İlâhe illâ-lah Val-lahü ekber Allahü ekber ve lil-lâhi 'l-hamd diyeler. Andan sonra üstadların ellerin öpeler. Ey tâliban-ı erkân-ı tarikat kaçan kim sual itseler tarikatın evveli nedir? cevap budur ki teslimlikdür. Ba'dehû üstadla şâkird mabeyninde bir 'ahid budur ki evvelâ üstadla

Şâkird hakkında nehsine emîn ola. Cânibeyn sadakat üzre olalar. Üstad Şâkirdde beş hizmet göstere: evvelki miftahı eline vire. Teslim eyledükde varub dükkâmı açub cevrib (جورب) çekmeğe. İkinci oldur ki sıkılıkdur. Seccade yerine salub ri'ayet itmekdür. Üçüncü hidmet oldur ki sahîlikdür. Dördüncü hidmet budur ki el kavuşdurub edeble öyle duralar. Beşinci hidmet oldur ki andan sonra üç gün açlık çekmekdür ve yalıncaklık çekmek gerekdür. Ba'dehû birbir gün hitamında sula kararın vireler. Amma nasîb bir gün olur. On (Ol olsa gerek) güne yevm-i rasad dirler. Este'îzü bil-lah: İnnce Cehenneme kânet mirsaden sedakaten. Ve üstad Şâkirdinden râzı olduğı lâzımdur. İcazet ve inabet verilüb erkân üzre nasıl idi? Gerekdür ki üstad olan üç nefes vire; cümle on nefes vire. Ba'dehû üstad başına üç nefes vire. Cümle oniki (Nefes) olur: üçü Şeri'at, üçü tarikat, üçü ma'rifetdür ve üçü hakikatdendir. Hakikat ma'rifet hükmündendir. Tarikat gayr haldür. Şeri'at nizam içündür. Ve dahi tarikat içinde üç şart vardır ki üstadların üç nefesi dirler. Üstadlar Şâkirdde dirler. Biz dahi anı beyan idelüm: Evvel-i nefes ki şeri'at emrindedür.. Şehâdet kelimesine işaretdür ve şehâdet iymân seccadesidir. Okumak ve yazmak ile bilinmez. Pîr-perver olup çürüklükden kurtula. İkinci nefes tarikatde bir ayaktan ve bir dilden şeri'atde kalman şehâdetdür. Tarikatde el'in seccadededir. Hakikatde ayagın ibadetde ola. Fasil, Geldük sag yol karındaşına: Üç nefes virür. Sual itseler revane olun hakikat ile. Cevab vire ki bi-izn il-lâhi te'alâ. Diseler ki nice oldun? cevab vire ki Erenler nazarında gök kubbe altında yeşil seccade üzerinde Alem-i şerîf tahtında revane oldum, diye. Fasil geldük sol yol karındaşına: üç nefesdür. Sual itseler vücudun nûrı hakkıyla. Cevab vire ki sem'dür. Sual itseler Allahı neyile izhâr eyledin tarikatle. Müsliman mısın? Şeri'at () ile. Cevab vire ki: Âmentü bil-lâhi ve Melâ'iketihî.. Âh her kim 'ilmiyle 'âmil olur zikr olunan üslûb üzere cevab vireler. Tarikat erenleri meydanında hidmeti makbul, lokması helâl ola. Ve eğer cevab virmez ise çürükdür, Pîre hidmet itmemişdür. Fasil: Diyeler ki yol nedür ve Erkân nedür? Cevab vire ki Yol Lâ-İlâhe illal-lah ve Erkân Muhammedün Resûl ul-lah dur. Ve dahi diseler ki üstada hidmet itmek nedür? Erenler meydanında süpürge çalmakdur. Dahi diseler ki süpürgeyi

ele alub ve ortayı süpürüb andan sonra sakalına yapışub durmanın ma'nası oldur ki: Erenler meydanında sakalım süpürge dimekdür. Dahi nereden geldin ve andan ne getürdün? Cevab oldur ki Erenler selâmın getürdüm, Erenler selâmın alıkoydum (الى قويدم) Cevab vireler. Fasil: Diseler ki Pîrinden ne getürdün? didükde taşra çık içerü gir. Erkândan ne getürdün? Beş nesne nişan göricek kabul itmek vâcibdür. Üstad olan kimesneden icazet dileyüb kapuya geçüb kalkub es-selâm diye. Andan sonra diler ki (didiler ki) erenler icazetiyle Pîrimiz nazarında oldun. Bu zamane gelince ayagımız harama basub yahud elimiz harama uzadub ya dilimiz yalan söyleyüb ya gözümüz harama bakub veya kulağımız haram işidüb siz erenler nazarında estagfir ul-lah söyler dilim. Estagfirullah budur, ayagum estagfir ul-lah estagfir ul-lah vel-hamdü lil-lâh ve Lâ-ilâhe illal-lah vallahü ekber ve lâ-havle ve lâ-kuvvete (illâ billâh), Ad.. iki dizin çeküb otura ve Nakib icazetiyle köçeği alub kapuya geçe. Ba'dehû üstad Şâkirdi alub ayagi üzre durub du'a kıla. Andan sonra bir kerre elin Nakibe müstehikkini teslim ide. ve Nakib sofrayı eline alub Bism il-lâh ir-Rahman ir-Rahîm. Erenler, tarikat karındaşları. Bir taam pişirmiş ve lâîf ve tâhirdir. Buyurunuz. Diyeler ki ta'amı niçün eyledün? Revanım için, dahi Allah rızası için eyledüm, Lâ-İlâhe illal-lah. Biz de Allah için diye Nakib sofrayı devşirüb ta'am yedikten (vendükten) sonra du'a ide. Resûlün rûhı için ve cümle ehl-i iman rûhiyün ve Pâdişahumuz selâmetiyün du'a idüb kabul, mübarek olsun, diyeler, ve o mahalden gideler. Meclisde hazır durub kimseden Hakk vardır, taleb eyliye. Üstad ki üç nefesdür ve üç Yol Anadan ve üç Yol karındaşdan ve üç Yol sol karındaşdan. Şöyle ki on iki nefesdür Yol Atadan, Yol karındaşdan revane ola. Taleb işareti ve sözine göster Pîrden ne gûna görür ise. Yüzleri ak ve üstadları ruhsat-ı tâhirlerden olan kimesneyi rahmet-i pâk eylediler. Eğer üstadımız bir gez eli eline alub erkân-ı rumuz göstere ve karındaşına Mu'allim ideler. Çürük olan kimesne nâ pâkdur. Kendüsün Pîr-perverde erkân olmayınca muş (موش) olmak, tarikat içinde olmayan lokmasın haramdur ves-selâm."

Bu vesîkanın dibace kısmında "...sul-

tan Ahî Evran Mahmud ibn-i 'Abbas Azîz(عبيد بن جابر)ashab-ı hazret-i Muhammed el-Mustafa bu din cümle çâkeran filân âdemiyan destegân-ı Hz. Ali A'zam efteh al-mütekellimîn mevlâna Aliyyü'd-din ve asgarahüm (yahud: Asferehüm) es-Seyyid Mustafa al-Azîz 'ufiye anhü" denilmektedir ki, Ahî Evran Mahmud ibn-i Abbasın Hz. Peygamberin amuca zâdesi ve sahabesi olduğu hakkındaki rivayete dayanmakta olduğu anlaşılacaktır.

Eksik, tertibi, imlâsı ve muhtevası bozuk olmakla beraber bu vesîka Ahîlige ve esnaf teşekküllerine âid istilahları tesbit bakımından ehemmiyetlidir.

Şeyh Seyyid Şerif A. Muhyi'd-din Ef.nin risalesinden alınan Notlar:

Fütüvvet ve Tarikat âdâbı :

Kaadirî tarikatı Pîr-i sânilerinden Ş. İsmâ'il-i Rûmî kolu âsitânesi seccadenişinlerinden, meclis-i meşayih reisliğiyle de hizmet etmiş olan ilim ve kalem ehli merhum Seyyid Şerif Ahmed Muhyi'd-din Ef.nin "*Miftahu'd-dekayik fi beyan il-fütüvveti ve'l-hakayik*" adlı eserden telhisen yazdıkları risaleleri (İ. Gavsî Erkmenkuloğlundaki yazma), fütüvvetin, "*Fütüvvetnâme-i Tarîk*" adı altında mensûb olduğu tarikatle mümtezic bulunduğunu ifadeden sonra "*şerait-i fütüvvet*" başlığıyla aşağıdaki izahları vermişlerdir:

"*Selef-i meşayih Fütüvveti ağaca benzemişlerdir:*

"*Aslı Tanrı sıfatıdır. Budakları Evliya sıfatı, sıdk u safadır. Yaprakları Evliya sıfatıdır. Kökü Tevhid ve ihlâsıdır. Suyu rahmet-i Hudadır. Meyvesi ma'rîfet ul-lahtır.*

"*Bu sıfatlar imam Ali'de cem' olduğu için (Lâ feta illâ Aliyy..) hitabına irişdi.*

"*Fütüvvet sahibleri 7 kapıyı bağlaya: Buhl, kahr, hırs, fevt-i riya, halkdan kat'ı ümid, herze-abes, ef'al-i şeytan.*

"*7 kapıyı açalar: Seha, lütf, rıza, açlık, ümmid-i Hakk, zikr u tilâvet, ef'al-i Rahman.*

"*ve sair evsaf ki yaramazlıktan ictinab, herkese izzet ve hidmet, küçüklere şefkat ve merhamet, düşmanlara tahammül, bedlik idene du'a, sadat-ı ulemaya hürmet, hilâf söyleme-*

mek, komşulara iyilik, bugz ve hasedden tevakkî, sabr ü tevekkül, fâsıklardan ıraklık, kimsenin malına tama' itmek, halka menfa'atli olmak, gazabın yutmak, ayba bakmamak, sırrı saklamak, her nerede olursa olsun Hakkı hazır bilmek ve huzu' ve huşu'da bulunmak, elinden ve dilinden kimseyi incitmek.

"*Kefereye, münafık, remmal, şârib-i Hamr, dellâk, dellâl, çulha, kassab, cerrah, sayyad, amel-dar, matra-baz lâyk-ı fütüvvet olmadıklarından (Şedd) bağlanmaması hususunda cumhûr-ı meşayih ittifak etmişlerdir.*

"*Şedd ve mühr-i Şedd*":

"*Bism il-lâhi 'al et-tahkik vel-hamdü lil-lil-lâhi 'al et-tevfik. Birinci düğüm:*

"*Cebra'il aleyh is-selâm. İkinci düğüm. Hazret-i risalet-penah adına da üçüncü düğüm. Hazret-i resûl kuşağın bir ucunu sağdan, bir ucunu soldan sokdu ve buyurdu: Yâ Aliyy mektûbün 'alâ bab il-Cenneh Lâ ilâhe illâllah Muhammedün resûl-ullah. İşte buna Mühr-i Şedd dinür. Hz. Peygamber hitam-ı risaletlerini tebliğ nutuklarından sonra: efdal-i enbiya ben'im, efdal-i evliya Aliyydir, buyurdular. Hz. Resûl ve eshab ayak üzre oldukları halde Hz. Peygamberin ridasını seccâde üzerine elif (ل) şeklinde uzunca koyub du'a itdikden sonra ridayı boynuna koyduğu ve Ali'nin karşısında eli bağlı durduğu, Hz. Peygamberin "Ellezîne yekulûne Rabbenâ innena âmenna fagfir lena zünûbena ve keffir'anna seyyi'âtina ve kına 'azab en-Nar" âyetini İnn ed-Dine ind Allah il-İslâm sonuna kadar okudukdan sonra boynundan Ridayı çıkarub eline alarak: bu kuşak ol kuşaktır kim Mi'rac gicesi karındaşım Cebra'il belime kuşatdı ve beni Hakk te'alâ hazretine getürdü. Ben dahi senin beline kuşatdım. (şeyh Ebû Tâlib-i Mekkî'nin Kuvvetu'l-Kulûb adlı eserinden naklen de: İmdi sen benim karındaşımın Dünya ve Ahiretde." didikleri zikrolunmaktadır.*

Risalede "*Cefne*" de şöyle izah olunuyor:

"*Fütüvvet mesleğindeki Cefneyi (peksemed, hurma, yağdan) tencerede helva pişirmek ve cümleye dağıtmak, artanından Selman-ı Fârisî'ye ve Hasan ve Hüseyin'e göndermek sûretiyle imam-ı Aliyy ihdas etmiştir. "Ya Aliyy seni ve sana yardım idenleri Hakk yar-*

İlgamışdır. Evlâdının ve senin yolunu tutanlardan şirk giderilmiştir ve ilim ile doldurulmuştur.” diye Hz. Peygamberin iltifat buyurmalarından şâd olarak bu ikramı ve ihdası yapmıştır. Ashab-ı tarîk ve ehl-i ‘irfan buna uymakdadırlar”.

Risalenin ikinci defteri sonunda da Şeddin nasıl açılacağı anlatılmıştır:

“Birinci düğümü tutub” Bismi Muhammed ‘aleyh is-selâm “diyüb üç ihlâs, bir Fâtîha-i şerîfe okuya. Açarken” “İnna fetahna leke fethan mübîna “diye. İkinci düğümü küşadda “Bismi Cibril ‘aleyh is-selâm”. İhlâs ve Fâtihadan sonra “Nasrun min Allahi ve fethun karîb” yahud “ve esâbehüm fethun min Allah” diye. Üçüncü düğümü küşadda “Bismil-lâhi ‘al et-tahkik vel-hamdü lil-lâhi ‘al et-tevfik” diyüb İhlâs ve Fâtihadan sonra “Nasr” sûresini, müteakiben “Lâ tüzîg kulûbena ba’de iz he-deytenâ vehab lena min ledünke rahmete inneke ent el-Vehhâb” diye ve Şeddi Allah yolunda kâfir ve nefis ile mücahede, Hakka ibadet ve ta’at, rıza-yı İlâhî için emr u nehyinde şeri’at ve tarîkat,.. ümûr ve ahkâm ul-laha ittiba’ için kuşanmalıdır. Şeddin üç düğümünden biri elif-lâm-mim sırrıdır ki, elif: Allah, L: Cibril M: Muhammed ‘aleyhim es-selâmdır. diyor.

Görülüyor ki, İsmâ’iliyye-i Rûmiyye kolunun irfan ve kalem ehli secade-nişini olan mü’ellif, fütüvvet mesleğiyle ciddî surette ilgilenmiş, bu mesleğin mensub bulunduğu tarîkatle münasebetine işaret vermiştir. Tefsirîyle mu’akiblerinin Ahî babalığı da böylece İsmâ’iliyye-i Rûmiyye kolunun diğer bir vasfı olarak belirlemektedir. Zâten Kaadiriyye müessisinin ana ve babadan seyadeti hâiz ve Haseneyne müntehi bulunmaları dolayısıyla Ali ibn-i Ebi-Tâlib’e ve ensaline taşkın bir muhabbetle bağlı olmaları ve bu ma’nada “Alevî” bulunmaları tabi’îdir. Nitekim, Hasan Kâşif Yıldırım, bu vasıflarını bize açıklamış bulunuyor.

Yine müellif merhum, Şedd’i ayrıca Ma hasal-ı ömrüm adlı eserinde de zikretmekte olduğu gibi, sözünü ettiğimiz risaleyi de ihtiva eden mecmu’asının 4. defterinde “Ba’zı Kaadiriyye erkânı” başlığıyla Ahîlikte bulduğumuz islâh ve tecziye sistemine yakın zahirî ve batınî

seyyahat, şeyhi tarafından tura darb ve ta’zir sistemi mevcut olduğunu kayd eylemekte ve bu arada şeyhin emr eylediği seyyahatle de islâh olmayanın şehirden çıkarılacağını tasrih etmektedir ki, bu müeyyidenin tatbik kaabiliyeti bütün şehirlinin bu tarîkate müntesib ve erkânına ri’ayet-kâr olmasıyla meşrut olmak iktiza eder. Bu neticeyi benimser isek, Tefsirî devrinde Tosya’nın en az çoğunluğunun, Kaadiriyyeye müntesib bulunduğu ihtimalini kabul edebiliriz. Diğer tariklerden bir çoğunun tarihî kayıtlara göre yakın asırlara kadar Tosya’da teşessüs etmemiş olması da belki bu sebebleydi.

Tosya’da esnaf teşkilâtı :

Bir de Tosya’da görülen tatbikatı, hacı Hasan Abayın’dan naklen anlatılm (Bu tatbikat, esnaf teşekkülleri mevcut bütün sana’at mensubları hakkında câri idi):

Her esnaf teşekkülü, müratabeli icra ve murakabe uzuvlarına sâhibdi: İşçi başı, Yiğit başı, esnaf mahfeli (meclisi), esnaf şeyhi, ahî baba.

Bunlardan esnaf şeyhliğiyle Ahî babalık tamamen, ustalar mahfeli toplu haliyle kısmen murakabe hizmeti görürler, işçi başı ve yiğit başı icra vazîfesi yaparlardı.

Teşekküle mensub esnaf da kademe kademe idi: Çırak(eski ta’birle şâkird), kalfa, usta!

İşçi ve yiğitbaşı olabilmek için, ustalık mertebesine yükselmiş olmak, esnaf mahfel ustaları meclisinde söz ve re’ye sahib olabilmek için “başka çıkmış”, kalfa olmuş bulunmak lâzımdı.

Çırak (eski ta’biriyle : Şâkird) :

Çocuğun bedenî ve rûhî gelişimi, çıraklık vazîfelerini yapabilecek çağa ulaşınca velîsi, öğretmek istediği san’atı yavaş yavaş sevdirci telkinler yapmağa başlar. Bir gün de hangi ustaya vermek isteyorsa, o ustaya düşündüğünü anlatır, eğer iş hacmi ve ibtidaî madde kifayeti, müşterilerinin sayısı i’tibariyle kadrosu müsa’idse usta, çocuğu getirtir, görür. Usta da çağını müsaid bulursa, çıraklığa (ve ma’nevî evlâdlığa) kabul edebileceğini söy-

ler. Velisi de aynı şartlarla çocuğunu ustaya teslim ederdi. Çırak, temizlik hizmetlerinden başlayarak, isti'dad ve kabiliyeti arttıkça san'atın her kısmını tedricen öğrenir ve üç sene geçince tamamlamış olur veya sayılırdı. Bu devre bitince ustası, esnaf yiğitbaşısına gider, çırağını "Başka çıkarmak" istediğini söyler ve ehliyyet kazandığını tesbit için şöyle bir sual ve cevap geçerdi:

Yiğitbaşı-Çırağınız san'atını öğrendi mi, diyanetini, islâmiyyetini bilir mi, beş vakit namazını kılar mı, büyüklerini sayar mı, Hakka ri'ayeti var mı, iyilik yapmayı sever mi?

Usta - Evet her hususda takdire şâyandır.

Bundan sonra yiğitbaşı, işçibaşısı esnaf ustalarını mahfele da'vet eder, keyfiyeti anlatırdı. Orada çırak, san'atından, esnafın an'ane, âdab ve erkânından imtihan edilir, muvaffak olunca esnaf ustalarına: Ne buyurursunuz, yol verelim mi? diye sorulurdu. Ustalar da eğer ahlâk, etvar, erkân yönünden bir kusûrunu görmemiş idiyse "Ehlühû ve mahallühû. Ehlen ve sehlen" derlerdi. Bundan sonra toplantıda mevcut iseler Ahî baba, yok ise esnaf şeyhi, o da yok ise yiğitbaşı tarafından du'a okunur ve şu nasihat edilirdi: "Haydi oğlum. Sana yol verdik. Artık kalfasın. Kendi başına çalışacaksın. Esnaflık usûl ve erkânına ömrün boyunca temamiyle ri'ayet edeceksin.. "denirdi.

Çıraklığa girebilmek için, müslimanın dinî bilgilerinin edinmiş olması şarttı.

Başka çıkan çırağın iki yıl da kalfa olarak çalışması iktiza ederdi. Bu iki yıl içinde esnaf mahfelinde müzakerelerde söz ve kararlarda re'y sahibi olurdu.

Başka çıkan, hazır olan "Uslu"lara ikram, usta ile yiğitbaşısına hediye takdim edebileceği gibi, muktedirse kendi takdiri nisbetinde rızasıyla esnaf avarız sandığına da para verir, yine esnaf ulu ve uslularına Lokma da çıkarabilirdi. Fakat, bunların hiç biri iktidar-ı malîsi müsa'id olmayan için mecbûrî değildi.

Hediye ve lokma ikramında, kalfa çıkarılanın esnaf ulularının ellerini öp-

mesinde nakibliğini işçibaşı yapardı. Ustanın da başka çıkardığı kalfasına mukabil hediye vermesi adetti.

Kalfalık:

İki yıl kendisi hesabına, başka ustalar yanında haftalık ücret mukabili çalışmaktı. Kalfa, yanında çalıştığı ustanın ta'limat ve metodu dışına çıkamaz, çırakları ve dükkânı ustanın bulunmadığı zamanlarda idare ederdi. Kalfalık müddetinin, çıraklığın geçtiği usta yanında geçirilmesi de mümkündü. Fakat, başka usta yanı tercih olunurdu. Çünkü, ücret mukavelesinde kalfa serbest hareket edebilir, iş ve metod bakımından yeni usta yanında yeni şeyler öğrenebilirdi. İki yılın dolması, ustalığın kazanılmasıydı.

Ustalık:

Çıraklık ve kalfalık devrelerinin kapanmasıyla Ustalık devri başlar. Bu devre, artık san'atı öğretme yetkisinin de başlangıcıdır.

Esnaf mahfeli:

Ustaların aslî a'za ve kalfaların söz ve re'y sahibi bulunduğu bu teşekkül, bir meslek ve san'at ihtisas, istişare, tanzim ve kaza meclisiydi. Yiğitbaşı reislik ve idare ederdi.

Mahfelin karar ve hükümlerinin infazı, yiğitbaşı ile işçibaşıya 'âiddi.

İşçibaşı:

Mahfel ustaları tarafından esnafın genç, zeki, gayretli ve nezaketli bir ustası işçibaşı seçilirdi.

Yiğitbaşı:

Mahfel ustaları tarafından yaşlı, tecrübeli bilgili, zeki, fadûl bir zat da Yiğitbaşı seçilirdi. Esnafı, yiğitbaşı temsil ederdi. İşçibaşı yardımcısı, da'vetçisi, icra uzvuydu. Birer yıl için seçilirlerdi; amma her yıl aynı zatların seçilmesi de câizdi.

Avarız akçesi, esnaf sandığı:

Esnaf sandığı, teşekkülün ma'nevî şahsiyetine yapılmış vakıf ve bağışların, yılda bir hesabı görülen müessesesiydi. Yiğitbaşı muhafazasında ve onun mes'uliyeti altındaydı. Bu sandığın gelirleri esnaf kontrolü altında bir deftere geçirilir,

geçirilen para yiğitbaşıya teslim olunurdu. Sandık parasından sarfiyat yapılabilmesi için, esnaf mahfelinin ön kararı olmalıydı. Sandık mu'amelâtı, üzerinde en titizce durulan işlerdendi.

Sandığın gelirleri çeşidli, çoğu şu nevi'lerden olurdu:

a) Esnaf gayr-i menkullerinin hasılatı, kira veya ecr-i misilleri,

b) Vakıf veya vasiyet yoluyla esnaf ihtiyacına tahsis olunan paralar,

c) Esnaf Avarız akçesi (Başka çıkan şâkirdlerin kendi takdir ve rızalarıyla verdikleri paralar).

d) Esnafın teşebbüsüyle yapılan Câmi', yol, köprü.. gibi hayır işlerine yardım için halkın teberru'atı.

Sandığın masarifi de şu maksadlara münhasırdı:

a) Esnaf gelir kaynaklarının ta'mir ve termimine, yeni gelir kaynakları edinmeğe,

b) Câmi', yol, köprü, mekteb v.s. gibi hayır te'sislerinin inşa, ta'mir ve idamesine,

c) Felâkete uğrayarak sermayesiz kalmış esnafa ribihsiz(faizsiz) sermaye,

d) Esnafın geçinemeyecek hale düşmüş yaşlı, ma'lûl, hasta ve fakirleriyle dışarıdan gelmiş, desteksiz kalmış fukaraya yardım,

e) Bir kaç yılda bir ziyaret eden Kırşehir Ahî babasının ağırlama ve yol masarifine,

f) Mukannen tekâlif dışı devlet salması yardım işlerine,

g) Yılda bir okutulması mu'tad *mevlid-i şerif* masarifine.

Toyga :

Esnafca ilkbaharda (Hızır İlyas-Hıdır Ellez) kır gezintileri de yapılır, bunun adına "*Toygaya gitme*" denirdi. Bu gezintinin masrafları paylaşılarak ödenir, sandığa dokunulmazdı. Toyga, âdetâ Tosya'ya has bir çorbadır. Ankara'da da bu ad ile bir Çorba yapılır. Fakat, Tosya'ninkine uymaz.

Tosya toygasının yapılışı:

Pişmiş beyaz et, yahud kuzu veya koyun etinin yağsız yerleri teltel oluncaya kadar didilir. Aynı etin suyu içinde tüz, yikan-

mış pirinç, bol nane, az sulandırılmış tam yağlı torba yoğurdu konulur ve tenceresi kuvvetli ateş üzerinde karıştırma karıştırma helmeleşinceye kadar kaynatılır (Bu hale gelmeden karıştırma terk edilirse yoğurt kesilir!). Taslara bölünür. Her bir tasdakine kızartılmış tereyağı veya sade yağı dökülür. Bu çorba, Ahîlikde "Cifne" denilen sofranın Tosya an'anesinde ilk kır ve bahar yemeğidir. Çok temiz, lezzetli, iştihâ açıcı olur, yemesine doyum olmaz. Hiç bir yerde bu çorbayı böyle bilmezler, sanırız. Kır sofrasının diğer yemekleri: Püryan denilen, gövde soyuğu olarak sırkıda ateş üstünde yapılan, yahud tencerede pişirilen Tosya kebabı et yemeği, tere yağlı ve et suyu ile pişmiş pilâv, Tosya'nın Gâziler (Un) helvası.

Toyga gezilerinde mûsikî, güreş, oyun, av, bilmece gibi eğlenceler hoş gün geçirmeye yeterdi. Hattâ faydalı olurdu.

* * *

Esnaf teşkilâtının en mühim tarihî fonksiyonu, da'va ve hüküm işlerinde görüldü. Esnafın birbiri aleyhindeki şikâyetleri, tıpkı mahkemelerde olduğu gibi yüzyüze tahkik ve murafaadan edinilecek kanaate ve kana'atin hüsnülüne sebep sayılan delillerin fil-hakika kana'at-bahş olabilecek ehemmiyet ve ciddiyette bulunmasına göre hükme bağlanırdı. Şikâyet ve da'vanın esnaf başları huzûruna çıkabilmesi için, müşteki veya müdde'inin o esnafa mensub olması şart değildi. Dışarıdan bir zarar veya hakaret gören, yahud devlet, esnaf nizamının çiğnendiğini sanan herkes da'va veya şikâyet hakkını hâizdi.

Esnaf da'valarını görenler ilk kademe olarak yiğitbaşılardı. Esnaf şeyhliği (sonraları kalkmıştı.), Ahî baba (vekilliği) ve Ahî babalık, aşağıdan yukarıya esnaf hüküm ve kararlarının tedkik, ibtal veya ta'dil salâhiyeti taşıyan merci'leriydi. Evvelce yiğitbaşılıkla esnaf şeyhliği arasında bir de esnaf kethuda (kâhya)lığı varken sonraları bu kademe de ortadan kalkmıştı.

İstisna'î bir vaz'iyete işaret edelim:

Debbag (Tabak) esnafından gayri esnaf teşekkülleri veya teşekkül ile mensubları arasındaki bir da'vayı öteki es-

naflar karar veya hükme bağlarlar da diğer taraf haklı bulmazsa, hâdisenin ve hükmün debbag esnafı tarafından tedkiki ve kararın, hükmün ibtal, ta'dilini isterse, debbag esnafı bu talebi is'af ve ihtilâfi halle me'zundu. Diğer esnaf teşekkülünün bu karara veya hükme uyması mecburiydi. Debbag esnafının bu karar veya hükmü tenfiz olunmakla beraber Ahî baba vekili nezdinde ikinci, Ahî baba nezdinde nihâ'î derecede tedkiki istenebilirdi.

Esnaf nizamları :

Görülüyor ki, esnaf teşkilâtı aynı zamanda birer esnaf mahkemesiydi ve muratebeli bir sistem adaletini canlı tutmak için esaslı usûl ve nizama malikti. Bu sistemdeki nizamlar, dayandıkları ka'idelerin menşe'leri itibariyle iki bölümde toplanabilirdi:

- a) Devlet yasakları ve kanunları,
- b) Esnaf nizamları, yasakları, umumî âdab ve erkân.

Birinci kategoriye giren husûsat da muhtelif bölümler halinde tedkik olunabilir: Devletin umûmî veya mahallî, mıntakavî siyasetine; mükellefiyetlere; idhal ve ihraç meta'larının ta'yin, tahdidine; i'malâtın vasıflarının, ma'mûlâtın kalitelerinin muhafazasına; alıcı ve satıcıların tahdidine... müte'allik kanun, emir, buyuruldularla konulan esaslar. Bunlara âid vesîka, kayıd örnekleri vereceğiz.

İkinci kategoriye giren hususlar ise: san'atı ve ustalığını, san'atı yapmak hakkını kazanmak; esnaf teşekkülü içinde söz ve rey sâhibi olmak; tevzi'e tâbi' ibtida'î maddelerle, satışı tahdide tâbi' mamullerden hisse edinmek; esnaf teşkilâtının ve bu teşkilâtın desteklediği hususlarda devletin himayelerine mazhar olmak; rastgele herkesin, geçim vesiylesi bulunan işleri yaparak rekabet yapması tehlikesinden uzak kalmak.. gibi faydalar sağlayan esaslardı. Bunlara âid de bir kaç vesîka takdim edeceğiz.

Bu nizam ve sistemlerin müeyyideleri bakımından da tasnifi mümkündür:

Devlet nizamlarını koruma işi, devletin her hususda en üstün mahallî otoritesi olan Kadı veya bunlarca vekil

olarak ikame edilegelmiş Nâ'iblik müessesesine âiddi. Bu müessesenin müdahale eylediği işler, esas i'tibariyle ya devlet yasağına aykırı yahud esnaf nizamı olarak konmuş olup da devletçe fermanlarla, beratlarla kabul ve te'yide mazhar hususat olmalıydı. Böyle müdahalelerin vuku' bulabilmesi için, ekseriyetle şikâyet yapılmış veya da'va açılmış olması iktiza ederdi. Devlet tarafından te'yid edilmiş nizamlara aykırı fi'il ve hâdiseler kadı veya nâib tarafından yol-suz ve haksız görülüp ceza verilmesi de kabildi. Hattâ bu cezalar içinde te'dib (dayak, falaka ta'zir), sürgün bile vardı. Te'dib ve ta'zir-i şer'î denilen dayak, esnaf beyninde gelecek semer kamışının taksime tâbi' tutulması hakkında yapılmış bir mukaveleye ri'ayet etmeyen Semerci Abdü'l-Kerim hakkında birisine tatbik ve mukavelenâme mahkemece tescil olunmuştur (H. 1072/M.1661-1662 Tosya Ş.m.m.s. No.590 sıra 35, s.110 Kastamonu müzesi)

Görülüyor ki, esnaf nizamı da, devlet murakabesi de ahlâk telâkkilerinin korunması hususunda birinci derecede tizdiler ve henüz sicile geçirilmemiş bir mukaveleyi bile kanun kuvvetine yükseltmişlerdir.

Devletin niha'î murakabesi de, mahallî nizamların kanun mahiyyeti kazanması için, Divan-ı hümayûnca müseccel ferman ve beratlarda zikir, bunlar değış-tikçe tekrar edilmesi, şikâyetler üzerine o sicil kayıtlarına müraca'at veya kadıyı tedkik ve murafa'aya sevk sûretiyle tecesseli ederdi.

Esnaf nizamlarının yürütülmesi ve korunması da esnafın kendi bünyesi içindeki "Esnaf Ahî babası, Şeyhi, Kethudası, Yiğitbaşısı, İşçi başısı" gibi unsurlarına düşmekteydi. Ahî baba, muhtelif esnaf teşekkülleri için müşterek olabildiği gibi, münferid de olabilirdi. Bunun misalini Tefsirî'ye ilk olarak Sofçu ve Debbag esnafı Ahî babalığının tevcih edilmiş olmasıyla tesbit edebiliyoruz. Sonra bu sıfat, diğer esnafa da şâmil olmak üzere tevsi olunmuştur.

Esnaf şeyhliği, Ahî babadan sonra

gelen bir kademeydi. Esnafın ma'nevî rabitasını temsil ve ibtidâî madde dağıtımına, alış-verişine nezaret eylerdi. Esnaf kethudası, daha ziyade devlet komiseri gibi bir uzuvdu ve esnaf uluları, otoriteleri arasından nasb olunurdu. Sonraları bu iki uzvu ortadan kalkmış buluyoruz. Kethudalığın, esnaf intihabıyla başa getirilegelmiş olan yiğitbaşılara yerlerini terk etmesi, zannımıza göre bir asır yakınımıza kadar gelen tedricî bir istihalemdir. İşçibaşı, yiğitbaşının tebliğ ve icracısıydı.

Esnaf nizamlarının yürütücüleri böylece ilk kademe de yiğit başılar ve onların icra vasıtaları olan işçibaşılardı.

Yiğitbaşılardan salâhiyet ve mü'eyyide olarak tatbik edegeldikleri hususların Ahîlik nizamı müeyyideleri olduğunu biliyoruz:

- 1) Suçlu (kendi ta'birleince yolsuzu) yu masraf ve ikram yapmağa icbar,
- 2) Dükkân kapatma kurban asma, lokma çıkarmaya icbar,
- 3) İbtida'î madde tevzi'atından hariç tutma,
- 4) Ma'mul mal satışlarında hisse ayırmama,
- 5) Selâmlaşmamak, yardım etmemek (umumî boykot).

Suç ve suçlu nasıl tesbit ve tecziye edilirdi? Bunu "Da'va" müessesesini tedkik ederek anlıyoruz:

Esnaf dâvaları:

Bu da'valar ya esnaf teşekkülleri, ya bir esnaf mensubu tarafından, diğer aynı esnaf mensubu yahud diğer esnaf mensubu tarafından ve hattâ esnaf teşekküllerine mensub bulunmayanlar tarafından esnaf mensubları aleyhine Yiğitbaşı nezdinde açılırdı. Yiğitbaşından da'va, Ahî babaya arz olunurdu. Da'va iki esnaf teşekkülü arasında olup da taraflardan biri Debbag (Tabak) esnafı değilse, Tabak esnafı yiğitbaşısına götürülürdü. Çünkü Debbag esnafı, ötekiler üzerine rüchanı ve otoriteyi haizdi. Bu fark, pîrlerinin Ahî Evran olmasından ileri geliyordu. Da'va neticesi aleyhine olanın, ilk kararı veren yiğitbaşı ise Ahî babaya (Vekili)

müraca'at ve temyiz edebilirdi. İki tarafı da birer esnaf teşekkülü olup da tabak esnafı yiğitbaşısı karar vermiş idiyse, aleyhine karar verilen taraf da Ahî baba nezdinde temyiz edebilirdi.

Kendisine arz edilen da'vanın icabı ise yiğitbaşı, esnaf (uslular, ustalar) mahfeli a'zasını toplar, onlar huzûrunda da'va ve müdafa'aları tedkik, tahkik eder, re'yları olanların fikirlerini alır, karar ve hükmünü mücbib sebeplerini anlatarak tebliğ ederdi. Mahfelde Esnaf şeyhi, Ahî baba vekili de hazır iseler yiğitbaşı mütereddid bulunduğu hususlar hakkında ken dilerinden fetvâ mahiyetinde fikir alır, karar ve hükmü sonra verirdi. Fakat; bu hal, hükmün temyiz edilmesine mâni' değildi. Mahallî son merci' olan Ahî baba vekilinin kararının temyizi, bir kaç yılda bir yaptığı ziyareti sırasında Kırşehir Ahî Evran zâviye ve tekyesi şeyhi olan ve seyyid unvaniyle imza koyan asıl müşterek ve umumî Ahî babaya arz olunabilirdi. Ancak bu hal, sembolikti ve hemen hiç vuku' bulmazdı.

Da'va sebebi olan hâdisede da'vacının şahsî zarar görmüş olması veya olmaması halinde tatbik olunacak mü'eyyidelerde hafiflik, sertlik olurdu. Davacı sözden üzülmüş idiyse özür diletmek, kahve veya çay ismarlatmak gibi barıştıracı usûl yeter görülür; umumî veya meslekî âdab ve erkan dışına çıkmışsa ihtar ve nasihat de bulunulur, aykırılık ehemmiyetli idiyse yukarıda sıraladığımız cezalardan da birisi verilirdi. Meslek ve diyanete âid olmayan kusurların cezası ayıblayıcı nasîhattı. Da'va olunan herhangi fi'liyle da'vacının sâdece maddî bir zararını mücbib olmuşsa, eski halin i'adesi veya zararın tazminiyle de mükellef tutulurdu.

Da'va neticesinde verilen hüküm, derhal ita'ati icab ettirirdi. İta'at etmeyenlerin aleyhinde mü'eyyidelerin derece derece tatbikine gidilirdi. Boykotaj, bunların en sertiydi. Buna, bütün diğer esnaf teşekkülleri mensubları da iştirak ederlerdi. Hükmü temyiz etmek de, icra ve itiba'ı geciktiremezdi. Aslolan, esnaf nizamına kayıtsız inkiyaddı. Hakk, yanlışlık varsa sonra sâhibine dönebilirdi.

Hüküm tebliği de yumuşak bir istilâh ile: “Yolsuzsunuz” denerek yapılır, mahkûm ise, “Yolumu açmak için ne emir buyurursunuz?” diye sorar, öğrenir: “Yolumdayım” sözüyle ita’atını, teslimiyetini bildirir ve hemen yolunu açmak üzere cezanın tatbikatına geçerdi. “Yolsuz” çıkarılmayı intac eden hal, esnaf ma’mullerinin normu, formu bakımından kalite düşürme idiyse, böyle ma’mullerin hepsi müsadere ve imha olunurdu. Bir aralık esnaf teşekküllerinin müsamahalı davranmaları yüzünden bu tatbikatın azaldığı, bunlar için devlet otoritesinin müdahalesi istendiği de bazı kayıtlar ve vesikâlerden anlaşılmakta ise de Tosya’da biz, bu cezanın son zamanlara kadar yürütülmüş olduğunu biliyoruz. Bu müeyyidenin istisnasız herkese tatbik edildiği müddetçe ma’mul emti’a rakıbsız kalabilmiş terakki devamlı ve müşterek olmuştur.

Kayda lüzum olmasa gerek ki, devletçe el konulması kanun icabı fi’iller, esnaf merci’lerinde görülmezdi. Fakat, aynı fi’iller esnaf nizamına da aykırı ise, bu cihetten ayrıca tedkik olunur ve karara bağlanırdı.

Esnaf olmayanların, esnaf veya devlet nizamlarına aykırı hallerden dolayı açtıkları da’vanın haklı bir hükme bağlanmadığı yolunda kadılara ve Divan-ı hümayûna (Saltanat makamı) baş vurulabilirdi. Ya tescil edilmiş ferman veya beratlar üzerinde, ya mahkeme hüccetlerinde mevzu tedkik olunarak şikâyet mürâfa’asız veya böyle mesnedler yok ise kadı veya nâib tarafından, taraflar mürâfa’a olunarak karar ve hükme bağlanırdı. Su vakfına ait bu kabil bazı vesâik mevcuttur.

Da’valar ve cereyan şekilleri, müeyyideler hakkında bu kısa izahı yaptıktan sonra, bu gibi da’vaların açılmasına sebep ve hüküm verirken nazarda tutulması şart olan esnaf nizamlarının esash kısımlarını da arz edelim:

- a) Âdab ve erkâna dâima ri’ayet,
- b) Mensub olduğu ve münasebette bulunduğu esnaf karar ve nizamlarına ri’ayet,

c) San’atini yaparken, malını satarken doğruluğa, malının formunu, kalitesini ve standard vasıflarını muhafazaya dikkat,

d) San’atın ibtida’î maddelerini esnaf tevzi’atı dışında kimseden kendi hesabına almamak: satılmasına müsa’ade edilen kimseden gayriye ve değer fiyatından fazlaya satmamak,

e) Başka esnaf için “du’a edilmiş” işi ve kalfa-usta çıkılmamış san’atı yapmamak,

f) Çıraklara, kalfalara, küçüklere şefkatsizlik, mürüvetsizlik, büyüklere hürmetsizlik ve hiç bir kimseye hiç bir sebeple hırçınlık, sertlik, merhametsizlik, câmi’anın ahlâkî ve dinî duygularına ri’ayetsizlik etmemek, umumiyetle herkesi hürmete ve hizmete, bilhassa muhtacları yardıma lâayık bilmek,

h) Dinî vazîfelerini ihmalsiz ve ihtimamla yapmak (Bu mecburiyyet, iyi insan ve san’atkâr olmanın ve öyle kalmanın şartı sayılmış olmasından doğmuştur.).

İyi insanlık icablarına uymayan haller de, esnaf teşkilâtı kademelerinin murakabelerine tâbi’dir.

Da’va müessesesini anlatırken Kırşehir Ahî Evran dergâhı post-nişini olan asıl Ahî babanın bir kaç yılda bir memleketi ve esnaf teşekküllerini ziyaret edegeldiklerini söylemiştik. Bunun da vuku’ tarzını kayd edelim:

Ahî baba vardığı yerde Ahî baba ve zâviyesi var ise oraya, yok ise debbag esnafına misafir olurdu. Tosya’da Tefsirî merhum zâviyesinde ikamet edermiş. Esnafi toplar, şikâyetleri olup olmadığını sorar, varsa çözer, verdiği hüküm taraflar, hattâ teşkilâta mensub olmayanlar için kazıyye-i muhkeme gibi mer’î ve mu’teber olurdu.

Şikâyetler ve da’valar görüldükten, üç günü aşmayan misafirlik bittikten sonra:

“San’atinizi ilerletin, yükseltin. Biribirinize kardaş sevgisi ve saygısı ile sınımsız bağlanın. Yolsuz işlere, haksız hırsılara sapmayın. İnsanlığınızı, müslümanlığınızı unutmayın, Gönül üzmeden, canlıya eza vermeden, cema’ati terk et-

meden kaçının, seha ve kerem sahibi, muhtaçları ayırd etmeksizin hizmet ve yardım ehli olun!..” yolunda nasihatler eder, giderdi.

Bu nasihatler, fütüvvetnâmelerde, şecerelerde yazılı olan “Ahî”lik ‘an’ane ve esaslarının bir hülâsası değil midir ?

* * *

Esnaf teşekküllerini bağlayıcı devlet nizam ve kanunlarından ba’zılarını gösteren bir kaç kayıd hülâsası:

1) İstanbul’da Çoka kârhânesi için eşedd-i lüzûmu olan yapağların nizamı mucebince mukarrer fiyatla kâfi miktarda mübaya’ası ve kârhâneye muktezi yapağlar i’ta kılınmadıkça âhara mal verilmemesi hak. Rumeli ve Anadolu cihetlerinde bulunan kadılara ve a’yan ve me’mûrine. Hüküm tezkiresi: 24. Ramazan. 1139/M.1727. Takrir: C.âhar. 1136 /M.1724 Def. Cevdet Ticaret No. 1892, 545-26 Başv. arş.

2) Ecanibe yapağı satılması memnu’ iken gümrük emînlerinin tama’larından nakline ruhsat verdiklerinden bahsile ba’dema bir dirhem bile ihracına ruhsat verilmemesi hk. Hüküm: Evasıt-ı Safer. 1219/M.1804 Def. 168 Cevdet Ticaret. Başv. arş.

3) Kara hisar-ı Sahib’de kırkım mevsiminde çıkan yapağının râyiciyle ve peşin para ile mübaya’a me’muruna satılarak İstanbul’a sevki hk. Takrir ve Hüküm. 23.Z.ka’de. 1246/M.1831: Cevdet Ticaret def. No.640.

4) Sof ve Şal satışı üzerine mevzu’ inhisarın ref’iyle serbest surette istenilen mahallerde satılması hk. İ’lâm: 28.Z.ka’de. 1203/M.1789: Cevdet Ticaret Def. 249 Başv. arş.

5) Şal ve Sof boyalarının hâlis olmasına dikkat edilmesi ve İstanbul’a getirilecek kalp boyalılar sattırılmayup pâre pâre edileceği hk. ki teblig cevabı. 16. Receb. 1206/M.1792 Cevdet Ticaret def. 70. Başv. arş.

6) Şal ve Sof işlenen ince ipliği, tiftiği, tamgasız Sofu İstanbul, İzmir,

Haleb v.s.ye kaçırılanların ele geçince mirî (Devlet hazînesi) namına zabt u girift ve ashabı te’dib edilmesi hk. Ferman Gurre-i Muharrem. 1245/M.1829.

7) Kangırı (Çankırı) ve karyelerinde v.s. taraftan gaytan i’mal olunarak ol câniblerde ve Tosya ve Koçhisar (İlgaz) semtlerinde hod-behod boyadılıb satılmasının men’ine dair. Gâlib paşa buyuruldusu: 5.R.evvel. 1234/M. 1818: Kangırı şer’iyye mahk. mahfuz sicilli No. 23, s. 98 Ankara Etnoğrafya Müzesi.

8) Tiftik kuşaklarını kırmızıya boyamak Kumkapı’da bulunan boyacı esnafına mahsus iken dışarılardan kırmızı boyalı tiftik kuşaklar getirilmekte. Men’i. Arz: 29.Şevval. 1203/M.1789 Cevdet Ticaret: 1949 Başv. Arş.

9) Küre Bakırı satılmadıkça Tokad v.s. den bakır nakline müsa’ade edilmemesi, dinlemeyenlerin nefy ve kal’a-bend olunması hk. Ferman: 29.C.evvel. 1197/M.1782 Tosya ş. m.m. s. No.599 s.24, sıra No.119 Kastamonu Müzesi.

10) 1239 Muharreminden i’tibaren bir yıl dirhem yapıp satmak İsak zimmiye (iltizama) verilmiştir. Mütesselimlik emri: 7.C.evvel. 1239/M. 1824 Tosya ş.m.m. s. No. 596 s. 40, sıra No. 85.

11) Debbag esnafı dirhemleri münhasıran Ankaralı Sava tarafından yapılacak. Emir: 29.Zil-hicce. 1251/M.1836 Tosya ş. m. m. s. No. 599, s. 59, sıra No. 65 Kastamonu Müzesi.

12) “Debbaglar Ahî babası ve sair ustalar mahfel-i şer’i şerîfde bizlere bir kethuda lâzım ve mühim olmağla Serden ağalarından İsmail Ağa nam kimesneyi üzerimize kethuda nasb olmağla askerimizin dahi nizamımıza ri’ayetlerine medar olmak umudiyle İsmail Alem-dar-zâde kadrühûya Kadısı Hayrullah Ef. arzıyla kethudalık tevcih.” Ramazan. 1171/M.1758 V.K.arş. Defth. T.Tosya No.1127.

13) Dolma enseriye, yağ mumuna, keçeye, Trabzon ipliğine narh Tosya ş. m. m. s. No. 586 s.34, sıra 131: 19.C. evvel. 1136/M.1723 Kastamonu Müzesi.

* * *

Tosya'da Tefsirî'ninkinden başka vaktiyle Akça Kavak, şimdi Acı Kavak denilen ve arkeolojik bir çok yeraltı ve üstü eserler bulunan mevki'de "Ahî Seydi" adındaki zate nisbet edilen bir Ahî zâviyesi daha mevcuddu (Kangırı ş. m. m. s. No.18, s. 41 Ankara'da Etnoğrafya Müzesi). Hicrî 986 tarihli Emlâk ve Esnaf tahrir defteri de (Tapu ve Kadastro U. M. Kuyud-ı kadîmesi, Çankırı No. 578, s. 121) bize Mustafa Ahî, Sinan Ahî adında iki mescidin ve mahallenin Tefsirîden iki asır önce mevcut olduğunu göstermektedir. 1260 tarihli Asker ve Nüfus tahrir defterinde de bir Ahî Pir mahallesinin adı geçmektedir.

TEFSİRÎ ŞEYH MUSTAFA EFENDİYE VERİLEN Z.KA'DE 1129/M.1717 TÂRİHLİ İCAZETNÂME (Bk. klişe: 1) NİN TAVSİFİ:*

İcazetnâmenin kâğıdı (Âbadî)dir. Yazılar sülüs ve nesihdir. Metin içindekileri, tezhibli çerçeveler kaplamıştır. Mihrabî ve çiçek şekilli süsleri vardır. En üstten bir kısmı ve ba'zı dâireleri kopuktur. Sağ çerçeve dışında ba'zı zevatın adları ve her iki yanda tek satır halinde yazı vardır. Rulo halindeki icazetnâmenin eni 0.21,5 boyu 2.29 M.dir.

Çerçeve içindeki ilk büyük dâire ortasında Muhammed Resûlu'llah, etrafındaki ayrı ayrı dâireler içinde de Ashab-ı Soffa adları yazılıdır.

İkinci dâireler kümesinde "Aşere-i mübeşşere (Cennetle sağlıklarında müjdelenmiş on zat)" isimleri ayrı ayrı dâireler içinde yazılmıştır. Bunlardan Ebû Ubeyde'den alınan bir kol Hasan-ı Basrî'den başlayarak Hacı Bayram Velî'ye ulaşmış, bu zattan önceki beş isim, icazetnâme çerçevesinin dışına çıkmıştır.

Bundan sonra altın tozu, koyu yeşil ve bordo rengine yakın koyu kırmızı mürekkeple işlenmiş ve süslenmiş, küçük kubbemsi, girinti çıkıntı arzeden genişçe bir mihrab tezhibi, altında bir kalın kırmızı orta çizgisiyle yanlarında altın tozu

* Şeyh Ahmed Ef. oğlu merhum Muhyî'd-din Ef. nin metrûkâtı arasında bulunmuştur.

iki ince çizgi bulunan iki hatla ayrılmış, aralıkda "sâhib ve mâlik Şeyh Mustafa Tosyevî mevliden" ibaresi mevcuddur. Metne girmeden üç satırla Tefsirî'nin, arapça olarak, Çilingir baba diye anıldığını, icazetini Tosya kasabasında sâkin "meslek sâliklerinin ve âriflerin el'i Ulu- (Tosya'nın Büyük seki köyü) köylü Şeyh Mustafa Ef.den aldığı, bu zâtın tâhir neseb ve zâhir silsilesinin "mürşidü's-sâlikîn ve Kutbü'l-ârifîn eş-şeyh Muhammed Ak Şemsü'd-din'e ulaştığını anlatmıştır.

Metin, hamd ve du'a ile başlamakta, Ak Şemsü'd-din'den Hz. Resûl ul-laha, Nebiyyu'l-lahın ana ve babadan Hz. Âdem'e, Ebû Bekiri's-Sıddık (r.a.)in Nebiyy ul-lah soyuyla hangi bantında birleştiği, Ak Şemsü'd-din'in Halvetiyye pîrlerinden Ş. Şihâbü'd-din-i Sühreverdi yoluyla neseben Sıddikî olduğu beyanlarını ve sonra da tevbe, telkin, tarîk, hadîs rivayet silsileleri ve Ak Şemsü'd-din'den Uluköylü Mustafa Efendiye kadarki silsileleri ve birçok tasavvufî nesayihî ihtiva etmektedir.

Bu kısa izahtan sonra, muhtevanın tafsiline geçebiliriz.:

İcazetnâmedeki Ak Şemsü'd-din silsilesi şöyledir:

- 1) Şeyh Muhammed el-mülâkkab bi- Ak Şemsü'd-din
- 2) Fakir Nûrû'd-din Hamza
- 3) Hacı Ali
- 4) Muhammed
- 5) Hidayetu'l-lah eş-şeyh Mûsa
- 6) Şeyh Muhammed
- 7) Şeyh Ebû-Hafas (el-mukalleb (El-mülâkkab olacak) eş-Şehîr bi-Şihâbü'd-din-i Sühreverdi
- 8) Muhammed
- 9) Abd ul-lah
- 10) Mes'ûd
- 11) Hasan
- 12) Âsım
- 13) Nasr
- 14) Kasım
- 15) Muhammed
- 16) Abd u'l-lah
- 17) Abdu'r-Rahman
- 18) Kasım
- 19) Muhammed

20) Abdu'l-lah el-mükenna bi-Ebi-Bekiri's-Suddîki'l - 'Atîk (R).

"Atîk" lâkabının: "Allah Ebû-Bekiri Ateşten âzad etti." ma'nasındaki hadîs-i şerîfle izahı da bu neseb silsilesini hemen ta'kib etmektedir.

Ak Şemsü'd-din'in tarîk'ı şeyh Şihâbü'd-din-i Sühreverdi'ye ulaştığı; tevbe ve telkini kendisinden aldığı; "silk-i tarîk-i Şihâbî" den hırkası, kendisinden olmadığı ve icazetini Hz. Resûlden ruyada aldığı belirtilmektedir. Müte'akiben tevbe hakkındaki âyât-ı kerîme ve ahâdîs-i nebeviyye; vesaya-yi evliya zikrolunmaktadır.

Ve Zü'n-Nûn-ı Mısrî'nin tevbeleri mevzû'una göre yaptığı şu tasnif verilmektedir:

- 1) Tevbe, günahlardan ise; bu âmm'in sıfatıdır.
- 2) Tevbe, gafletten edildiyse; bu, hass'ın sıfatıdır.
- 3) Tevbe, "gayr-il-Hakk"tan idiye; bu, Hass u'l-hass sıfatıdır. Bundan sonra takva, tâ'at, murakabe, namaza, Cum'aya cemâ'ate, sünnet ve nâfilelere, *Kur'an* tilâvetine, bâtil ve gıybetten dili tutmaya dair nasihatte bulunmaktadır. Bunu, "Karnının, hicab yerinin ve dilinin kötülüğünü benim hâtırım için bırakana Cenneti tekeffül ederim." meâlindeki Hadîs-i şerîf ta'kib etmiştir.

Nâsın tevbe, takvâ, tarîkatına rağbet ettiğine işaretle, Ak Şemsü'd-din'in cediti şeyh Şihâbü'd-din-i Sühreverdi'nin tarîkini şöyle tavsif etmektedir: mahabbet ehli cezbeli sâliklerin "şettar"ları yoludur. Ve o, Allaha götüren yolların en yakınıdır. Bu yolun şu üç esasını da vermektedir:

1) Ahyar ve vâsıllar yolu olan riyazât, namaz, oruç, hacc, cihâd, *Kur'an* tilâveti ve bunlardan başka olan zâhirî amellerde kesreti;

2) Mücahede ve riyazât erbabının yolu olan ahlâk değiştirme, nefsi tezkiye, kalbi temizleme, rûhu tahliye ve bâtını ma'mur kılmaya yarayacak şeylere çalışmak; ki, bu, ebrar ve abdal vâsıllar yoludur. Çoğu kimseler, bu yolla Allaha ulaşmışlardır.

3) İradî (telkînî) ölüme dayanan muhtar ve şettar tarîkı olan Allah ile ve Allaha yönelip yürümek.

İradî mevtin (موتوا قبل ان تموتوا) hadîs-i şerîfine dayandığı kaydolunduktan sonra, bunun on şart ile husul bulacağı şöyle ifade olunmaktadır:

1) Tevbe: Allaha iradeyle dönüş. "İrci'î ilâ Rabbike" hükm-i celîli gereğince gerçek ölümdaki gayr-i iradî rücû'da olduğu gibi.

2) Zühd: Gerçek zühd, Dünya ve Âhîret hususlarında tezehüddür. Şu hadîs-i şerîfde olduğu gibi:

«الدنيا حرام على اهل الآخرة بحرام حرام لا حرام تحريم والآخرة حرام على اهل الدنيا وها حرامان على اهل الله»

3) Tevekkül: Gerçek ölümden olduğu gibi, Allaha yaklaşmak için, bütün sebep ve neseblerden kesilmiş olarak Allaha tevekkül. Şu âyet-i kerîmede buyurulduğu vechile:

«و من يتوكل على الله فهو حسبه»

4) Kana'at: hayvanî temettü'attan, nefsanî şehvattan uzak, insanî havayicin iztırar haddinden fazlasından, me'külde melbusda, meskende israftan ölümden olduğu gibi müctenib kalmak.

5) 'Uzlet: Ölümden olduğu gibi, halk ile muhaletadan inziva ve inkıta' ile çekinmek. Mürebbîye öylesine teslim olmak ki; ölünün yıkayıcısına teslim oluşu gibi. Tâ ki, hudûs edecek levsiyattan, ecnibe-i cenabatdan velâyet suyuyla dilediği gibi yıkasın.

6) Zikre mülâzimet: Allahtan gayriyi zikirten vazgeçmek. «يوم تبدل الارض»

«âyet-i kerîmesinde olduğu gibi. Tevhid kelimesinin cüzleri, nefy ü isbat insan kalb, rûh, nefis ve ahlâk ve mizacında sıhhat husûle getireceği hakkında tafsilât ve izahat.

7) Sabır: «وجعلنا منهم أئمةً يهدون بامرنا»
«لما صبروا وكانوا بآياتنا يوقنون»

âyet-i kerîmesiyle ihticac edilerek, nefsanî hazlardan, ölümde olduğu gibi mücahede ile ayrılmak.

- 8) Murakabe: Havl ü kuvvetten geçmek, çıkmak.
- 9) Rıza: Ölümde olduğu gibi, ahkâm-ı ezeliyyeye i'tirazsız teslim olmak.
- 10) Tevhid: bütün vücûd ve mevcûdiyyetle. Ölümde olduğu gibi, matlûb, mahbûb, maksûd, maksad, mevcûd kalmamak, bilmemek ve ancak tek var Allah'ı tanımak sûretiyle."

«يوم ينفع الصادقين صدقهم - وما امرؤا
âyetleriyle «الايعبدوا الله مخلصين له الدين»
teblig buyurulmuş olan sıdk u ihlâs şartı bunları ta' kib etmektedir.

İcazetnâme'yi veren Ulu (Seki-i kebir) köylü Şeyh Mustafa Efendinin yu-karıya telhis ettiğimiz metni, tarikat men-subları arasında intikal edegelen metin-lerden istinbat etmiş olduğu anlaşılıyor. Daha aşağıdaki kısımlara girmeden de "Dide'si Şeyh Ak Şemsü'd-din'in Ebû Bekiri's-Sıddîk muhakkak ittisalini te'kid ve müşarun ileyh halîfesinin de Hz. Resûlu'l-lah'a ulaştığını kaydettikten sonra, Hz. Âdem'e kadarki isimleri vermekte ve nesl-i Peygamberle Hz. Ebû-Bekir'in de cedlerinden olan "....." de birleşmekte olduğunu da tasrih eylemektedir. Peygamberin anneleri Âmine'nin nesebiyle de "... da birleştiğine işaret olunmaktadır.

Bundan sonra (Tevbe)nin âdabı, ve-rilip alınış şekilleri gösterilerek, "... ..
"âyeti müte'âkiben de tevbenin metni verilmektedir:

«اعوذ، بسمه . استغفر الله العظيم (3) واتوب
اليه واستله التوبة والتوفيق لما يحب ويرضى
وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم
والحمد لله رب العالمين .

Tevbe verildikten sonra yapılacak (Telkin), (Hırka ilbası) izah olunup (Mü-tevvib)ler silsilesi sırasıyla verilmektedir:

1) اولو كويلي شيخ مصطفى افندى

- 2) شيخ زين الدين عبدالرحمن بن الفقير شمس الدين محمد بن عبدالرحمن القرشي
- 3) يوسف بن عبدالله الكوراني الكلوري بلدة التملحي قبيلة السهروردي (خرقة وطريقة)
- 4) نجم الدين محمود الاصفهاني
- 5) شيخ الفقيه بدرالدين حسن الشمشيري
- 6) شيخ نجم (الدين) الاصفهاني و بدرالدين محمود الطوسي
- 7) شيخ الاوحد نورالدين عبدالصمد النظري
- 8) شيخ شهاب الدين عمر السهروردي
- 9) شيخ ضياءالدين ابي النجيب السهروردي
- 10) قاضي وجيه الدين
- 11) شيخ ممشادالدينوري
- 12) شيخ ابي القاسم جنيدالبغدادى
- 13) شيخ سرى السقطي
- 14) معروف الكرخي
- 15) داود الطائي
- 16) حبيب العجمي
- 17) حسن بصري
- 18) علي ابن ابي طالب كرم الله وجهه
- 19) نبي صلى الله عليه وسلم

Ma'rûf Al-Kerhî'nin bir başka silsilesi, bunu ta' kib etmiştir:

- 1) معروف الكرخي
- 2) علي ابن موسى الرضى
- 3) موسى الكاظم (ايه)
- 4) جعفر الصادق (ايه)
- 5) محمدالباقر (ايه)
- 6) زين العابدين علي بن الحسين
- 7) حسين الشهيد بن علي (ايه)
- 8) جده رسول الله صلى الله عليه وسلم

Bundan sonra da "Telkin" (Tevhid) hususunda Resûl-i ekrem'le Hz. Ali arasında geçen muhavereden bahse-dilmektedir ki; Allah te'âlâ indinde efdal olan ibadet usûlü, Allaha götüren yol-

ların en yakını ve kolaylıklısı sorulması üzerine, zikrin Hz. Aliyy'e ta'lim edilişi anlatılmaktadır. Bu muhavere Hz. Peygamber tarafından öğretilip tatbik ettirilmiş olan telkin usûlünün de Hz. Aliyy tarafından Hasan-ı Basrî'den şu zevat yoluyla intişar etmiş olduğu gösterilmektedir :

- (1) حسن البصرى
- (2) حبيب العجمى
- (3) داود الطائى
- (4) معزوف الكرخى
- (5) سرى سقطى
- (6) جنيد (بغدادى)
- (7) ممشار (ممشاد)
- (8) احمد الاسود الدينورى
- (9) محمد السهرورى (الشهير بعمويه)
- (10) قاضى وجيه الدين (ابنه)
- (11) ابا النجيب السهروردى (ابن اخيه)
- (12) شهاب الدين عمر السهروردى (ابن اخيه)
- (13) نجيب الدين على بن بزغوش الشيرازى
- (14) نورالدين عبدالصمد النطنزى
- (15) بدرالدين طوسى و نجم الدين محمود الاصفهانى
- (16) شيخ فقيه (بدرالدين) حسن الشمشيرى و نجم الدين محمود الاصفهانى
- (17) مولانا حسن
- (18) شيخ يوسف بن عبدالله
- (19) زين الدين بن عبدالرحمن بن الفقىرى الفاضل شمس الدين محمد القرشى العدل الخطيب بناحية شيراريس بالبحيره

(Hırka) nisbesi de şöyle yazılıdır:

- (1) زين الدين عبدالرحمن بن الفقيه شمس الدين محمد بن شرف الدين عبدالرحمن القرشى
- (2) ابي المحاسن يوسف بن الشيخ ابي محمد عبدالله بن عمر بن على الكورانى
- (3) شيخ نجم الدين محمود الاصفهانى والفقيه

- حسن الشمشيرى
- (4) نجم الدين محمود الاصفهانى و بدرالدين الطوسى
- (5) نورالدين عبدالصمد النطنزى (?)
- (6) نجيب الدين على بن بزغوش الشيرازى
- (7) قاضى وجيه الدين
- (8) محمد السهروردى
- (9) احمد الاسود
- (10) ممشاد الدينورى و قاضى وجيه الدين
- (11) اخى فرج الريخارى
- (12) ابي العباس النهاوندى
- (13) ابي عبدالله محمد بن حفيف الشيرازى
- (14) قاضى رويم البغدادى و ممشاد
- (15) ابي القاسم جنيد البغدادى
- (16) جعفرى الحداد
- (17) ابي عمرو الاصطخرى
- (18) شقيق البلخى
- (19) ابراهيم ادهم
- (20) موسى بن يزيد الداعى
- (21) اويس القرنى
- (22) امير المؤمنين عمرو على (ر. ض. ع.)
- (23) رسول الله (ص. ع. س.)

Bundan sonra Ak Şemsü'd-din ibn-i el-fakîh Nûrû'd-din Hamza'nın muvaffakiyyetine, fazlının artmasına, kıyamet gününde Sıddıklarla ve kendileriyle beraber Seyyidü'l-Mürselîn'in Hamd livası altında haşrolunmasına du'a edilmektedir.

Metin burada bir ayrılma yapıyor ve farsça bir kıt'a alıyor. Kıt'anın sağ köşesinde "her nefes ne yere irişür ya'ni kalbe vâsıl olur. Sen sana silsiledir dime." sol köşesinde de "ya'ni Hırka ve Asadan sıdk u safa irişmez ya'ni hâsıl olmaz ve dahi Tesbihten mütekebbir ve mürayi olmakdan gayri bir şey hâsıl olmaz. Zira silsileden bir kimse bir yere vâsıl olmaz." denildikten sonra; metin çizgisinin sol yanındaki dışında: "bu iki beytin ma'na-yi muhas-

salı oldur ki sâlik-i tarikat ve vâsıl-ı hakikat olanlar.

ان في الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد كله واذا فسدت فسد الجسد كله الا وهي القلب

hadîs-i şerîfi muktezasınca islâh-ı kalbe sa'y-i belîg iderler (Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû) mücebince âyîne-i kalbte hakikatini görürler. Nefy-i mâ-siva idüb Hakkı anda bulurlar. Zâhirin olanlar ancak ziyî-i meşayihe rağbet ider. Ma'na-yi hakikatten lafz-i hakikat hiss ider. Ma'a hâza Asel demek kande Asel yimek kande fefhem ve metin çizgisinin sağ dışında arapça olarak; Lâ'li zâde diye anılıp çağırılan "Abdü'l-Bakiyyü'l-Hüseynî ibn-i Şeyh Muhammed ibn-i İbrahim,, tarafından yazılan icazet kısmında: "şeyh-i kâmil, âlim, âmil, zâhid, vâsıl mevlâna eş-şeyh Mustafa el-Tosyevî ül-Bayramî ül-Şihâbî ül-meşhûr bi-Çilingir-zâde'nin kütüb-i sittetü's-Sihah ve Muvatta'dan, müellifine kadar hepsinin senedleriyle icazet istemiş olduğunu beyandan sonra asrının âmil ulemasının kıdvesi, dehr ü âvanı vâsıl sâliklerinin üsvesi, Beytü'l-lahi'l haram kapılarından Babü's-selâm'da Müderris Şeyh Ahmed ibn-i Muhammed ibn-i Ahmed ü'n-Nahliyyü'l-Mekkî'nin senedi ve mevlâsı olduğunu, evaili'l-Kütübî's-sittetü's-sihah ve'l-Muvatta'ı Mekke'de mücavereti sırasında kıta rivayetleriyle almış olduğunu kendisinden işittiğini, kendisinin de ondan rivayet üzere Mevlâna eş-Şeyh Mustafa Tosyevî'ye kütüb-i seb'adan icazet verdiğini, o'nun hayrata râgıb bulunduğunu, müte'akiben de rivayet silsilesini kayd ediyor ki, şudur: Ş. Ahmedü'n-Nahlî, Ş. Muhammed ibn-i Alâ'ü'd-dini'l-Bâbilî, Ş. Sâlimü's-Sinehverî, Necm ü'l-Gaytî, Kadı Zekeriyya al-Ansarî, Ahmed ibn-i Aliyyü'l-'Askâlânî. Şerh-i Buhârî başlarında son zâtin senedi meşhur olduğuna da işaret olunmuştur. 1129 zil-ka'desinde bu icazet verilmiştir.

Yukarıdan beri verdiğimiz silsileler, icazetnâmeye mü'taden alınanlar olup, asıl Ulukövi Mustafa Ef. ye kadar Hz. Resûl-i ekremden inen silsile bu son

kısımdadır: Hz. Resûl, İmam Ali, İmam Hüseyin, İmam Zeynü'l-'Âbidîn, İmam Muhammed Bâkır, Ca'fer-i Sâdık, Bâyezîd-i Bistamî Ş. İbrahim-i Hindistanî, Ş. Mûsa Bistamî, Ş. Ebu'l-Hasan-ı Hırkanî, Ş. Ahmed-i Horasanî, Ş. Süleyman-ı İsfahanî, Ş. İsmâ'il-i Neccarî, Ş. İshak Harezmî, Ş. Şemsü'd-din-i Irakî, Ş. Sa'dü'd-din-i Bağdadî, Ş. Muhammed Kûfî, Ş. Hacı Osman-ı Rûmî, Ş. Mahmud-ı Basrî, Ş. Hüseyin-i İstervanî, Ş. Süleyman-ı İskenderanî, Ş. İbrahim-i Basrî, Ş. Şâdî çelevî, Ş. Hâmid ü'd-dîn-i Kayserî, Ş. Hacı Bayram, Ş. Şemsü'd-din-iş Şamî mevliden el-Rûmî (محت) üş-Şihâbî neseben. Ş. Fazlu'l-lah ibn-iş şeyh Ak Şemsü'd-dîn, Ş. Şihâb ü'd-din ibn-i Ş. Fazlu'l-lah, Ş. Necîbü'd-din ibn-i Ş. Şihâbü'd-din, Ş. Rûknü'd-dîn ibn-i Ş. Necîbü'd-dîn, Ş. Cemalü'd-dîn ibn-i Ş. Rûknü'd-dîn, Ş. Mustafa ibn-i Ş. Cemalü'd-dîn, Ş. Mahmûd ve bunlardan sonra da Ş. Mustafa Ulukövi.

Sonunda da: Ş. Mustafa Tosyeviyy el-mülâkkab bih Çilingir baba ve künyetihi Ş. Ebî-Hafs (Hafas) Haddadî Tefsirî Tosyevî ve Tefsirî'nin, oğlu şeyh hâfiz Hüseyin-i Tosyevî'ye icazet verdiğinin tarihsiz ve arapça hâtimesi.

* * *

İcazetnâmenin imlâ, yazı ve dil itibariyle de dikkatî çekecek hususiyetleri vardır :

İcazetnâmede 113.5 satır yazı vardır. Dili arapça, pek azı Türkçedir. Yazı, çeşitli ise de Nesih ve Nesih kırması, Sülüs gâliptir. Fasıl başlarında tezhib, çizgi, surh (kırmızı mürekkebe) vardır. Gerek arapçası, gerek imlâ tarzı söz götürür. İmlâ şekilleri ba'zan öyle ki, ma'na ve isimleri ya kaybettirecek, yahud değiştirecek hal alır. Meselâ ashab-ı kiram adlarını *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahabe* (İbnül-Esîr: Mısır tab'ı)den kontrol ettiğimiz zaman, 'Ammar ibn-i Yâsir'in 'Amman, Habbab ibn-i Erett'in Hüsam ibn-i Ers, Sevban Ebû Abdullah (Hz. Peygamberin köleleri) Sevban

ibn-i Abdu'l-lah, Utbe ibn-i Mes-ûd Utbe ibn-i Sa'ûd, Ebû Kesîr ise Ebû Keşîr, Davûd-ı Tâî Davûd-ı Taîr ve Ecdad-ı Peygamberî'den Şeybe Şeyyibî, Hâşim (ح) Haşim, ümm-i Nebiyy Âmine Emine, meşayihden Vecîhü'd-din, Vecirü'd-din, Mümşad Mümşar gibi isim yanlışlıkları görülmektedir.

Arapçası yuvarlak T (ة) ile yazılan kelimelerin uzun (ت) T ile; Z (ز) ile yazılması icab eden Zâhid (زاهد) in Zel (ذ) ile; zel yazılacak (ذريت) in Z ile; Z ile yazılacak tezkiye (تزكیه) nin zel ile; sonu 'ayın (ع) olacak inkita' (انقطاع) in (ء) Hemze ile; Zel ile yazılacak (الذكر) in Z ile; tarîk veya taraik (طريق , طرائق) in tavayık; (والتوبة) nin (والتوبة) ; elif-i maksûre (ى) ile yazılacak (سوى) nın (سوا) ; (الظالمية) ; (المصالح) in (الصالح) ; (سوا) yerine bir nisbet (ى) si eklenerek (الظالمية) ; hiç bir ka'ideye dayanmıyarak Türkçe (ديه ، دوده) yi cem'i mütekellim edatı (نا) yı ekleyip Araplaştırmak ve Dedemiz, Didemiz ma'nası vermek; (التاب) veya (التائب) olması muhtemel bir keli-

menin, sonraki (بالخير) kelimesindeki (با) ya çifte vazife gördürürcesine kısa ve kısır bırakılması gibi.

Gerçi işaret ve tesbit ettiğimiz yanlışlıkların belki pek çoğu, yazıcı eksikliği veya dikkatsizliği olabilir. Zamanları imlâ ve elfazına uygun olanları da bulunabilir. Fakat; sak (صك) mahiyyeti alan icazetnâmedeki tertip ve izahlarda bile vuzuhsuzluk hâkim gibidir: birbirinden kopye gelen ana metin kimden başlar? Sonraki katmalar kimin kime vermiş olduğu icazetnâmeden i'tibaren girmiştir.? Hele Halvetî silsilesiyle Bayramiye kolu ve kütüb-i seb'a ve sitte icazetlerinin birleştirilmesi te'amül icabı mıydı? Değildiye, bu istisnanın vukû'unu hangi sebeple izah edeceğiz? Tarikatlerde mütehalif metinlerle icazetnâmeler yazılalmışlerse de, birkaç husûsda birkaç ayrı koldan zevatın icazetnâmeleri metnin bir icazetnâme içinde toplanmış olanını görmedik. Bu metin, zannımıza ve anlayışımıza göre, hem Halvetiyye, hem Bayramiyye, hem de İmam-ı Mâlik'e ulaşan muhaddislik icazetini ihtiva etmektedir.

İcazetnâme, Tefsirî tarafından, metin dışı arapça bir şerhle ve bütün muhtevî bulunduğu husûslarda "ben de oğlum Şeyh Hüseyin el-Hafız-ı Tosyevî'ye icazet verdim." sözüyle oğluna devredilmiştir.

Ensali metrûkatı içinde başka hiç bir icazetnâme bulunamamıştır.

K İ S A L T M A L A R

Başv. arş., Bv. arş.	— Başvekâlet Arşivi
Deft.	— Defter
Deft h.	— Defter-i Hurufat
İs. Ans.	— İslâm Ansiklopedisi
M. Anadolu	— Müceddet Anadolu
S. Salis Muh.	— Sarı Salis Muhasebe
Ş. m. s.	— Şer'îye Mahkemesi sicilleri
Tapu K. K. tap,	— Tapu kuyudu kadime emlâk tapu defterleri
Tapu evkaf deft.	— Tapu kuyudu kadime defteri
Tas.	— Tasnif
Türk Ans.	— Türk Ansiklopedisi
V. K. arş.	— Vakıf Kayıtlar Arşivi